

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra

Jovitos Rožankevičienės,
V kurso, vientisųjų teisės studijų
studentės

Magistrinis darbas

**Kardomųjų priemonių sistema Lietuvoje: veiksmingumas ir tobulinimo
galimybės**

Vadovas: Doc. dr. Gintaras Goda

Recenzentas:

Vilnius

2021

TURINYS

ĮVADAS	3
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	6
1. KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SAMPRATA IR RŪŠYS BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ ..	7
1.1. Kardomųjų priemonių samprata ir vieta baudžiamajame procese.....	7
1.2. Kardomųjų priemonių rūšys.....	9
2. KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SISTEMA	22
2.1. Kardomųjų priemonių skyrimo pagrindai ir tvarka.....	22
2.1.1. Kardomųjų priemonių, ribojančių asmens laisvę, skyrimo tvarka.....	24
2.1.2. Kardomųjų priemonių, ribojančių asmens nuosavybės teises, skyrimo tvarka.....	29
2.1.3. Kardomųjų priemonių, ribojančių kilnojimosi laisvę, skyrimo tvarka.....	31
2.1.4. Specialiųjų kardomųjų priemonių skyrimo tvarka.....	34
2.2. Kardomųjų priemonių taikymo probleminiai aspektai – proporcingumo principo taikymas kardomųjų priemonių skyrimo procese.....	37
3. KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ VEIKSMINGUMAS IR TOBULINIMO GALIMYBĖS	43
3.1. Kardomųjų priemonių veiksmingumo vertinimas.....	43
3.2. Kardomųjų priemonių tobulinimo galimybės.....	69
IŠVADOS	71
LITERATŪROS SĄRAŠAS	73
SANTRAUKA	80
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	81

IVADAS

Temos aktualumas. Tarptautinėse, nacionalinėse konstitucinėse ir įstatyminėse nuostatose įtvirtinta visuotinė asmenų teisė į laisvę ir saugumą bei tai, kad visi asmenys, kaltinami nusikalstamos veikos padarymu yra laikomi nekaltais, kol valstybė remdamasi įstatymais neįrodė kitaip.¹ Ši nekaltumo prezumpcijos nuostata nacionalinėje teisėje įtvirtinta remiantis Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencijos 6 straipsnio 2 dalimi. Tačiau jokios asmens teisės ir laisvės negali būti beribės, todėl įtarus, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką, valstybė pradeda baudžiamąjį procesą. Pagrindinio baudžiamąjį procesą Lietuvoje reglamentuojančio dokumento – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnis nustato valstybei pareigą greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamą veiką.² Tačiau baudžiamasis procesas retai kada pasireiškia geranorišku abiejų pusių – t.y. valstybės pareigūnų ir nusikalstamą veiką galimai padariusio asmens, bendradarbiavimu, todėl galimi įvairūs procesą trukdantys veiksmai. Tam, kad valstybė galėtų tinkamai įgyvendinti LR BPK jai keliamą greito ir visapusiško proceso pareigą, neretai reikia imtis prievartinių procesinių veiksmų – šiuo atveju, kardomųjų priemonių. Šių priemonių taikymas tam tikra apimtimi suvaržo asmens teises į laisvę, kilnojimosi teisę, susižinojimo teisę, teisę į nuosavybę ir kt., tačiau tokie suvaržymai kyla tik tada, kai yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką bei tais atvejais, kai yra būtina užtikrinti įtariamąjį, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą procesą ar nuosprendžio vykdymą bei užkirsti kelią naujų nusikalstamų veikų darymui.³

Lietuvoje pastaruosiu metu matomas suimtų asmenų skaičiaus mažėjimas, nors ilgą laiką Lietuvos ir Europos mastu tarp teisės mokslininkų ir praktikų vyko diskusija, dėl Lietuvos „lyderiavimo“ Europoje skiriant kardomąją priemonę – suėmimą. Tokius pokyčius iš dalies lėmė kardomųjų priemonių sistemos pokyčiai, leidę formuoti alternatyvių suėmimui kardomųjų priemonių skyrimo praktiką – t. y. 2015 metais LR BPK įtvirtinta nauja kardomoji priemonė – intensyvi priežiūra, taip pat tais pačiais metais įstatymo leidėjo pakeistos LR BPK nuostatos, tiesiogiai įtvirtinant aukštesniojo teismo teisę pakeisti suėmimą kita kardomąja priemone. Atsižvelgiant į šiuos pokyčius kardomųjų priemonių sistemoje, svarbu įvertinti alternatyvių suėmimui kardomųjų priemonių veiksmingumą bei kardomųjų priemonių skyrimo pokytį 2017 - 2020 metais. Toks laikotarpis pasirinktas neatsitiktinai – intensyvios priežiūros praktinis taikymas prasidėjo tik 2016 metų viduryje, todėl imamas laikotarpis, kuomet jau galima atlikti veiksmingumo

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014;

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002) *Valstybės žinios*, 37-1341.

³ Ten pat.

vertinimą. Kardomųjų priemonė sistema moksliniuose darbuose daugiausia nagrinėta iki 2015 metų pavieniauose darbuose, vėliau sutinkama tik atskirų kardomųjų priemonių ar jų probleminių aspektų analizė. Darbe sąmoningai neatliekame lyginamosios analizės su kitomis valstybėmis, kadangi plačiai šią analizę yra atlikęs dabartinis Vilniaus miesto apylinkės teismo pirmininkas savo baigiamajame moksliniame darbe,⁴ todėl vengiame pakartotinumą. Darbe svarbūs keli kardomųjų priemonių sistemos aspektai – visų pirma, svarbi teorinė šio darbo svarba, kadangi kardomosiomis priemonės „įsibraunama“ į asmenims garantuojamas teises ir laisves, todėl svarbu visuomenę supažindinti, išaiškinti šio „įsibrovimo“ priežastis bei turinį apskritai. Taip pat, šio darbo nauda ta, kad kardomųjų priemonių sistemos praktinė analizė leidžia kelti klausimus, ar kinta ir valstybės pareigūnų, taikančių kardomasias priemones, požiūris, jog baudžiamjo proceso tikslų galima pasiekti ne vien taikant suėmimą, kuris ilgą laiką buvo „populiariausia“ kardomoji priemonė, prisidėjusi prie Lietuvos „lyderiavimo“ Europoje vertinant suimtųjų skaičių. Darbas išsiskiria tuo, kad atlikta Europos Žmogaus Teisių Teismo ir daugiau nei 250 nacionalinių teismų 2017 - 2020 m. laikotarpiu priimtų sprendimų dėl kardomųjų priemonių skyrimo, analizuojant kaip praktikoje teismai vertina kardomųjų priemonių būtinumą, tinkamumą, veiksmingumą siekiant baudžiamjo proceso tikslų.

Darbo tikslas. Pamatinis baudžiamjo proceso tikslas yra greitas ir išsamus nusikalstamų veikų atskleidimas, kalto asmens išaiškinimas ir jo nubaudimas. Darbo tikslas – atlikti teorinę kardomųjų priemonių sistemos analizę bei praktinio taikymo vertinimą, siekiant nustatyti kardomųjų priemonių veiksmingumą siekiamiems proceso tikslams, bei nustačius trūkumus – pateikti tobulinimo galimybes.

Darbo uždaviniai. Iškeltam tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. Atskleisti kardomųjų priemonių sampratą bei vietą baudžiamajame procese;
2. Išanalizuoti kardomųjų priemonių grupes pagal tai, kokios garantuojamos žmogaus teisės apribojamos;
3. Atlikti kardomųjų priemonių taikymo praktikos analizę, nagrinėjant oficialius valstybės Pateikiamus statistinius duomenis, nacionalinių teismų ir EŽTT praktiką;
4. Įgyvendinus 3 uždavinį, atlikti kardomųjų priemonių veiksmingumo vertinimą;
5. Pateikti galimybes kardomųjų priemonių sistemos tobulinimui.

Darbo objektas. Kardomųjų priemonių sistema Lietuvoje.

⁴ Kursevičius M. (2006) „Kardomųjų priemonių sistema baudžiamajame procese: lyginamasis aspektas“. Magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius.

Darbo dalykas. Tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų teisinė bazė, tarptautinių ir nacionalinių teismų praktika, mokslinė literatūra, valstybinės statistinių duomenų bazės (kardomųjų priemonių skyrimo statistiniai duomenys).

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados, bei šaltinių sąrašas. Pirmoji darbo dalis yra įvadinė – joje siekiama atskleisti kardomųjų priemonių sampratą baudžiamajame procese, pateikti atskiriamuosius kardomųjų priemonių bruožus nuo procesinių prievartos priemonių bendrai, trumpai aptarti kardomųjų priemonių rūšis ir pateikti kardomųjų priemonių klasifikaciją į grupes, kurios bus analizuojamos kitoje darbo dalyje. Antroji darbo dalis skirta kardomųjų priemonių sistemos analizei – nagrinėjamos pirmoje dalyje sudarytos kardomųjų priemonių grupės pagal tai, kokios konkrečiai žmogaus teisės ir laisvės jomis ribojamos, nagrinėjami kardomųjų priemonių skyrimo pagrindai ir sąlygos, vertinsime, kokią įtaką nacionalinių teismų sprendimams turi EŽTT formuojama praktika kardomųjų priemonių klausimais, bei analizuojama proporcingumo principo taikymo problematika kardomųjų priemonių skyrimo procese. Trečioji darbo dalis skirta nacionalinių ir tarptautinių teismų praktikos bei nacionalinių statistinių duomenų analizei, vertinant kardomųjų priemonių veiksmingumą bei pateikiant tobulinimo galimybes.

Metodai. Darbo tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti naudojami metodai – sisteminės analizės (tarpusavyje lyginant kardomųjų priemonių reguliavimo nuostatas, išskiriant probleminius aspektus), analitinis - loginis metodas (teismų sprendimų ir statistinių duomenų analizė).

Šaltiniai. Dažnai darbe remiamės teisėtyrininkų G. Godos, R. Ažubalytės, E. Losio, S. Bikelio, plačiai nagrinėjusių įvairius procesinės prievartos priemonių aspektus, moksliniais darbais, taip pat kitų Lietuvos ir užsienio autorių darbais, neabejotinai, pagrindinis darbo šaltinis yra Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas ir kiti nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys baudžiamąjį procesą. Nemažiau svarbūs Europos Žmogaus Teisių Teismo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimai. Analizuojant griežčiausias ir alternatyvias griežčiausiomis kardomąsias priemones, labai svarbūs Lietuvos apeliacinio teismo ir apygardų teismų sprendimai, nagrinėjant skundus dėl kardomųjų priemonių skyrimo.

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

BK – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas

BPK – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas

Konstitucija – Lietuvos Respublikos Konstitucija

KT – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

LApT – Lietuvos apeliacinis teismas

EŽTK arba Konvencija – Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

1. KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SAMPRATA IR RŪŠYS BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

1.1. Kardomųjų priemonių samprata ir vieta baudžiamajame procese

Šiuolaikinės teisinės, demokratinės valstybės skiriamasis bruožas yra tai, kad asmens teisės bei laisvės laikomos pagrindine, aukščiausia ir neliečiama visuomenine vertybe, o tuo tarpu valstybė savo ruožtu turi užtikrinti šių teisių ir laisvių apsaugą. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje šių teisių ir laisvių neliečiamumas įtvirtintas kaip fundamentali šiuolaikinės civilizacijos vertybė. Tačiau, nei žmogaus teisės, nei laisvės negali būti absoliučios – svarbu apibrėžti, jog šalia teisių asmeniui kyla ir pareigos, o viena iš jų – laikytis teisės aktais valstybėje nustatytos tvarkos, nepažeisti imperatyvių teisės normų, nes teisinę sistemą galime laikyti subjektyvių teisių ir pareigų vienove. Kaip teigia A. Vaišvila „Individas negali legaliai apsaugoti savo intereso kitaip, kaip tik gerbdamas kito asmens tokią pat teisę“ (Vaišvila, 2000, p. 95). Tačiau šiuolaikinėje valstybėje nusikalstamumas nėra nepažįstama kategorija, o nusikalstamą veiką galimai padariusiam asmeniui, ikiteisminio tyrimo metu (o tam tikrai atvejai ir teismo proceso metu) taikomos procesinės prievartos priemonės. Pats procesinės prievartos priemonės pavadinimas suponuoja, kad prievarta yra nukreipiama prieš galimai nusikalstamą veiką padariusį asmenį, siekiant sklandaus ir netrukdomo ikiteisminio tyrimo, įtariamojo dalyvavimo jame, bei atimti galimybę asmeniui naujų nusikalstamų veikų padarymui.

Patį prievarta yra savaime vertintina kaip socialiai neigiamas reiškinys, nes prievarta visais atvejais sukelia neigiamas pasekmes, tačiau, nusikalstamos veikos padarymo atveju, prievartos priemonių taikymas yra leistinas valstybės, siekiant apsaugoti visuomenės interesus ir saugomus gėrius. Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje žmogaus teisės ir laisvės užtikrinamos pagrindiniais tarptautiniais ir nacionaliniais teisės aktais, tokiais kaip: Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas ir kt. Kad šių teisių suvaržymas būtų legalus ir teisėtas, jis turi būti vykdomas laikantis įstatyme (šiuo atveju BPK) nustatytų prievartos priemonių.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, remdamasis Europos Žmogaus teisių teismo praktika ir Konvencija, 2003 m. birželio 10 d. nutarime yra konstatavęs, kad asmens teisių ir laisvių ribojimai laikomi pagrįstais tais atvejais, kai atitinka dvi sąlygas: 1) yra teisėti ir 2) yra būtina reikalingi demokratinėje visuomenėje. Teisėtumas pasireiškia tuo, kad prievartos priemonės taikomos laikantis įstatymų ir kitų teisės aktų, kuriais aiškiai apibrėžtos taikymo ribos ir sąlygos. Būtinumo reikalavimas pasireiškia, kai būtina apsaugoti visuomenės interesus, kitus asmenis, bei

valstybės saugomus teisinius gėrius. Taigi, kaip jau aptarta, valstybės taikoma prievarta nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, kad būtų laikoma teisėta, turi pasireikšti per LR BPK ir nustatytą poveikio priemonių sistemą, turi būti proporcinga (neperžengtos ribos) ir atitikti būtinumo apsaugoti visuomenės interesus, kriterijų.

Kad privertos priemonės būtų pritaikytos tinkamai, svarbu suvokti jų esmę. Prievartos priemonėmis laikytini baudžiamojo proceso įstatyme įstatymų leidėjo įtvirtinti konkretūs, prievartinio pobūdžio procesiniai veiksmai, kuriuos įtariamojo atžvilgiu taiko valstybės įgaliotos institucijos ar asmenys. Baudžiamojo proceso prievartos priemonių sistemą sudaro kardamosios priemonės (įtvirtintos BPK XI skyriuje) ir „kitos procesinės prievartos priemonės“ (įtvirtintos BPK XII skyriuje). Baudžiamojo proceso įstatymas nepateikia kardomųjų priemonių apibrėžimo, tačiau jis atskleidžiamas teisė doktrinoje - štai mokomajame Baudžiamojo proceso teisės vadovėlyje kardamosios priemonės apibrėžiamos kaip „įtariamojo ar kaltinamojo atžvilgiu, siekiant BPK 119 straipsnyje numatytų tikslų, taikomos procesinės prievartos priemonės“ (Goda *et al.* 2005, p. 225 - 226) Iš pateikto apibrėžimo galima daryti išvadą, jog kardamosios priemonės yra viena iš procesinių prievartos priemonių dalių, kurią galima laikyti procesinių prievartos priemonių instituto poįstatučiu.

Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkai savo darbuose yra atriboję kardomasias priemones nuo kitų procesinių prievartos priemonių pagal:

1. Skirtingus taikymo tikslus;
2. Skirtingą valstybinių subjektų kompetenciją skiriant prievartos priemones;
3. Skirtingą subjektų, kurių atžvilgiu taikoma prievarta, ratą.

Kaip savo darbe teigia teisės mokslininkai R. Ažubalytė ir E. Losis „Tik aiškūs tikslai ir tikslus ir efektyvus jų įgyvendinimas, o ne priemonės teikiančių subjektų įtvirtinimas nulemia prievartos, o tuo pačiu ir kardomųjų priemonių, egzistavimą baudžiamajame procese. Prievartos priemonių sistemoje kiekvienai prievartos priemonei turi būti keliamas konkretus taikymo tikslas ir draudimas ją taikyti kitu tikslu. Tik aiškiai deklaravus ir suvokus prievartos priemonės tikslą, ji gali būti teisėtai ir pagrįstai taikoma ir bus pasiektas būtent tas rezultatas, kuriam pasiekti prievartos priemonė sukurta.“(Ažubalytė, Losis, 2009, p. 209) Svarbiausias ir pagrindinis aspektas, kuriuo atskleidžiama kardomųjų priemonių esmė – jų tikslai. Pats žodis „užkardyti“ suponuoja priemonės tikslus – užkirsti kelią, atimti galimybę nusikalsti, sustabdyti. Šiuo atveju, karomųjų priemonių samprata atskleidžiama per LR BPK 119 straipsnyje įvardyjamą kardomųjų priemonių paskirtį – „Kardamosios priemonės gali būti skiriamos siekiant užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio

įvykdymą, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms.“ Svarbu pabrėžti, kad tik neteisėti įtariamojo veiksmai, kurie atliekami siekiant sutrukdyti tiesos nustatymą, yra pagrindas kardomajai priemonei taikyti. BPK 119 straipsnis nustato ne tik kardomųjų priemonių paskirtį, bet ir asmenų, kuriems šios priemonės gali būti taikomos ratą bei taikymo tikslus. Vadovaujantis BPK 119 str. logine struktūra, galime išskirti tokius kardomųjų priemonių tikslus:

1. Imantis tam tikrų, baudžiamojo proceso įstatyme numatytų veiksmų, apriboti ar suvaržyti asmens teises ir laisves, kad būtų užtikrintas nenutrūkstamas ir netrukdomas baudžiamasis procesas;
2. Surinkti bylai reikšmingus duomenis, kurie leistų nustatyti tiesą;
3. Užkirsti kelią (užkardyti) naujų nusikalstamų veikų padarymui;
4. Užtikrinti proceso dalyvių procesinių pareigų vykdymą.

Baudžiamojo proceso kodekso komentare pateikiamas toks kardomųjų priemonių apibrėžimas – „Kardomosios priemonės, tai griežčiausios procesinės prievartos priemonės, kurias pagal savo kompetenciją skiria prokuroras, ikiteismo tyrimo teisėjas ar teismas.“ (Goda *et al.* 2005, p. 226) Komentare pateikiamas apibrėžimas yra labiau orientuotas į subjektus, turinčius teisę skirti kardomasias priemones, kai tuo tarpu, darbo autorės nuomone, vadovėlyje pateikiama samprata tikslesnė ir išsamesnė, su nukreipiančia nuoroda į tikslus ir priemonių paskirtį, o priemonės tikslai taikymui yra žymiai svarbesni už subjektų ratą.

1.2. Kardomųjų priemonių rūšys ir klasifikavimas

BPK įtvirtinta kardomųjų priemonių sistema remiasi subjektyviu jas taikančio valstybės pareigūno vertinimu, nurodant ir pagrindžiant konkrečios prievartos priemonės taikymo būtinybę. Nepagrįstas, neteisingas kardomųjų priemonių tikslų bei funkcijų suvokimas sudaro prielaidas taikyti šias priemones nepagrįstai, peržiangiant proporcingumo ribas ir tokiu būdu pažeidžiant Konstitucijos asmeniui garantuojamas teises ir laisves. Dėl šios priežasties būtina nustatyti konkrečios kardomosios priemonės funkciją bei tikslą, įvertinti pagrįstumą bei veiksmingumą konkrečioje situacijoje. Tokį požiūrį pagrindžia ir BPK 11 str. 1 d., kuris reglamentuoja kad „Procesinės prievartos priemonės turi būti taikomos tik tais atvejais, kai be jų negalima pasiekti reikiamų proceso tikslų. Bet kokios procesinės prievartos priemonės taikymas turi būti nedelsiant nutrauktas, kai tai tampa nereikalinga“. Loginė šio straipsnio analizė leidžia daryti išvadą, kad teisėtam ir teisingam priemonės parinkimui ir pritaikymui svarbu žinoti proceso tikslą, bei neperžiangti proporcingumo ribų. Teisėtyrininkai R. Ažubalytė ir E. Losis išskiria tokias prievartos priemonių funkcijas – 1) prievartos priemonės, atliekančios sankcijos funkcijas, užtikrinant netrukdomą baudžiamąjį procesą; 2) prievartos priemonės, atliekančios funkciją, susijusią su

įrodymų (duomenų) surinkimu (patikrinimu); 3) prievartos priemonės, atliekančios prevencijos funkciją, susijusią su nusikalstamų veikų užkardymu (Ažubalytė, Losis, 2009, p. 208). Ankstesnėje darbo dalyje aptarti kardomųjų priemonių tikslai ir R. Ažubalytės bei E. Losio išskirtos prievartos priemonių funkcijos savo esme sutampa – orientuojamasi į sklandų nenutrūkstamą procesą, įrodymų surinkimą bei naujų nusikalstamų veikų užkardymą.

Šiuo metu Baudžiamojo proceso įstatyme numatytos 9 kardomosios priemonės:

1. Suėmimas;
2. Intensyvi priežiūra;
3. Namų areštas;
4. Įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo; arčiau nei nustatytu atstumu;
5. Užstatas;
6. Dokumentų paėmimas;
7. Specialiosios teisės sustabdymas;
8. Įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje;
9. Rašytinis pasižadėjimas neišvykti;

ir dvi papildomos kardomosios priemonės specialiesiems subjektams:

1. Nepilnamečiams asmenims – atidavimas tėvams, rūpintojams arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, prižiūrėti;
2. Kariams – karinio dalinio, kuriame tarnauja karys, vadovybės stebėjimas.

Teisinėje literatūroje randama nemažai kardomųjų priemonių skirstymų į klases pagal skirtingus kriterijus – pavyzdžiui, pagal kardomąją priemonę skiriantį pareigūną – 1) kardomasias priemones, kurias skiria teismas arba 2) kardomąsias priemones, kurias skiria prokuroras. Taip pat aukščiau išvardytas kardomasias priemones galima suskirstyti į bendrąsias, kurios pagal bylos aplinkybes gali būti skiriamos bet kuriam nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, bei specialiasias – kurios skiriamos tik specialiuosius požymius turintiems subjektams. Dar vienas galimas skirstymas, sutinkamas teisinėje literatūroje pagal tai, kokia nusikalstama veika padaryta, tai gali būti – 1) kardomosios priemonės, skiriamos už baudžiamuosius nusižengimus arba 2) kardomosios priemonės, skiriamos už nusikaltimus. Pagal tai, kokiam subjektui taikomos kardomosios priemonės galima skirstyti – 1) kardomosios priemonės, skiriamos įtariamajam, 2) kardomosios priemonės skiriamos kaltinamajam, 3) kardomosios priemonės skiriamos nuteistajam. Tačiau toks skirstymas yra vienareikšmiškai per abstraktus. Siekiant visapusiškos kardomųjų priemonių sistemos analizės, būtinas detalesnis ir smulkesnis šių priemonių klasifikavimas. Kaip teigia baudžiamojo proceso teisės teoretikai „Suvokimas, kokia žmogaus teisė yra ribojama, koks tos

teisės turinys, kokie neigiami padariniai kils asmeniui, turi padėti kiekvienam valstybės subjektui nuspręsti, ar tikrai tam tikros priemonės taikymas yra būtinas ir kaip ta priemonė gali būti taikoma“ (Goda *et al.* 2005. p. 224). Vadovaudamiesi tokiu požiūriu visas kardomasias priemones galima suklasifikuoti į 4 grupes: 1) kardamosios priemonės, ribojančios asmens laisvę, 2) kardamosios priemonės, ribojančios nuosavybės teises, 3) kardamosios priemonės, ribojančios kilnojimosi laisvę, 4) kitos kardamosios priemonės. Būtent tokia priemonių klasifikacija mes remsimės šiame darbe.

Šioje darbo dalyje bus atskirai glaustai aptartos kiekvienai grupei priskiriamos kardamosios priemonės, siekiant išsiaiškinti kiekvienos jų esmę ir tikslą, o jų skyrimo pagrindai ir tvarka, vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodeksu ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu „Dėl rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės patvirtinimo“ bus analizuojami antroje darbo dalyje.

Suėmimas. Pirmajai kardomųjų priemonių grupei priskiriama priemonė– suėmimas. Suėmimas laikomas griežčiausia kardomąja priemone, kadangi yra tiesiogiai susijęs su asmens laisvės suvaržymu, kuomet asmuo nustatytam laikotarpiui yra sulaikomas bei izoliuojamas nuo visuomenės įkalinimo įstaigoje, todėl gali būti skiriamas tik tais atvejais, kai proceso tikslų neįmanoma pasiekti kitomis kardomosiomis priemonėmis. Baudžiamasis procesas yra skirtas nusikalstamai veikai išsiaiškinti, kaltiems asmenims nustatyti ir tinkamai juos nubausti – toks procesas yra specifinė praktinė veikla, kuri neretai stokoja proceso dalyvių geranoriškumo ir kitokio pozityvaus elgesio, kuris sąlygotų šio proceso spartumą ir efektyvumą. Praktikoje proceso dalyvių, o ypač asmenų, kurių atžvilgiu pradėtas tyrimas, veiksmai yra nukreipti į kaltės neigimą, proceso trukdymą ir nenorą bendradarbiauti, todėl iššaukia sankcionuotą valstybės reakciją, kuri dažniausiai būna prievartinio pobūdžio. Kaip jau minėta anksčiau, svarbu, kad ši valstybės reakcija būtų proporcinga ir adekvati. Praktikoje egzistuoja požiūris, kad suėmimas, dėl savo sukeliamų padarinių asmeniui sunkumo, būtų taikomas kaip *ultimum remedium* priemonė, t.y. – kaip paskutinė išeitis, kai kitos, švelnesnės priemonės nėra veiksmingos. Proporciningumo reikšmę yra aiškinęs ir Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime – „Pagal proporcingumo principą nustatytos teisinės priemonės, turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui“. Tarp suėmimo, kaip kardamosios priemonės, ir proporcingumo principo egzistuoja ypatingas ryšys, kadangi suėmimas asmeniui sukelia ne tik reikšmingas teises,

be ir socialines bei emocines pasekmes. Kaip savo monografijoje teigia teisėtyrininkas G. Goda „Konstitucinis ir iš EŽTK kylantis reikalavimas nevaržyti žmogaus teisių labiau nei tai yra būtina baudžiamajame procese gali būti įgyvendintas, jei 1) teisinis reguliavimas yra pakankamai konkretus, t.y. kiek įmanoma konkrečiau nustatyta žmogaus teisės ir laisvės varžančių priemonių taikymo tvarka, ir 2) priimant sprendimus dėl žmogaus teisės ir laisvės varžančių priemonių taikymo konkrečiame baudžiamajame procese yra įtvirtintas kiekvienos priemonės proporcingumas“ (Goda G. 2014, p. 41). Europos Žmogaus Teisių teismas savo jurisprudencijoje taip pat yra ne kartą pasisakęs dėl suėmimo taikymo. Byloje *Balčiūnas prieš Lietuvą* (2010) EŽTT išdėstė tokią poziciją „Skirdamas suėmimą ar jį pratęsdamas, teismas privalo apsvarstyti visus argumentus už ir prieš asmens laisvės suvaržymą, be to, turi būti užtikrintasm jog tai būtina viešajam interesui užtikrinti“. Kai pareigūnas, skiriantis kardomąją priemonę - suėmimą įvertina, kad be šios prievartos priemonės neįmanoma užtikrinti, jog baudžiamasis procesas vyktų nenutrūkstamai, ir tik tokiu būdu įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimas procese būtų garantuotas, galima laikyti, kad suėmimo skyrimas yra pagrįstas ir proporcingas.

Skiriant kardomąją priemonę – suėmimą yra svarbu laikytis ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 straipsnio, bet ir 1950 m. Konvencijos 5 straipsnio nuostatų, kurios nurodo, kad niekam neturi būti atimta laisvė kitokiu būdu, nei įtvirtinta įstatyme. Suėmimo skyrimo pagrindus ir sąlygas nustato BPK 122 straipsnis, o trukmę ir terminus 127 straipsnis, tačiau apie juos, kaip ir apie skyrimo tvarką plačiau bus kalbama kitoje darbo dalyje.

Intensyvi priežiūra. Intensyvi priežiūra Lietuvoje taikoma trimis plotmėmis:

1. Kaip kardomoji priemonė;
2. Kaip probacijos priežiūros priemonė;
3. Kaip kriminalinė bausmė.

Šiame darbe analizuojamas tik intensyviosios priežiūros kaip kardomosios priemonės aktualumas. Intensyvi priežiūra, kaip kardomoji priemonė, kartu su suėmimu priskiriama pirmajai kardomųjų priemonių grupei, ribojančiai asmens laisvę. Pagal griežtumo mastą lyginant su suėmimu ši kardomoji priemonė skiriasi tik tuo, kad asmuo nėra izoliuojamas nuo visuomenės specialioje įkalinimo įstaigoje, tačiau jo laisvė ribojama tokiais būdais kaip įpareigojimas nuolat dėvėti elektroninį stebėjimo įtaisą ar neišeiti iš namų, kai toks išėjimas nėra susijęs su dalyvavimu teismo posėdžiuose. Nors intensyvi priežiūra pasaulyje nėra naujovė ir jos taikymo užuomazgos JAV siekia 1960 metus, tačiau Lietuvoje intensyvi priežiūra, kaip kardoji priemonė įtvirtinta sąlyginai neseniai – tik 2015 metais. BPK 121 str. reglamentuoja, kad intensyvi priežiūra, prokuroro prašymu gali būti paskirta ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi ir skiriama tik tuo atveju,

kai yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką. Intensyvi priežiūra reikalauja ir specialių valstybės nustatytų priemonių kontrolės mechanizmui. Šias priemones nustato Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas „Dėl intensyvios priežiūros vykdymo ir kontrolės taisyklių patvirtinimo“. Asmuo, kuriam paskirta intensyvi priežiūra yra stebimas elektroninėmis priemonėmis – specialia apykoje, kurios pagalba yra stebimas asmens judėjimas. Tokį asmens stebėjimą visą parą vykdo teritorinė policijos įstaiga, kontroliuodama ar asmuo nepažeidžia intensyviosios priežiūros sąlygų.

Kadangi intensyvi priežiūra tarptautinėje plotmėje bei mokslinėje literatūroje vertinama kaip viena griežčiausiai asmens laisvę ribojančių kardomųjų priemonių (po suėmimo), jos taikymas turi būti gerai įvertintas proporcingumo aspektu bei individualizuotas atsižvelgiant į asmens ir padarytos veikos pavojingumą, riziką pakartotinai nusikalsti ir kitas aplinkybes. Tokį požiūrį savo darbe palaiko ir Lietuvos teisės mokslininkai S. Nikartas ir S. Bikelis, nurodydami, kad „Europos Tarybos patvirtintos Europos probacijos taisyklės, kurios nustato, kad elektroninės stebėjimo priežiūros lygis negali būti didesnis, nei reikalinga atsižvelgiant į konkretų atvejį, įvertinant padaryto nusikaltimo sunkumą ir visuomenės saugumui keliamą riziką“ (Nikartas, Bikelis, 2019, p 22-23).

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje suėmimas taikomas dar palyginti labai dažnai, intensyvi priežiūra gali pasitarnauti ne tik kaip prevencinė priemonė, kad asmuo nebedarytų naujų nusikalstamų veikų ar netrukdytų baudžiamajam procesui, bet ir priemonė, mažinti suėmimų skaičių, o tuo pačiu mažėtų ir valstybės išlaidos suimtųjų asmenų išlaikymui įkalinimo įstaigose.

Namų areštas. Paskutinė iš kardomųjų priemonių grupės, ribojančios asmens laisvę – namų areštas. Semantine prasme Tarptautinių žodžių žodynas areštą apibrėžia kaip „laisvės apribojimą, suėmimą, o namų areštą – kaip draudimą išeiti iš namų“ (Bendorienė, Bogušienė, 2004, p. 64). Visuomenėje įprasta areštą ir suėmimą sutapatinti, vartoti šias savokas kaip sinonimus, tačiau procesine prasme šios kardomosios priemonės yra skirtingos, nepaisant to, kad abi sukelia panašias pasekmes – suvaržo asmens laisvę. Šios kardomosios priemonės esmė – asmens judėjimo laisvės bei kontakto su asmenimis, esančiais už asmens namų ribų, varžymas, siekiant įstatymuose nustatytų tikslų, kai asmuo įpareigojamas būti savo gyvenamojoje vietoje bei laikytis paskirtų draudimų. Skiriant namų areštą, kaip ir prieš tai dvi aprašytas kardomasias priemones, labai svarbu įvertinti padarytą nusikalstamą veiką ir asmens pavojingumą, pagal tai individualizuoti ir skiriamą kardomąją priemonę. Jei įtariamasis/kaltinamasis proceso metu elgiasi geranoriškai, sutinka bendradarbiauti ir nekelia kliūčių sklandžiai baudžiamojo proceso eigai, tokios kardomosios priemonės skyrimas viršytų proporcingumo ribas, galimai pažeistų asmens konstitucines teises ir suteiktų pagrindą ginti šias pažeistas teises. Todėl prokuroras, siūlydamas teismui skirti šią

kardomąją priemonę, o teismas – skirdamas, turi ypatingai įvertinti bylos aplinkybes ir nusikalstamą veiką galimai padariusio asmens savybes.

Nustačius, jog namų areštas yra proporcingas, ir paskyrus jį įtariamajam/kaltinamajam, galima tikėtis, jog tokiu būdu bus savaržomos asmens galimybės trukdyti tyrimui, asmuo neturės galimybės bėgti ir (ar) slėptis nuo pareigūnų, taip vengdamas grėšiančios atsakomybės. Šiame kontekste svarbu paminėti Europos Žmogaus Teisių Teismo poziciją, išreikštą byloje *N. C. v. Italy* (2002), kuriame buvo konstatuota, kad asmens buvimas namų arešte 1993 m. lapkričio 13 d. – 1993 m. gruodžio 20 d. reiškia asmens laisvės atėmimą pagal Koncencijos 5 str. 1 dalį. Šiame teismo sprendime EŽTT *inter alia* konstatavo, kad net ir laikinas asmens laisvės suvaržymas jam esant namų arešte, prilygsta suėmimui.

Įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu. Ši kardomoji priemonė priskiriama grupei priemonių, ribojančių asmens kilnojimosi laisvę. Šios kardomosios priemonės atsiradimą LR BPK 2004 metais lėmė tuometinės Vyriausybės patvirtintos „Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003 -2004 metų programoje” nustatyta priemonė “sudaryti teisinės galimybes izoliuoti smurtautojus nuo nukentėjusios šeimos”. Šios priemonės paskirtį galima vertinti kaip apsauginę nukentėjusio asmens atžvilgiu, kai nusikalstamos veikos padarymu įtariam asmeniui skiriamas įpareigojimas gyventi skyriumi nuo nukentėjusio asmens ar nesiartinti prie jo arčiau, nei nustatytu atstumu. Šią kardomąją priemonę galima skirti tik tuo atveju, kai yra pagrįstai manoma, kad įtariamasis bandys neteisėtais būdais paveikti nukentėjusįjį ar kartu su juo gyvenančius asmenis arba yra pagrindas manyti, kad įtariamasis darys naujas nusikalstamas veikas, nukentėjusiojo atžvilgiu. Kartu su įpareigojimu gyventi skyriumi ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo, įtariamajam gali būti paskirtas įpareigojimas jokia forma nesiekti bendravimo ar ryšių su nukentėjusiuoju. Dėl šios kardomosios priemonės skyrimo sprendžia teismas prokuroro prašymu.

Ši kardomoji priemonė, lyginant su prieš tai aprašytais, kad būtų galima ją pritaikyti, turi specifinį požymį – subjektas, tai yra – įtariamasis, turi turėti specialų bruožą – bendrą gyvenamąją vietą su nukentėjusiuoju, tik tokiu atveju jam gali būti pritaikytas įpareigojimas gyventi skyrium. Tačiau ši vieta laikytina problemine – skirdamas šią kardomąją priemonę, teismas siekia apsaugoti nukentėjusįjį asmenį, tačiau teisės aktai teismui nenustato pareigos rūpintis, kur po įpareigojimo gyvens įtariamasis. LR Baudžiamojo proceso įstatyme šios kardomosios priemonės taikymas nėra detalizuojamas, dėl to galimai kyla pagrindas nukentėjusiojo teisių pažeidimui ar paskirtos priemonės pagrįstumui ginčyti aukštesnės instancijos teisme. Analizuojant teismų praktiką matome, kad dažniausiai ši kardomoji priemonė skiriama įtariamiesiems bylose dėl smurto artimoje

aplinkoje. Apie šios kardomosios priemonės skyrimo pagrindus, probleminius aspektus bei tobulinimo galimybes kalbėsime tolimesnėse darbo dalyse.

Užstatas. Kardomosios priemonės - užstato teisinis reguliavimas nustatytas BPK 133 straipsnyje. Užstatą BPK apibrėžia kaip - „piniginę įmoką, kurią į prokuratūros ar teismo depozitinę sąskaitą sumoka įtariamasis, jo šeimos nariai ar giminaičiai, taip pat kiti asmenys, įmonės ar organizacijos ir kuri skiriama BPK 119 straipsnyje nurodytiems tikslams.“ Užstatas laikytinas viena efektyviausių alternatyvų griežčiausios kardomosios priemonės – suėmimo skyrimui, kuri taikant galima sumažinti ydingą perteklinį suėmimo skyrimą Lietuvoje. Savo esme užstato skyrimu siekiama užtikrinti, kad įtariamasis laikysis kartu su užstato skyrimu jam nustatytų sąlygų, nekliudys proceso eigai, nedarys naujų nusiklastamų veikų, kadangi, priešingu atveju, įtariamajam kils pasekmės - užstatas pereis valstybei, o įtariamajam galimai bus skirta kita, griežtesnė kardomoji priemonė.

Užstatas priskirtinas grupei kardomųjų priemonių, ribojančių asmens nuosavybės teises. Kaip numatyta BPK, užstatą gali skirti prokuroras savo nutarimu, arba ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nutartimi. Užstato apibrėžimas, kurį pateikia BPK nurodo, kad užstato dalyku gali būti tik pinigai, todėl ši kardomoji priemonė realiai veiktų tik tiems asmenims, kurie yra pakankamai materialiai apsirūpinę, o nusikalstamą veiką padarę asmenys, kurių finansinė padėtis nėra pakankama, netenka galimybės pasinaudoti šia kardomąją priemone, iš to kyla vertinimas, jog asmens paleidimas į laisvę paskiriant užstatą yra tik asmenų, turinčių pinigų, privilegija. Autorės nuomone, tokia padėtis yra probleminė yra tobulintina, todėl tai aptarsime trečiojoje darbo dalyje.

Šios kardomosios priemonės tikslai nustatyti BPK 133 straipsnio 1 dalyje, kurioje nurodyta, kad „užstatas skiriamas šio kodekso 119 straipsnyje nurodytiems tikslams įgyvendinti“. To paties straipsnio kitoje dalyje įvardytos sąlygos, kurių turi laikytis asmuo, kuriam paskirta kardomoji priemonė – užstatas – 1) pareiga šaukiamam atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą, teisėją ar teismą; 2) nekliudyti proceso eigai; 3) nedaryti naujų nusikalstamų veikų; 4) asmuo pasižada, o užstato davėjas yra įspėtas, kad įtariamajam nevykdant šių pareigų, užstatas pereina valstybei. Verta paminėti, kad tam, jog būtų pasiekti procesiniai tikslai, vien užstatas yra nepakankamas. Užstato skyrimo metu asmeniui nustatytos pareigos neapsaugo proceso ir neužtikrina, kad jis vyks sklandžiai, nes pats užstatas nedraudžia daryti įtakos kitiems asmenims, palaikyti ryšių ar siekti kontaktų su kitais bylos asmenimis, o būtent tokie veiksmai, kaip rodo praktika, labiausiai trukdo ir apsunkina baudžiamąjį procesą, todėl siekiant, kad užstatas, kaip kardomoji priemonė būtų dar efektyvesnis, tikslinga taikyti ir papildomus apribojimus, tokius kaip uždraudimas lankytis tam tikrose vietose ar bendrauti su tam tikrais asmenimis ir pan.

Dokumentų paėmimas. Ši kardomoji priemonė pasireiškia tuo, kad iš asmens, kuriam ji yra taikoma, paimami jo asmens dokumentai – tai gali būti pasas, asmens tapatybės kortelė, vairuotojo pažymėjimas. Paimant asmens dokumentus, pirmiausia siekiama, kad asmuo nepabėgtų, nes asmens dokumentų paėmimas apsunkina asmens galimybes išvykti slėptis nuo baudžiamojo proceso į užsienio šalis. Taip pat asmens dokumentų neturėjimas asmeniui užkerta kelią atlikti teisinius veiksmus, tokius kaip disponavimas nekilnojamuoju ar kilnojamuoju turtu, transporto priemonės vairavimas ar pan. BPK 134 straipsnis numato, kad paimant asmens dokumentus įtariamajam išduodama generalinio prokuroro nustatytos formos pažyma, kurioje nurodomi paimti dokumentai. Minėtas straipsnis nedetalizuoja, ar paimamas vienas dokumentas, ar visi, tačiau detalesnį šios kardamosios priemonės reglamentavimą randame Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2015 m. gruodžio 1 d. įsakyme Nr. I-306 „Dėl rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės patvirtinimo“ (toliau – Rekomendacijos). Šis teisės aktas apibrėžia galimų paimti dokumentų ratą – tai yra pasas, asmens tapatybės kortelė ir vairuotojo pažymėjimas, kiti dokumentai negali būti paimti, taikant šią kardomąją priemonę. Taip pat detalizuojama, kad gali būti paimtas tik vienas arba iškart visi trys dokumentai. Sprendimą, kurį dokumentą iš įtariamojo paimti lemia tiriamos nusikalstamos veikos aplinkybės. Kaip išdėstoma Rekomendacijų 67 punkte – „Pasas, asmens tapatybės kortelė paimami siekiant užkirsti kelią įtariamojo išvykimui į užsienį, apriboti disponavimą turtu ir pan., vairuotojo pažymėjimas – siekiant apsunkinti asmens judėjimą, užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms, kurios gali būti padarytos vairuojant transporto priemonę.“ Pareigūno, skiriančio šią kardomąją priemonę sprendimas priklauso nuo to, kokių procesinių tikslų siekiama. Lietuvos teisėtyrininkų nuomone „dokumentų paėmimas padėtų išspręsti problemą, kai manoma, kad kardomąją priemonę taikyti būtina, tačiau suėmimas atsižvelgiant į aplinkybes yra per griežtas, o kitos priemonės yra per švelnios ar jų taikymas nėra galimas.“ (Goda, Kazlauskas, 1999, p.10) Pritariant šių teisininkų nuomonei, dokumentų paėmimas laikytinas vidutinio griežtumo kardomąja priemone, patenkančia į trečiąją kardomųjų priemonių, ribojančių asmens kilnojimosi laisvę, grupę. Tam tikrai atvejais, atsižvelgiant į kardamosios priemonės skyrimo tikslą, kai asmens dokumentai paimami siekiant apriboti asmens galimybę disponuoti turtu, galima šią kardomąją priemonę priskirti ir prie priemonių, ribojančių asmens nuosavybės teises. Ši kardomoji priemonė gali būti skiriama viena arba kartu su kitomis kardamosiomis priemonėmis, skyrimo sąlygos bus aptartos antroje darbo dalyje.

Įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje. Ši kardomoji priemonė skiriama asmeniui prokuroro nutarimu arba teismo nutartimi, nurodant konkrečią savaitės ar mėnesio dieną bei valandą, kurią asmuo turi atvykti į policijos įstaigą užsiregistruoti. Šios kardamosios priemonės

tikslas – užtikrinti, kad įtariamasis ilgesniam laikui neprapuls ir bus teisėsaugos žinioje. Ši priemonė patenka į kardomųjų priemonių, ribojančių asmens kilnojimosi laisvę, kadangi asmeniui sukuriama pareiga tam tikru nustatytu laiku būti konkrečioje vietoje – t. y. policijos įstaigoje. Visgi, baudžiamojo proceso įstatymas nenumato nei registravimosi dažnumo, nei ar kokio pavojingumo nusikalstamas veikas padariusiems įtariamiesiems ši kardomoji priemonė galėtų būti taikoma. Išsamesnės skyrimo sąlygos nustatytos jau minėtose Generalinio prokuroro rekomendacijose – skiriant šią kardomąją priemonę, ją skiriantis pareigūnas turi įsitikinti, ar įtariamojo gyvenamojoje vietovėje yra policijos įstaiga, kurioje jis galėtų registruotis bei įvertinti įtariamojo gyvenamąją vietą, darbo vietą ir darbo laiką, policijos įstaigos darbo laiką, taip pat kitas įpareigojimui registruotis reikšmingas aplinkybes. Tačiau šiame teisės akte pateikiamos tik bendrosios rekomendacijos – kiekvienu atveju skiriant šią kardomąją priemonę būtina ją vertinti konkrečiai, individualiai. Nors registravimosi dažnumas ir nustatomas individualiai, jis neturi būti retesnis kaip kartą per savaitę (o atsižvelgiant į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą ir aplinkybes – ir dar dažniau), nes, priešingu atveju, šia kardomąją priemone nebus pasiekiamas tikslas – įtariamasis turės pakankamai laisvės dažnai nebūdamas pareigūnų akiratyje.

Rašytinis pasižadėjimas neišvykti. Ši priemonė laikytina švelniausia kardomąją priemone, kurią reglamentuoja BPK 136 straipsnis. Priemonė skiriama prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo, taip pat, ikiteisminio tyrimo pareigūno. Šios kardomosios priemonės esmė – įtariamojo pasižadėjimas neišvykti iš nuolatinės gyvenamosios vietos (ar laikino buvimo vietos) be prokuroro ar teismo leidimo. Ši priemonė nuo kitų skiriasi tuo, kad ją skiriant galimi skirti ir papildomi įpareigojimai kaip pavyzdžiui: įpareigojimas nesilankyti tam tikrose, konkrečiai nurodytose vietose; įpareigojimas nebendrauti su konkrečiais, nurodytais asmenimis, neiškoti su jais ryšių ir pan., tačiau toks įpareigojimų skyrimas nėra privalomas. Analiuojant šią kardomąją priemonę svarbu suvokti, kas yra pasišalinimas. Pasišalinimą detalizuoja Generalinio prokuroro rekomendacijos, kuriose nurodoma, kad pasišalinimas yra:

- Išvykimas iš Lietuvos Respublikos, negavus rašytinio ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro arba teismo leidimo;
- Išvykimas iš savo gyvenamosios ar laikino buvimo vietos ilgesniam nei 24 valandų laikotarpiui, raštu ar elektroninio ryšio priemonėmis neinformavus ikiteisminio tyrimo įstaigos ar prokuratūros;
- Išvykimas iš savo gyvenamosios ar laikino buvimo vietos ilgesniam nei 7 parų laikotarpiui, negavus rašytinio ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro leidimo“

Pagal tokį pateiktą išvykimo išaiškinimą darytina išvada, jog asmens išvykimas iš nuolatinės gyvenamosios vietos, kai jis trunka trumpiau nei 7 dienas ir nekertant Lietuvos Respublikos

teritorijos, nėra laikytinas pasišalinimu ir leidimas tokiam išvykimui nėra būtinas. Kaip ir kitos kardamosios priemonės, taip ir rašytinis pasižadėjimas neišvykti gali būti skiriamas vienas arba kartu su kitomis kardamosiomis priemonėmis. Svarbu, kad skiriant kelias kardomasias priemones jos būtų tarpusavyje suderinamos ir viena kitai neprieštarautų.

Be jau aptartų bendrųjų kardomųjų priemonių, Baudžiamojo proceso kodeksas išskiria ir dvi specialiasias kardomasias priemones (nors kaip buvo minėta anksčiau, kai kurios bendrosios kardamosios priemonės taip pat turi bruožų, pagal kurias jas galima prisikirti prie specialiųjų), tačiau dabar aptarsime šias dvi, įtvirtintas BPK 137 ir 138 straipsniuose.

Karinio dalinio vadovybės stebėjimas. Šią BPK 137 straipsnyje nustatytą kardomąją priemonę galima taikyti tik specialiajam subjektui, tai yra – įtariamajam karo tarnybos kariui, Lietuvos Respublikos kariuomenės statutuose numatytais priemonėmis, kurios skirtos užtikrinti, kad įtariamasis deramai elgtųsi ir šaukiamas atvyktų pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, teisėją ar teisimą. Kaip išaiškinama Baudžiamojo proceso kodekso komentare, ši specialioji kardomoji priemonė gali būti taikoma kai:

1. Yra specialusis subjektas – tikrąją karo tarnybą atliekantis karys;
2. Taikymo vieta yra karinis dalinys. (Goda *et al.*, 2003, p.346).

Tikrąją karo tarnybą apibrėžia Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 2 straipsnio 10 dalis, pagal kurią tai „Lietuvos Respublikos piliečių nuolatinė privalomoji karo tarnyba, profesinė karo tarnyba, taip pat nenuolatinė karių savanorių ar atsargos karių tarnyba mokymų, pratybų, gynybos, apsaugos ar kitokių karinių užduočių vykdymo laikotarpiu.“ BPK 137 straipsnio išdėstymas rodo, jog tai yra blanketinė norma, nukreipiantis į kitus teisės aktus, kadangi pačiame straipsnyje yra nurodomas šios kardamosios priemonės tikslas, tai yra „deramas įtariamojo kario elgesys“, tačiau nėra paaiškinama, koks elgesys laikomas deramu, taip pat nurodoma, kad už nederamą įtariamo kario elgesį skiriamas karinio dalinio vadovybės stebėjimas pagal Kariuomenės statutuose numatytas priemones, todėl analizuodami šią kardomąją priemonę toliau remsimės Karo tarnybos statutu, Karių etikos kodeksu bei Lietuvos Respublikos kariuomenės drausmės statutu.

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso komentare pateiktą išaiškinimą, ši kardomoji priemonė pasireiškia karinio dalinio vadovybės stebėjimu, kurio paskirtis – nesuteikti kariui galimybės imtis veiksmų, priešingų kardomųjų priemonių tikslams (Goda *et al.* 2003, p. 347). Pagrindiniai reikalavimai karių elgesiui yra nustatyti Karo tarnybos statute (2008). Taip pat šis statutai apibrėžia ir pagrindines karių pareigas, tokias kaip – laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų, vykdyti vadų ir viršininkų įsakymus (subordinacijos reikalavimas), nežeminti kario vardo, ginti Lietuvos valstybę, laisvę, nepriklausomybę, laikytis kitų etikos reikalavimų ir pan. Karių etikos reikalavimai detalizuojami

Lietuvos karių etikos kodekse (2005). Apibendrinant paminėtus teisės aktus, galima daryti išvadą, kad kario veiksmai ir elgsena nesuderinama su bet kokia nusikalstama veika, kuria būtų pažemintas kario vardas ar diskredituota krašto apsaugos sistema. Tačiau, jei visgi karys padaro nusikalstamo pobūdžio veiksmus įsijungia mechanizmas, nustatytas Lietuvos Respublikos kariuomenės drausmės statute (1999) - karinio dalinio vadovybė pradeda vykdyti įtariamojo kario stebėjimą arba tokį stebėjimą perduoda karo policijai. Šios kardamosios priemonės skyrimo tvarka bei vykdymas bus aptarti antrojoje darbo dalyje.

Nepilnamečio atidavimas prižiūrėti. Šią kardomąją priemonę galima vertinti kaip vieną socialiai jautriausių – kardamosios priemonės savo esme yra prievartinio pobūdžio, keliančios ne tik tam tikrus apribojimus asmeniui, bet ir neigiamas emocijas ir patirtis, o šiuo atveju, subjektas yra ypatingai jautrus – nepilnametis asmuo, kuris iki 18 metų laikomas vaiku, dėl socialinės, psichinės bei kognityvinės brandos trūkumo. Atvejais, kai nusikalstamą veiką padaro nepilnametis asmuo, būtina suderinti kardamosios priemonės tikslus su tarptautiniais teisės aktais, nustatančiais nepilnamečių asmenų teisių apsaugos principus (pvz. Jungtinių Tautų nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, taisyklės (Havanos taisyklės) (1990); Vaiko teisių konvencija (1959); Vaiko teisių deklaracija (1989); Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės) (1985) ir kt.).

Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklėse (1990) įtvirtinta, kad „nepilnamečių justicijos sistema turi būti nukreipta į nepilnamečių gerovę ir užtikrinti, kad bet kuri reakcija į nepilnamečių pažeidimą turi būti proporcinga jo asmenybei ir nusikaltimui bei atsižvelgti į siekį pataisyti nusikaltusį nepilnamečių. Šis reikalavimas reiškia, kad taikant baudžiamąsias sankcijas nepilnamečiui asmeniui, būtina siekti ir jo gerovės – tai yra – pataisyti jo elgesį. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 37 straipsnyje keliamas reikalavimas, kad vaiko sulaikymas, areštas ar įkalinimas būtų vykdomi tik pagal įstatymą, tik kuo trumpesniai laikui ir kaip kraštutinė priemonė. BPK 138 straipsnis, reglamentuojantis kardomąją priemonę – nepilnamečio atidavimą prižiūrėti nustato, kad „Nepilnamečio įtariamojo atidavimas tėvams, rūpintojams arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, prižiūrėti yra kurio nors iš nurodytų asmenų rašytinis įsipareigojimas užtikrinti, kad nepilnametis įtariamasis deramai elgsis ir šaukiamas atvyks pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą.“ Ši norma tik labai fragmentiškai nusako nepilnamečio atidavimą prižiūrėti, nenustato galutinio asmenų, kurie vykdo nepilnamečio įtariamojo priežiūrą, sąrašo.

Ši kardomoji priemonė, reikalauja gilesnės analizės, kadangi, turi būti pasiekti ne tik kardamosios priemonės bei baudžiamojo proceso tikslai, bet kartu suderinti ir nepilnamečio asmens interesai, siekiant išvengti nepilnamečio įtariamojo „nusikalstamo sugadinimo“, apibrėžiamo

Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklių (*Pekino taisyklių*) 13 straipsnyje. Lietuvos baudžiamosios teisės sistemoje išskiriamos kelios amžiaus grupės, pagal kurias asmenys gali būti traukiami baudžiamajon atsakomybėn, o baudžiamieji procesiniai ir norminiai aktai numato specialią nepilnamečių asmenų atsakomybę, atsižvelgiant į jų socialinę ir psichofizinę brandą. Dėl šios priežasties, nepilnamečių baudžiamasis procesas turi būti lasivesnis, ne toks formalizuotas, procesas kaip įmanoma labiau individualizuotas, supaprastintas, į procesą turi būti įtraukti socialinės srities darbuotojai. Nepaisant to, kad dėl specifinio subjekto baudžiamasis procesas turėtų vykti pagal specialią tvarką, Lietuvoje nepilnamečių baudžiamąjį proceso ypatumai nustatyti bendrajame BPK. Svarbu paminėti, kad nepilnamečiu asmeniu baudžiamajame procese laikomas asmuo, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję 18 metų, arba iki 21 metų, jei teismas nustato esant LR BK 81 straipsnio 2 dalyje nurodytas sąlygas, taip pat, kai teismas, remdamasis specialisto išvada nusprendžia, kad asmens socialinės brandos trūkumas prilygina jį nepilnamečiui. Kaip teigia teisėtyrininkas G. Goda „nepilnamečių bylose labai svarbus proporcingumo principas. Tokiose bylose svarbu stebėti, kad nepilnamečiui nebūtų padaryta pernelyg neigiama įtaka. Prieš taikant bet kokią nepilnamečio teises suvaržančią priemonę, turi būti atsakingai išsiaiškinama, ar tokios priemonės taikymas, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, yra būtinas ir tinkamas žingsnis. Visada turi būti tikrinama tokios priemonės netaikymo ar švelnesnės priemonės pritaikymo galimybė. Ypač tai pasakytina apie kardomųjų priemonių taikymą.“ (Goda, 2001, p. 198.) Baudžiamąjį proceso kodeksas numato galimybę skirti įtariamam asmeniui kardomąją priemonę, tačiau tai nėra teismo ar ikiteisminio tyrimo pareigūno pareiga. Tais atvejais, kai pagal bylos aplinkybės ar įtariamojo nepilnamečio asmenybės savybes nustatoma, kad kardomosios priemonės – nepilnamečio atidavimo prižiūrėti – skyrimas būtinas, nes be jos nebus pasiekti procesiniai tikslai, asmuo atiduodamas tėvamas ar rūpintojams, taip pat juridiniams asmenims, kurie užsiima vaikų rūpinimusi, priežiūrai.

Kitas šios kardomosios priemonės specifinis bruožas – tam tikri suvaržymai ir įpareigojimai tenka ne tik nepilnamečiui asmeniui, kuriam karodmoji priemonė pritaikyta, bet ir asmenims, kurie priima nepilnamečio priežiūrą, kadangi jie raštiškai išipareigoja prižiūrėti nepilnamečių bei užtikrinti, kad asmuo deramai elgsis ir šaukiamas atvyks pas šaukiantį proceso pareigūną. Kaip jau minėta anksčiau, BPK 138 straipsnis labai fragmentiškas – nenustatytas asmenų, kuriems bus perduotas nepilnamečių, ratas, palieka diskreciją teismui, tokį asmenį parinkti savo nuožiūra. Remiantis šeimos teisės normomis bei atsižvelgiant į nepilnamečio interesus, teismas turėtų skirti asmenį iš artimųjų rato, šeimos narį, tačiau, būtina įvertinti ir tai, ar artimasis sugebės tinkamai paveikti įtariamojo nepilnamečio elgesį, ar bus pakankamu autoritetu, nes galimai, jau būdamas

šeimos nario žinioje, kartą padarė nusikalstamą veiką, todėl būtina įvertinti ir įsipareigojančiojo prižiūrėti savybes.

2. Kardomųjų priemonių sistema

2.1. Kardomųjų priemonių skyrimo pagrindai ir tvarka

Kiekviena šiuolaikinė, demokratinė valstybė aukščiausia vertybe pripažįsta asmens teises ir laisves, teisinėse sistemose įtvirtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugą bei priemones jų užtikrinimui. Tačiau, pasitaiko atvejų, kai asmuo būdamas daugialypės visuomenės nariu ir turėdamas nuolatinius socialinius ryšius, neteisėtais ir neleistiniais būdais pažeidžia kitų asmenų interesus, tuomet valstybėje pradeda veikti baudžiamojo proceso teisės mechanizmas, kuris neatsiejamas nuo tam tikrų asmens teisių suvaržymo. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pirmasis straipsnis apibrėžia, kad „Baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nubaustas.“ Šis straipsnis, kurį galima laikyti viso BPK pamatu, nusako baudžiamojo proceso tikslą – ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, taip pat valstybės ir visuomenės interesus, greitai ir išsamiai atskleidžiant padarytas nusikalstamas veikas ir nubaudžiant kaltus asmenis. Tam, kad šis tikslas būtų pasiektas, valstybėje įtvirtintas tam tikrų prievartos priemonių mechanizmas.

Baudžiamasis procesas sudėtingas ne tik teisine prasme, bet ir emocine, kiekvienam šio proceso dalyviui dėl kylančių padarinių. Neretai proceso trukmė prailgsta dėl nusikalstamą veiką galimai padariusio asmens vengimo bendradarbiauti su teisėsaugos pareigūnais, bandymo visais būdais prailginti procesą ir siekio tokiu būdu išsisukti nuo grėšiančios bausmės. Tam, kad būtų pasiekti BPK keliami tikslai ir nusikalstama veika būtų greitai ir išsamiai atskleista, neretai būtina taikyti prievartos priemones. Tokių prievartos priemonių, pasireiškiančių asmens teisių ir laisvių suvaržymu, taikymo būtinybę procese nulemia asmenų sąmoningumo stoka ir nenoras padėti atskleisti įvykdytą veiką bei prisiimti atsakomybės už jos padarymą. Tais atvejais, kai proceso dalyviai tyčia nevykdo jiems priklausančių procesinių pareigų bei sąmoningai vilkina procesą ar kliudo pasiekti jo tikslus, baudžiamojo proceso įstatymas valstybės institucijoms numato galimybę asmenims už tokį jų elgesį pritaikyti prievartos priemones. Kaip jau buvo minėta pirmoje darbo dalyje, prievartos priemonės Baudžiamojo proceso kodekse skirstomos į „kardomasias priemones“ ir „kitas procesines prievartos priemones“. Šių priemonių nereikėtų sutapatinti, kadangi jas skiria skirtingi taikymo tikslai bei skirtingas subjektų, kurių atžvilgiu jos taikomos, ratas.

Baudžiamajame procese kiekvienas procesinis veiksmas turi savo tikslą. Kaip teigia teisėtyrininkai R. Ažubalytė ir E. Losis „Prievartos priemonių sistemoje kiekvienai prievartos

priemonei turi būti keliamas konkretus taikymo tikslas ir draudimas ją taikyti kitu tikslu. Tik aiškiai deklaravus ir suvokus prievartos priemonės tikslą, ji gali būti teisėtai ir pagrįstai taikoma ir bus pasiektas būtent tas rezultatas, kuriam pasiekti prievartos priemonė skirta (Ažubalytė, Losis, 2009). Kardomosios priemonės gali būti skiriamos tada, kai siekiama šių bendrųjų tikslų – 1) užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo dalyvavimą procese, sulaikant asmenis nuo pabėgimo ir pasislėpimo; 2) siekiant užtikrinti netrukdomą ikiteisminį tyrimą (atimant galimybę suklastoti, sunaikinti ar paslėpti reikšmės turinčius įkalčius), bylos nagrinėjimą teisme ar nuosprendžio vykdymą; 3) siekiant užkirsti kelią asmeniui naujų nusikalstamų veikų darymui. Taikant kitas procesines prievartos priemones siekiama kitų tikslų – pavyzdžiui surinkti įrodymus (pvz. „Krata“ BPK 145 str., „Poėmis“, BPK 147 str. ar „Asmens apžiūra“ BPK 143 str.), užtikrinti reikiamų proceso dalyvių dalyvavimą (pvz. „Atvesdinimas“ BPK 142 str.), pašalinti proceso kliūtis (pvz. „Slaptas sekimas“ BPK 160 str.) ir pan. Skiriasi procesinės prievartos priemonės ne tik savo tikslais, bet skirtingas ir asmenų, kuriems jos gali būti taikomos, ratas. Kardomosios priemonės gali būti taikomos tik įtariamiesiems, kaltinamiesiems ir nuteistiesiems, o štai kitos procesinės prievartos priemonės gali būti pritaikytos ir bet kuriems kitiems asmenims, net ir neturintiems procesinio statuso.

Išsamiam šio darbo temos atskleidimui aktualios kardomosios priemonės, todėl kitos procesinės prievartos priemonės plačiau darbe nebus nagrinėjamos. Kaip jau minėta aukščiau, kardomosios priemonės gali būti pritaikytos tik asmeniui, turinčiam įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo procesinį statusą. Atvejus, kai asmuo įgauna įtariamojo statusą apibrėžia BPK 21 straipsnio 2 dalis – „Įtariamuoju laikomas asmuo, sulaikytas įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką, arba asmuo, apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis yra įtiriamas, arba į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas šio Kodekso 187 straipsnyje numatytas pranešimas apie įtarimą“. Kaltinamuoju procese pagal BPK 22 straipsnį pripažįstamas asmuo „dėl kurio šio Kodekso nustatyta tvarka yra prokuroro priimtas kaltinamasis aktas arba prokuroro pareiškimas nubausti asmenį teismo baudžiamojo įsakymo tvarka, taip pat asmuo, prieš kurį teisme nagrinėjama byla pagreitinto proceso tvarka.“ Asmens procesinio statuso įgyjimas yra svarbus, kadangi nuo šio momento asmuo įgyja tam tikras teises ir pareigas, kurių tyčinis ar netyčinis nesilaikymas asmeniui užtraukia atsakomybę, pasireiškiančią tam tikrų jo teisių ir laisvių suvaržymu. Tam, kad šios teisės būtų suvaržomos teisėtai, pagrįstai ir proporcingai, būtinas tinkamas baudžiamojo proceso įstatymo pritaikymas.

Lietuvių kalbos žodynas žodynas (elektroninis leidimas) sistemą apibūdina kaip „kurios nors visumos išdėstymą, tvarką, pagal tikslą, paskirtį, veikimą, nagrinėjimo požiūrį ir pan. Vadovaujantis šiuo apibrėžimu galima apibrėžti ir kardomųjų priemonių sistemą, kurią sudaro kardomosios

priemonės, jų paskirtis ir tikslai, išdėstymas, skyrimo tvarka ir vykdymas. Pirmoje darbo dalyje kardamosias priemones suklasifikavome į 4 grupes: 1) kardamosios priemonės, ribojančios asmens laisvę, 2) kardamosios priemonės, ribojančios nuosavybės teises, 3) kardamosios priemonės, ribojančios kilnojimosi laisvę, 4) kitos kardamosios priemonės. Ankstesnėje darbo dalyje aptarėme kardomųjų priemonių rūšis ir tikslus, visapusiškam kardomųjų priemonių sistemos išnagrinėjimui ši darbo dalis bus skirta kardomųjų priemonių skyrimo tvarkai. Siekiant išlaikyti baigiamojo darbo sistemiškumą, toliau bus aptarta kardomųjų priemonių skyrimo tvarka pagal kardomųjų priemonių grupes.

2.1.1. Kardomųjų priemonių, ribojančių asmens laisvę skyrimo tvarka

Šiai kardomųjų priemonių grupei priskirtinos tokios kardamosios priemonės – suėmimas, intensyvi priežiūra, namų areštas. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 121 straipsnyje nurodytos kardamosios priemonės sistemingai išdėstytos pagal sunkumą, todėl šiai grupei priskiriamos kardamosios priemonės eina pirmosios ir laikomos pačiomis griežčiausiomis. Priemonių išdėstymas pagal griežtumą baudžiamojo proceso įstatyme nėra atsitiktinis – jų skyrimui taikomi griežteni reikalavimai, kaip pavyzdžiui, pačias griežčiausias kardomasias priemones gali skirti tik aukščiausią kompetenciją turintys valstybės įgalioti asmenys, tai – ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nutartimi. Praktikoje egzistuoja viena universali sąlyga, taikoma visų kardomųjų priemonių skyrimui – kardomoji priemonė skiriama tik esant pradėtam ikiteisminiam tyrimui ir esant pakankamai duomenų. Duomenų pakankamumo reikalavimas įtvirtintas BPK 121 straipsnio 2 dalyje, kuri sako, kad „Kardamosios priemonės gali būti skiriamos tik tuo atveju, kai yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką.“ Apie duomenų pakankamumą sprendžia teismas iš prokuroro pateiktos medžiagos, kuria grindžiamas prašymas dėl kardamosios priemonės skyrimo. LR BPK daugiausia kardomųjų priemonių numato įtariamajam ir kaltinamajam ir tik tam tikrais atvejais, kuriuos galima laikyti išimtiniais – nuteistajam. Tam, kad įtariamajam ar kaltinamajam būtų pritaikytos kardamosios priemonės, turi būti realus jam proceso metu kylančių pareigų nesilaikymas. Siekiant išsiaiškinti, kokiais atvejais asmeniui galima taikyti vieną ar kelias kardomasias priemones, būtina žinoti, kokias pareigas baudžiamajame procese turi įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis. Galima išskirti tokias pareigas:

1. Šaukiamam laiku atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar teismą;
2. Laikytis nustatytos posėdžio tvarkos;
3. Netrukdyti atlikti proceso veiksmus;

4. Nuteistajam – vykdyti teismo nuosprendį, atlyginti padarytą žalą.

Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje yra nustatęs teisės aiškumo principą, kuris reikalauja, kad asmens teisių ir laisvių suvaržymo sąlygos pagal nacionalinę teisę būtų tiksliai ir aiškiai apibrėžtos, jog asmuo galėtų atitinkamai numatyti su kokiais padariniais gali būti susiję jo veiksmais (pvz. byloje *The Saunday Times v. United Kingdom*, 1979). Atsižvelgiant į tokį EŽTT keliamą reikalavimą, baudžiamąjį procesą reglamentuojančiuose teisės aktuose tikslinga įtvirtinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo pareigą, susilaikyti nuo veiksmų, kurie trukdytų procesui (pvz. Bandytas paveikti liudytojus ar kitus proceso dalyvius, bylai tirti reikšmingų daiktų ar dokumentų klastojimas, slėpimas, naikinimas ir pan.). Dabartinis BPK apibrėžia bendrąsias asmens procesines pareigas, tačiau nenumato pareigos susilaikyti nuo veiksmų, kurie pasireiškia šių pareigų nesilaikymu. Tačiau, nepaisant ne visai idealaus reguliavimo, baudžiamasis procesas, kurio metu siekiama išaiškinti nusikalstamą veiką ir nustatyti kaltus asmenis, turi vykti kuo greičiau (BPK 1 str.) ir kaip įmanoma sklandžiau, todėl asmeniui, kuris savo veiksmais trukdo procesui vykti sklandžiai, gali būti pritaikytos kardamosios priemonės.

Ši kardomųjų priemonių grupė apriboja asmeniui vieną svarbiausių jo prigimtinių teisių, kurią gina ir Lietuvos Respublikos Konstitucija – teisę į laisvę. Svarbu pabrėžti, kad laisvė čia suprantama fizine, o ne plačiąja prasme. Pati griežčiausia asmens laisvės suvaržymo forma yra suėmimas, kai asmuo proceso metu laikomas suimtu specialioje įstaigoje. Savo pobūdžiu švelnesnės, tačiau taip pat ribojančios asmens laisvę kardamosios priemonės yra intensyvi priežiūra ir namų areštas, kurie vykdomi asmens namuose. Suėmimo, dėl jo sukeliama sunkesnių padarinių asmeniui, taikymui keliami daug griežtesni reikalavimai, nustatyti konkretūs taikymo pagrindai ir egzistuoja privalomos skyrimui sąlygos. EŽTT suėmimo skyrimo klausimu yra pasisakęs byloje *Süveges v. Hungary* (2016), kad „taikant suėmimą, suėmimo skyrimo pagrindai turi būti itin pagrįsti ir visapusiškai įvertinti, atspindėti besivystančią situaciją“. BPK nustato tokią tvarką suėmimo skyrimui – ikiteisminio tyrimo metu prašymą dėl suėmimo skyrimo asmeniui teikia prokuroras, organizuojantis ikiteisminį tyrimą nusikalstamą veiką galimai padariusio asmens atžvilgiu, o sprendimą priima ikiteisminio tyrimo teisėjas. Priešingai nuo kai kurių kitų kardomųjų priemonių, kurias gali paskirti prokuroras savo nutarimu, suėmimas skiriamas tik teisėjo nutartimi, kadangi tokiu būdu maksimaliai suvaržoma asmens laisvė, asmuo suėmimo vykdymui patalpinamas tardymo izoliatoriuje ar kitoje panašaus pobūdžio įstaigoje. Prokuroras teismo gali prašyti paskirti suėmimą tais atvejais kai yra siekiama užtikrinti asmens dalyvavimą baudžiamajame procese ir kai yra trys BPK 122 str. numatyti suėmimo skyrimo pagrindai:

1. Pagrįstas manymas, kad įtariamasis bėgs ar slėpsis;
2. Pagrįstas manymas, kad įtariamasis trukdys procesui;
3. Pagrįstas manymas, kad įtariamasis darys naujus nusikaltimus.

Prokuroras, prašyme skirti suėmimą ir remdamasis pagrindu, kad asmuo „bėgs ar slėpsis“ dažniausiai vertina asmens turimus socialinius ryšius gyvenamojoje šalyje ir užsienyje, šeimines padėtis, darbo santykius, gyvenamąją vietą, jo socialinį statusą, arba konstatuoja, kad informacija apie asmenį yra nepakankama, taip pat vertina galimai padaryto nusikaltimo sunkumą. Vertinant asmens galimai padaryto nusikaltimo sunkumą, BPK 128 straipsnio 8 dalis nurodo, kad suėmimo skyrimas galimas tik nagrinėjant nusikaltimus, už kuriuos baudžiamasis įstatymas numato griežtesnę negu vienerių metų laisvės atėmimo bausmę. 2013 metais atliktame tyrime „Suėmimas: policijos, prokurorų ir ikiteisminio tyrimo teisėjų požiūris“ apklausti prokurorai ir teisėjai nurodė, kad prieš prašydami ar skirdami suėmimą vertina įtariamojo asmens socialinius ryšius. Šiuo atveju dažniausiai atsižvelgiama į tai, ar įtariamasis asmuo turi šeimą (su kuo gyvena), ar turi išlaikytinių. Atlikto sociologinio tyrimo duomenimis (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2013), jei asmuo gyvena vienas, jo ekonominės galimybės yra ribotos, tai savaime yra laikoma prielaida, kad asmuo gali bėgti ar slėptis. Kai įtariamasis neturi deklaruotos ar registruotos gyvenamosios vietos, nėra sudaręs registruotos santuokos, prokuroras konstatuoja, kad nėra pakankamai duomenų apie asmenį, negalima nustatyti jo socialinių ryšių, kurie asmenį sulaikytų nuo pabėgimo ar slapstymosi. Minėto tyrimo metu apklaustų prokurorų atsakymai rodo, kad nusikaltimo sunkumas taip pat yra tiesiogiai siejamas su įtariamojo ketinimu bėgti ar slėptis nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų.

Antrasis pagrindas suėmimo skyrimui „pagrįstas manymas, kad įtariamasis trukdys procesui“ praktikoje sutinkamas rečiausiai ir yra labiau formalus ir sunkiau pagrindžiamas. Apklausti prokurorai nurodė, kad dažniausiai grindžiant prašymą teismui, šis pagrindas nurodomas formaliai įrašant tokias sąlygas kaip „įtariamasis bandys susisiekti su kitais bylos asmenimis“, „slėps reikalingus tyrimui įkalčius“ ir panašias, kadangi sunku prognozuoti įtariamojo galimus ketinimus. Toks požiūris laikytinas ydingu, kadangi suėmimas, kaip griežčiausia kardomoji priemonė apriboja konstitucinę asmens teisę į laisvę, todėl sprendžiant klausimą dėl šios kardomosios priemonės skyrimo derėtų vengti formalių ir deklaratyvių argumentų, o į situaciją turėtų būti žiūrima iš pagrindų ir atsakingai, o suėmimą taikyti tik kraštutiniais atvejais, kai nėra galimybių taikyti švelnesnę kardomąją priemonę.

Europos Žmogaus Teisių Teismas nagrinėjamosiose bylose nuolat akcentuoja ir formuoja praktiką, kad skiriant ar pratęsiant suėmimo terminą turi būti vadovaujama Europos žmogaus teisių ir teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnio nuostatomis, o nacionaliniai teismai, priimdami sprendimą dėl suėmimo ir vadovaudamiesi šios Konvencijos nuostatomis, privalo

argumentuoti ir pagrįsti savo sprendimą, detaliam išnagrinėti visus pagrindus pagal konkrečios nagrinėjamos bylos aplinkybes. Byloje *Barfuss prieš Čekijos Respubliką* (2000) EŽTT konstatavo, kad „suėmimas turi būti pateisinamas tik tada, kai yra konkrečių požymių, kad to iš tikrųjų reikalauja viešasis interesas, kuris, nepaisant nekaltumo prezumpcijos, turi prioritetą prieš asmens laisvės gerbimo taisyklę“. Tokia formuojama nuostata kelia pareigą ne tik teismui, bet ir prokurorui išsamiai analizuoti bei reiškiamame prašyme pagrįsti suėmimo skyrimo asmeniui būtinybę.

Paskutinis dar neaptartas pagrindas suėmimo skyrimui – pagrįstas pagrindas manyti, kad įtariamasis darys naujas nusikalstamas veikas – pasitaiko atveju, kai asmens asmenybė ar požiūris lemia, kad nusikalstamas veikas asmuo kartoja, daro ne pirmą kartą. Jei ikiteisminio tyrimo pareigūnas nustato, kad asmuo jau praeityje yra daręs nusikalstamas veikas, arba tokių veikų darymas yra jo pragyvenimo šaltinis, taip pat, jei asmeniui dar nėra išnykęs teistumas, yra pagrįstas manymas, kad asmuo gali ir toliau daryti nusikalstamas veikas. Esant šioms pagrindams, kuriuos prokuroras pagrindžia ir išsamiai argumentuoja prašyme teismui dėl suėmimo skyrimo, vertintina, kad egzistuoja pagrindai suėmimo skyrimui ir tik taikant šią kardomąją priemonę bus pasiekti procesiniai tikslai.

Kiek švelnesnė, tačiau į griežčiausių kardomųjų priemonių, ribojančių asmens laisvę, grupę patenkanti kardomoji priemonė – intensyvi priežiūra. Palyginus su kitomis kardomosiomis priemonėmis, intensyvi priežiūra yra gana „jauna“ priemonė, Lietuvoje pradėta taikyti tik 2015 metais. Šios kardomosios priemonės „švelnumas“ pasireiškia tuo, kad lyginant su suėmimu, asmuo nėra siunčiamas į tardymo izoliatorių ar kitą valstybės įstaigą, o jo stebėjimas, nors ir vyksta visą parą specialiomis elektroninėmis stebėjimo priemonėmis, tačiau iš asmens namų, ar kitos nustatytos asmens buvimo vietos. Kaip numato BPK 131 straipsnis, reglamentuojantis intensyviąją priežiūrą, „Intensyvią priežiūrą ikiteisminio tyrimo metu prokuroro prašymu skiria ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartimi. Intensyvios priežiūros paskyrimo klausimas sprendžiamas posėdyje, į kurį kviečiami prokuroras, įtariamasis ir jo gynėjas. Kai byla perduota į teismą, dėl intensyvios priežiūros paskyrimo ar jos termino pratęsimo priimdamas nutartį nusprendžia teismas, kurio žinioje yra byla.“ Atsižvelgiant į nagrinėjamos bylos aplinkybes, į įtariamojo/kaltinamojo asmenybę, intensyvi priežiūra gali būti taikoma kaip alternatyva suėmimui. Teismas, skirdamas intensyvią priežiūrą nustato šios kardomosios priemonės terminą ir sąlygas. Išskirtinis šios kardomosios priemonės bruožas yra tas, jog įtariamajam sudaroma speciali dienotvarkė, kurios laikymasis yra viena iš teismo nutartimi nustatomų sąlygų.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuro įsakymas „Dėl rekomendacijų kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės patvirtinimo“ (2015) nustato papildomus įpareigojimus prokurorui – prieš

pateikiant prašymą skirti intensyvią priežiūrą, prokuroras privalo išsiaiškinti ar yra techninės galimybės šios kardamosios priemonės taikymui. Taip pat, prokuroras turi surinkti duomenis, reikalingus intensyvios priežiūros dienotvarkei sudaryti ir surašyti juos į specialią pažymą. Kaip nurodyta aptariamų rekomendacijų 25 pknkte „įtariamojo pateikiami duomenys, svarbūs dienotvarkei sudaryti, turi būti kaip įmanoma patikrinti“. Nemažiau svarbus ir rekomendacijų 26 punktą, nurodantis jog „Prašyme skirti intensyvią priežiūrą, be BPK 125 straipsnio 2 dalyje numatytų aplinkybių, prokuroras nurodo siūlomas nustatyti sąlygas, t. y. įtariamajam nustatytiną privalomą dienotvarkę (buvimo namuose, darbovietėje laikas, vykimo maršrutai ir kt.), kitas sąlygas (pvz., asmenys, su kuriais draudžiama bendrauti, jeigu jiems visiems taikoma intensyvi priežiūra) ir siūlytiną kardamosios priemonės taikymo terminą. Siūlydamas nustatytinas intensyvios priežiūros sąlygas ir parinkdamas jų griežtumą prokuroras turi atsižvelgti į nusikalstamos veikos sunkumą, jos padarymo aplinkybes, įtariamojo asmenybę ir kitas aplinkybes“. Intensyvios priežiūros vykdymo tvarka nustatyta vidaus reikalų ministro patvirtintose Intensyvios priežiūros vykdymo ir kontrolės taisyklėse (2014). Paskirtų intensyvios priežiūros sąlygų nesilaikymas yra prielaida šią kardomąją priemonę pakeisti į suėmimą.

Tiek suėmimas, tiek intensyvi priežiūra patenka į vieną grupę neatsitiktinai – abi priemonės panašios ne tik savo esme, kad tokiu būdu suvaržoma ar apribojama asmens laisvė, bet sutampa ir šių priemonių tikslai (užtikrintas asmens dalyvavimas procese, netrukdoma proceso eiga), panašūs skyrimo pagrindai, vienodai svarbus prokuroro „ vaidmuo“. Lyginant intensyvią priežiūrą su suėmimu, galima konstatuoti šios kardamosios priemonės „naudas“ pačiam įtariamajam ir valstybei:

- Taupomi valstybės kaštai, nes įtariamojo stebėjimas elektroninėmis priemonėmis yra pigesnis nei jo laikymas specialioje įstaigoje;
- Mažinamas asmenų skaičius įkalinimo įstaigose;
- Asmens resocializacija – asmuo nėra atskiriamas nuo šeimos ir visuomenės, jei tai neprieštarauja kardamosios priemonės skyrimo sąlygoms – asmuo gali dirbti, taip išlaikyti save ir šeimą, bei mokėdamas mokesčius būti naudingas visuomenei.

Paskutinė ir švelniausia šiai kardomųjų priemonių grupei priskirtina kardomoji priemonė – namų areštas. Iki 2015 metų, kai buvo įtvirtinta intensyvi priežiūra, namų areštas buvo antra pagal griežtumą kardomoji priemonė po suėmimo ir Lietuvoje buvo gana plačiai taikomas nuo 1994 metų, kai buvo patvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir Baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo įstatymu (1994). BPK 132 straipsnis namų areštą apibrėžia kaip įpareigojimą įtariamajam nustatytu metu būti savo gyvenamojoje vietoje, nesilankyti viešosiose vietose ir nebendrauti su tam tikrais asmenimis. Kaip ir minėta anksčiau, šiai grupei priskiriamas kardomąsias priemones gali paskirti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas ikiteisminio tyrimo metu ar

teismas, kurio žinioje yra byla, ta pati sąlyga galioja ir namų areštui, inicijuoti prašymą dėl namų arešto paskyrimo gali tik prokuroras. Kaip ir prieš tai dvi aptartos kardomosios priemonės, namų areštas gali būti skiriamas tik procesinį statusą byloje turinčiam asmeniui, taip pat keliamas ir duomenų pakankamumo reikalavimas. Dėl duomenų pakankamumo yra pasisakęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas Senatas 2004 m. gruodžio 30 d. nutarime - „Teisėjas pirmiausia turi patikrinti, ar asmeniui pagrįstai inkriminuojamas prokuroro pareiškimе nurodytas nusikaltimas ir ar tai patvirtina bylos duomenys. Kai nėra pakankamai duomenų apie tai, kad asmuo pagrįstai įtariamasis padaręs jam inkriminuojamą nusikaltimą, negali būti taikoma jokia kardomoji priemonė, taigi ir nebėra prasmės aptarti prokuroro pareiškimе nurodyto namų arešto skyrimo pagrindo.“ Toks LAT Senato išaiškinimas leidžia daryti išvadą, kad sprendžiant kardomosios priemonės, šiuo atveju – namų arešto, paskyrimo klausimą, būtina detaliai išanalizuoti ikiteisminio tyrimo metu nustatytas aplinkybes ir konstatuoti, kad yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką.

Atkreiptinas dėmesys, kad BPK nėra konkretizuojami namų arešto skyrimo pagrindai, o nurodomi tik bendrieji kardomųjų priemonių skyrimo pagrindai. Atskirų namų arešto skyrimo pagrindų nedetalizuoja ir BPK komentaras. Ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, nustatęs, kad prokuroro prašyme yra pateikta pakankamai duomenų apie įtariamojo galimai padarytą nusikalstamą veiką nutartyjenustato šios kardomosios priemonės sąlygas ir įspėja įtariamąjį ar kaltinamąjį, kad už šių sąlygų pažeidimą jam gali būti paskirta intensyvi priežiūra arba suėmimas. Namų arešto sąlygų laikymosi kontrolės tvarką nustato jau darbe ne kartą minėtos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijos.

2.1.2. Kardomųjų priemonių, ribojančių asmens nuosavybės teises, skyrimo tvarka

Vienintelė kardomoji priemonė iš Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 120 straipsnyje išvardytų, kuri apriboja asmens nuosavybės teises yra užstatas. Kaip jau buvo minėta anksčiau BPK 133 straipsnis pateikia tokį užstato apibrėžimą – „tai piniginė įmoka, kurią į prokuratūros ar teismo depozitinę sąskaitą sumoka įtariamasis, jo šeimos nariai ar giminaičiai, taip pat kiti asmenys, įmonės ar organizacijos ir kuri skiriama šio Kodekso 119 straipsnyje nurodytiems tikslams“. Ši kardomoji priemonė yra palyginti švelnesnė, kadangi neapriboja asmens fizinės laisvės kaip suėmimas, intensyvi priežiūra ar namų areštas, tačiau ji taip pat daro reikšmingą įtaką įtariamojo/kaltinamojo/nuteistojo ar kitų trečiųjų asmenų teisėms, konkrečiai – teisei į nuosavybę – pinigus. Kaip išaiškinama LR Baudžiamojo proceso kodekso komentare „Šios kardomosios

priemonės esmė yra tai, kad įmokėtų pinigų (užsatato sumos) praradimo grėsmė turi sulaikyti įtariamąjį nuo trukdančių procesui veiksmų.“ (Goda, Kazlauskas, 2003. p. 340) Anot S. Bikelio „Užstato privalumai yra akivaizdūs – šios priemonės administravimas nereikalauja didelių darbo, laiko ir finansinių bei techninių sąnaudų (skirtingai nuo intensyvios priežiūros, namų arešto, netgi periodinės registracijos policijoje), o jos sąlygų pažeidimas, skirtingai nuo visų kitų kardomųjų priemonių, gali turėti netgi tam tikrą pozityvų rezultatą valstybei (tuo pat metu gan skausmingą įtariamajam) – užstatas (kartais labai solidžios sumos) patenka į valstybės biudžetą“ (Bikelis, 2018, p. 119). Tačiau, nepaisant to, užstatas vis dar yra viena rečiausiai taikomų kardomųjų priemonių Lietuvoje.

Iki 1992 metų, kai Lietuvoje buvo pradėtas taikyti užstatas, vyravo dar nuo sovietmečio gajus įsitikinimas, kad baudžiamajame procese pinigai negali turėti jokios įtakos sprendimų priėmimui. Tačiau keičiantis laikams ir požiūriams, į nacionalinę teisės sistemą inkorporuojant tarptautinių dokumentų nuostatas, tapo būtina taikyti kardomąsias priemones, nesusijusias su asmens laisvės atėmimu. Lietuvai ratifikavus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, šios konvencijos nuostatos buvo perkeltos ir į nacionalinę teisę. Konvencijos 5 straipsnio 3 dalies nuostatose teigiama, kad „kiekvienas suimtas ar sulaikytas pagal konvencijos 1 dalies c punkto nuostatas, turi teisę būti paleistas proceso metu. Paleidimas gali būti sąlygojamas, kad jis atvyks į teismą.“ Lietuvoje užstatas gali būti skiriamas kaip kardomoji priemonė iškart proceso metu arba kaip švelnesnė kardomoji priemonė pakeičiant griežtesnę. Priešingai nei pirmosios kardomųjų priemonių grupės, klausimą dėl jos skyrimo gali spręsti ne tik ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, bet ir prokuroras. BPK nustato, kad užstatu gali būti tik pinigai, taip pat, nenustato imperatyvo, kad piniginis užstatas turi būti įnešamas tik paties įtariamojo – nustatomas nebaigtinis asmenų ratas, kurie gali užstatą sumokėti už įtariamąjį. Užstatui taikomi bendrieji kardomųjų priemonių tikslai. Prokuroras arba teismas, skirdamas užstatą nustato jo dydį. Dėl užstato dydžio byloje *Toshev v. Bulgaria* (2010) pasisakė EŽTT „Teismas primena, kad pagal susiklosčiusią Teismo praktiką, užstato dydis turi būti vertinamas atsižvelgiant į asmens turtinę padėtį [...] kitaip tariant, įvertinant, kiek užstato praradimo perspektyva, jei asmuo neatvyktų į procesą, gali veikti kaip pakankamai atgrasanti ir atimanti norą bėgti [...] sprendimas dėl užstato turi būti pakankamai pagrįstas.“ BPK 133 straipsnio 2 dalyje taip pat numato pareigą užstato dydžio nustatymui vertinti padarytą nusikalstamą veiką, gresiančios sankcijos dydį, įtariamojo (arba užstato davėjo) turtinę padėtį ir asmenybę. Kartu su užstato paskyrimu asmeniui išaiškinamos pasekmės, gresiančios už procesinių pareigų nesilaikymą – tai yra – užsatato perėjimas valstybei ir galimas kardomosios priemonės pakeitimas griežtesne.

2.1.3. Kardomųjų priemonių, ribojančių asmens kilnojimosi laisvę, skyrimo tvarka

Ši kardomųjų priemonių grupė apima daugiausiai priemonių – įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu, dokumentų paėmimą, įpareigojimą periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinis pasižadėjimas neišvykti. Dalis jau aptartų priemonių, tokių kaip suėmimas, intensyvi priežiūra ar namų areštas be kita ko apriboja asmenims ir kilnojimosi laisvę, tačiau jų esmė yra fizinės laisvės suvaržymas, todėl šioje dalyje aptarsime kardomasias priemones, kuriomis siekiant procesinių tikslų apribojama asmens kilnojimosi laisvė.

Viena iš didžiausių poveikį asmeniui darančių šios kardomųjų priemonių grupės priemonė – įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie jo arčiau nei nustatytu atstumu. BPK 132¹ straipsnio 1 dalyje sakoma, kad „Įtariamasis gali būti įpareigojamas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie jo arčiau nei nustatytu atstumu, jeigu pagrįstai manoma, kad jis bandys neteisėtai paveikti nukentėjusįjį arba nukentėjusiajam ar kartu su juo gyvenantiems asmenims darys naujas nusikalstamas veikas. Skiriant įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie jo arčiau nei nustatytu atstumu, įtariamasis taip pat gali būti įpareigojamas bet kokia forma nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju ir kartu su juo gyvenančiais asmenimis, taip pat nesilankyti nurodytose vietose, kuriose būna nukentėjusysis ar kartu su juo gyvenantys asmenys. Būste, kuriame nuolat gyvena įtariamasis ir nukentėjusysis, gyventi lieka nukentėjusysis.“ Pagal tai kas išdėstyta, galima teigti, kad ši kardomoji priemonė skirta nukentėjusiojo apsaugai – tiek fizinei, nuo galimo įtariamojo ketinimo susidoroti, tiek emocinei, kai nukentėjusysis gali būti bandomas paveikti. Dažniausiai praktikoje ši kardomoji priemonė taikoma smurto artimoje aplinkoje byloje, o praktikos analizę atliksime kitoje darbo dalyje.

Atsižvelgiant į tai, kad skiriant šią kardomąją priemonę asmeniui kyla įpareigojimas palikti savo nuolatinę gyvenamąją vietą – namus, įpareigojimą gyventi skyrium gali skirti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas. Darytina išvada, kad įstatymų leidėjas, visų kardomųjų priemonių, kurios įtariamojo asmens teises apriboja didesne apimtimi, paskyrimą, tikslingai perduoda aukščiausią kompetenciją turintiems asmenims – teisėjams. Šios kardomosios priemonės skyrimo procese, taip pat kaip ir kardomųjų priemonių, ribojančių asmens laisvę, prokurorui eliminuojama kardomosios priemonės skyrimo galimybė.

Kaip ir skiriant kitas kardomasias priemones, kurias skirti turi teisę tik teisėjas, taip ir šiai kardomajai priemonei būtinas prokuro prašymas. Tam, kad prokuroras galėtų kreiptis į teismą su

prašymu skirti šią kardomąją priemonę, turi egzistuoti bent vienas iš alternatyvių, BPK 132¹ straipsnio 1 dalyje nustatytų pagrindų – pagrįstas manymas, kad įtariamasis bandys neteisėtais būdais paveikti nukentėjusįjį ar kartu su juo gyvenančius asmenis arba darys naujas nusikalstamas veikas nukentėjusiojo atžvilgiu. Kai prokuroras nustato bent vieną iš šių pagrindų ir pagrįstai mano, kad kitomis kardomosiomis priemonėmis neįmanoma pasiekti BPK 119 straipsnyje keliamų tikslų, prokuroras kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją su prašymu skirti įpareigojimą gyventi skyrium, neatsižvelgdamas į tai, kad įtariamasis neturi kitos gyvenamosios vietos. Taip pat, joks teisės aktas nenumato, kad prokurorui ar teismui būtų keliamą pareiga, pasirūpinti įtariamojo gyvenamąją vietą po iškeldinimo. Tokia situacija, kai įtariamasis asmuo lieka be gyvenamosios vietos, sudaro prielaidas, kad gali apsunkėti baudžiamasis procesas, nes nežinant asmens gyvenamosios vietos, gali būti sunku sukontroliuoti asmens buvimo vietą, todėl tikslinga skiriant įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo asmens ir (ar) nesiartinti prie jo arčiau nei nustatytu atstumu, skirti kartu su kitomis kardomosiomis priemonėmis, kad būtų užtikrintas įtariamojo dalyvavimas procese.

Generalinio prokuroro rekomendacijos atskirai išskiria įpareigojimą gyventi skyrium ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu nepilnamečiam įtariamajam. Rekomendacijose sakoma – „Įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu nepilnamečiam įtariamajam gali būti skiriamas tik išimtiniais atvejais, kai nėra galimybės kitomis kardomosiomis priemonėmis pasiekti BPK 119 straipsnyje įtvirtintų tikslų, išskyrus atvejus, kai paskyrus šią kardomąją priemonę nepilnametis turėtų būti atskirtas nuo tėvų ar kitų teisėtų atstovų. Vadovaudamasis Rekomendacijomis prokuroras, prieš kreipdamasis į ikiteisminio tyrimo teisėją su prašymu paskirti įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu nepilnamečiui įtariamajam, turi informuoti nepilnamečio įtariamojo gyvenamosios vietos vaiko teisių apsaugos instituciją ir įsitikinti, kad teismui paskyrus šią kardomąją priemonę nepilnametis turės kitą gyvenamąją vietą, kurios sąlygos būtų ne prastesnės nei ankstesnėje gyvenamojoje vietoje ir kurioje būtų užtikrintas deramas nepilnamečio vystymasis.“ Šiuo atveju, priešingai nei skiriant šią kardomąją priemonę pilnamečiui asmeniui, privaloma derinti kardamosios priemonės tikslus ir nepilnamečio įtariamojo interesus, todėl būtina įsitikinti, kad nepilnametis turės gyvenamąją vietą.

Kita kardomoji priemonė, patenkanti į kardomųjų priemonių, ribojančių asmens kilnojimos laisvę, grupę – dokumentų paėmimas. Plačiai taikoma kardomoji priemonė, kuri nereikalauja didelių laiko, žmogiškųjų išteklių ar ekonominių kaštų valstybei tačiau jos efektyvumas yra kvestionuotinas. BPK 134 straipsnis, reglamentuojantis dokumentų paėmimą nustato, kad įtariamojo dokumentų paėmimą gali paskirti prokuroras nutarimu, teismas nutartimi ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas nutarimu. Išplėstas subjektų, kurie gali taikyti šią kardomąją priemonę ratas,

nustatant, kad dokumentų paėmimą gali taikyti ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas, yra išskirtinis bruožas nuo prieš tai jau aptartų kardomųjų priemonių. Tačiau subjektų rato išplėtimas yra sąlyginis – nustatyta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas dokumentus gali paimti tik neatidėliotinais atvejais.

Šios kardamosios priemonės efektyvumas pasireiškia tuo, kad paėmus dokumentus įtariamajam apsunkinama galimybė pabėgti į užsienio valstybes, atlikti tam tikrus finansinius sandorius, tokiu būdu nuslepiant bylai reikšmingus įkalčius ar daryti kitas nusikalstamas veikas, kurių atlikimui reikalingas tapatybę patvirtinantis dokumentas (pavyzdžiui neteisėtai įgyto turto realizavimas perkant nekilnojamąjį turtą ar pan.). Tačiau, pasauliui vis labiau atveriant sienas (Šengeno sutartimi sukurta Šengeno erdvė, kurioje nėra pasienio kontrolės) ir modernėjant technologijoms (kai daugelis finansinių operacijų gali būti atliekamos naudojantis technologijų pagalba) dokumentų paėmimu nebegalima pasiekti procesinių tikslų, todėl ši kardomoji priemonė kompleksiskai turėtų būti taikoma kartu su kitomis kardomosiomis priemonėmis.

BPK 134 straipsnis pateikia baigtinį dokumentų, kurie gali būti paimti sąrašą, tai – asmens pasas, asmens tapatybės kortelė ar vairuotojo pažymėjimas. Kai paimamas pasas ar asmens tapatybės kortelė (arba abu kartu), dokumentus paimantis pareigūnas išduoda asmeniui generalinio prokuroro nustatytos formos pažymą apie kardamosios priemonės – dokumento paėmimo paskyrimą ir apie tai informuoja paimtą dokumentą išdavusią instituciją. Svarbu paminėti, kad kai paimamas vairuotojo pažymėjimas, išduota pažyma nėra laikoma dokumentu ir nesuteikia asmeniui teisės vairuoti transporto priemonės, todėl policijos pareigūnui sustabdžius tokį asmenį, tai laikytina administraciniu nusižengimu. Autorės nuomone, ši kardomoji priemonė laikytina viena švelniausių iš BPK 120 straipsnyje nustatytų kardomųjų priemonių sąrašo, nes nesukelia svarbių padarinių ar didelių apribojimų, nes kaip jau minėta, dabartiniais laikais daugelyje sričių asmens dokumentas nėra būtinas, todėl šią kardomąją priemonę reikėtų skiriant derinti su kitomis.

Įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje atsirado tik naujajame BPK 2003 metais. Šia kardomąja priemone siekiama laikyti asmenį teisėsaugos pareigūnų akiratyje ir neleisti jam prapulti ilgesniam laikui. Taikant šią BPK 135 straipsnyje reglamentuojamą kardomąją priemonę ribojama asmens kilnojimosi laisvė, nes periodiškai, nustatytu laiku, asmuo turi prisistatyti į policijos įstaigą ir užsiregistruoti. Tokia asmens kontrolės forma, leidžia užtikrinti asmens dalyvavimą procese, nes protingai nustačius periodiškumą asmuo nedings ilgesniam laikui, o jam sugalvojus slėptis – šis faktas bus laiku pastebėtas ir imtasi atitinkamu priemonių asmeniui surasti. BPK periodiškumo klausimo nedetalizuoja. Detalesnį šios kardamosios priemonės reglamentavimą bei sąlygų laikymosi kontrolę apibrėžia anksčiau minėtos generalinio prokuroro Rekomendacijos, kuriose sakoma, kad prieš paskiriant įpareigojimą periodiškai registruotis policijos įstaigoje, būtina įsitikinti, ar įtariamojo gyvenamoje vietovėje yra policijos įstaiga, taip pat

atžiūrėti į įtariamojo gyvenamąją ir darbo vietas, darbo laiką, policijos įstaigos darbo laiką ir kitas aplinkybes. Pareigūno, skiriančio šią kardomąją priemonę sprendime, įvertinus prieš tai įvardytas aplinkybes, turi būti nurodoma konkreti mėnesio ar savaitės diena, konkreti valanda, kurią įtariamasis turi atvykti registracijai į policijos įstaigą. Tokį sprendimą dėl įpareigojimo periodiškai registruotis policijos įstaigoje gali priimti ikiteisminio tyrimo teisėjas, prokuroras, o neatidėliotinais atvejais – ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Kas yra laikoma neatidėliotinais atvejais jau aptarėme darbe anksčiau. Policijos įstaigos pareigūnas, nustatęs paskirtos kardomosios priemonės pažeidimus, apie tai informuoja ikiteisminį tyrimą organizuojantį pareigūną ir gali būti sprendžiamas kardomosios priemonės sugriežtinimo klausimas.

BPK 120 straipsnyje pateikiamama kardomųjų priemonių sąrašė rašytinis pasižadėjimas neišvykti yra paskutinė kardomoji priemonė ir, atsižvelgiant į tai, kad priemonės išvardytos pagal jų griežtumą – pati švelniausia kardomoji priemonė. Ikiteisminio tyrimo teisėjas, prokuroras, ar neatidėliotinais atvejais – ikiteisminio tyrimo pareigūnas, vadovaudamasis BPK 136 straipsnio nuostatomis gali paskirti rašytinį pasižadėjimą neišvykti įtariamajam, atsižvelgiant į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, įtariamojo asmenybę, ir kitas aplinkybes. Draudimas išvykti apima draudimą išvykti už valstybės ribų, draudimą pasišalinti iš savo gyvenamosios ar laikino buvimo vietos ilgesniam nei 24 valandų laikotarpiui be ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo leidimo. Apie ketinimą išvykti ilgesniam nei 7 dienų laikotarpiui, įtariamasis turi informuoti aukščiau nurodytus pareigūnus ir gauti jų rašytinį leidimą. Taip pat, su rašytiniu pasižadėjimu neišvykti asmeniui papildomai gali būti uždrausta lankytis tam tikrose vietose (kažkuriame mieste, name, įstaigoje ar pan.), bendrauti tiesiogiai ar per tarpininkus su konkrečiais asmenimis, neieškoti ryšių su jais. Šių papildomų draudimų laikymosi kontrolė pavedama policijos ar kitos ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnui, išsiunčiant jam nutarimo ar nutarties skirti kardomąją priemonę – rašytinį pasižadėjimą neišvykti, nuorašą. Pareigūnas, kuriam pavesta kontrolė fiksuoja ir tinkamai informina šios kardomosios priemonės draudimų pažeidimus ir nedelsiant informuoja prokurorą, vadovaujantį inkiteisminiam tyrimui. Asmeniui, pažeidusiam kardomosios priemonės sąlygas, gali būti paskirta griežtesnė kardomoji priemonė.

2.1.4. Specialiųjų kardomųjų priemonių skyrimo tvarka

Baudžiamojo proceso įstatymas numato dvi specialiąsias kardomasias priemones – karinio dalinio vadovybės stebėjimą ir nepilnamečio atidavimą prižiūrėti. Abi šios priemonės turi specialųjį subjektą ir yra specifinės, todėl yra išskirtos į atskirą grupę. Kaip jau buvo aptarta pirmoje darbo

dalyje BPK 137 straipsnyje reglamentuojamos kardamosios priemonės – karinio dalinio vadovybės stebėjimas gali būti taikomas tik tikrąją karo tarnybą atliekančiam įtariamajam. BPK 137 straipsnis yra blanketinė norma, nukreipianti į Lietuvos Respublikos kariuomenės statutus, pati norma fragmentiškai užsimena, jog įtariamojo karinio dalinio vadovybė atlieka jo stebėjimą statutuose numatytais priemonėmis, o šių priemonių tikslas – užtikrinti deramą įtariamo kario elgesį ir jo atvykimą šaukiamam pas prokurorą, ikiteisminio tyrimo pareigūną ar į eismą. Pati norma tiesiogiai nenustato, kas gali paskirti šią kardomąją priemonę, tačiau vertinant straipsnio 3 dalį, kuri sako, kad „Apie stebėjimo vykdymą karinio dalinio vadovybė raštu praneša ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui, paskyrusiems šią kardomąją priemonę“ – daroma išvada, kad visi šie 3 dalyje išvardyti valstybės pareigūnai gali skirti šią kardomąją priemonę, o kardamosios priemonės atlikimo vieta yra karinis dalinys (batalionas arba jam prilygintas patvirtintos nuolatinės struktūros karinis vienetas). Karinio dalinio vadovybės stebėjimą atlieka karinio dalinio vadovybė, taip pat gali būti pasitelkta karo policija.

Kaip šios kardamosios priemonės vykdymą detalizuoja generalinio prokuroro rekomendacijos – karinio dalinio vadovybė apie parinktas konkrečias stebėjimo priemones, jų vykdymą ir šios kardamosios priemonės sąlygų pažeidimus nedelsdama raštu informuoja teismą, kurio žinioje yra baudžiamoji byla. Nors BPK ir Rekomendacijose keliamas reikalavimas karinio dalinio vadovybei raštu pranešti apie įtariamam kariui paskirtų priemonių, kuriomis vykdomas jo stebėjimas, vykdymą, tačiau jokiam teisės akte nenurodytas tokių pranešimų periodiškumas. Autorės nuomone, toks neišsamus reglamentavimas laikomas spraga.

Jeigu baigiasi įtariamojo kario, kuriam paskirta ši kardomoji priemonė, tikrosios karo tarnybos laikas, vadovybė, vykdanči stebėjimą, ne vėliau kaip 10 parų iki tarnybos laiko pabaigos privalo raštu informuoti kardomąją priemonę paskyrusį pareigūną, kuris gavęs pranešimą turi priimti sprendimą dėl kitos kardamosios priemonės paskyrimo.

Kita BPK nustatyta speciali kardomoji priemonė – nepilnamečio atidavimas prižiūrėti. Šios kardamosios priemonės skyrimas reikalauja ypatingo įsigilinimo, kadangi subjektas yra psichologiškai, emociškai lengviau pažeidžiamas – nepilnametis asmuo, o baudžiamasis procesas, kuris dažniausiai yra prievartinio pobūdžio, gali sukelti neigiamas emocijas, neigiamai paveikti psichinę būseną ir daryti kitokią neigiamą įtaką. Dėl įtariamojo, kuris yra nepilnametis, nepakankamo brandumo ir didesnio pažeidžiamumo, baudžiamasis procesas turi būti orientuotas ne tik į nusikalstamos veikos tyrimą, bet ir į vaiko gerovės užtikrinimą. Teisėtyrininkė R. Ažubalytė išskiria tokius nepilnamečių baudžiamąjo proceso tikslus: 1) orientuotis į nepilnamečio ir jo teisių apsaugą; 2) siekti neteisminių baudžiamąjo konflikto išsprendimo galimybių; 3) užtikrinti proceso socialinį intensyvumą (Ažubalytė, 2009. p. 73).

Baudžiamajame procese nepilnamečiais laikomi asmenys, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo 18 metų, dėl to, labai svarbu nustatyti tikslų galimai padarytos nusikalstamos veikos padarymo laiką, nes tai turi įtakos baudžiamojo proceso normų taikymui. Taip pat, amžius yra svarbus, nes tiesiogiai koreliuoja su asmens gebėjimu suprasti proceso esmę, suvokti jam taikomų priemonių tikslus. Tačiau Lietuvos teisės mokslininkai išreiškia ir tokią poziciją, kad asmens laikymas nepilnamečiu pagal jo nusikalstamos veikos padarymo laiką, o ne pagal jo dalyvavimo procese momentą, prasilenkia su BPK 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu baudžiamojo proceso galiojimo proceso veiksmų atlikimo metu principu. Autorės nuomone, tokiam požiūriui pritartina iš dalies – tai, kaip asmuo supranta baudžiamąjį procesą, jo atžvilgiu taikomus proceso veiksmus, tame tarpe ir taikomas kardomasias priemones, yra labai svarbu siekiant procesinių tikslų, tačiau negalima ignoruoti asmens suvokimo lygio nusikalstamos veikos padarymo metu, kadangi tai suteikia informacijos apie įtariamojo asmenybę, jo nusikalstamus tikslus ir kėslus, motyvus, veiksmų sąmoningumą ar nesąmoningumą ir kt.

Šios kardomosios priemonės skyrimo tvarką reglamentuoja BPK 121 ir 138 straipsniai. BPK 121 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad nepilnamečio atidavimą prižiūrėti skiria prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, o neatidėliotinais atvejais ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Pagal BPK nepilnametis gali būti aiduodamas priežiūrai tėvams (ar rūpintojams), taip pat kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie užsiima vaikų priežiūra (tai gali būti socializacijos centrai, specialios auklėjimo įstaigos, priklausomybių ligų gydymo įstaigos ir kitos, atsižvelgiant į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį). Generalinio prokuroro rekomendacijų 96 papunktyje sakoma, kad sprendžiant šios kardomosios priemonės paskyrimo klausimą, pirmenybė teikiama nepilnamečiu besirūpinantiems tėvams ar rūpintojams. Autorės nuomone, šią kardomąją priemonę skiriantis pareigūnas, parinkdamas asmenį, kuriam bus perduodama nepilnamečio priežiūra, turėtų remtis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 86 straipsnyje reglamentuojamos auklėjamo poveikio priemonės „Atidavimas tėvams arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti“ 2 dalies 1 punkto nuostatomis, sakančiomis, kad nepilnametis tėvams prižiūrėti perduodamas kai „tėvai ar kiti asmenys sutinka ugdyti bei prižiūrėti nepilnametį, patys nedarą neigiamos įtakos nepilnamečiui, turi galimybių sudaryti jo asmenybei ugdyti tinkamas sąlygas, sutinka teikti būtiną informaciją šios priemonės vykdymą kontroliuojančioms institucijoms.“ Ne visais atvejais nepilnamečio atidavimas tėvams prižiūrėti turi turėti pirmenybę – būtina atsižvelgti į tėvų gebėjimus ir autoritetą vaikui, ypač jei nusikalstama veika buvo padaryta nepilnamečiui esant tėvų žinioje. Ši kardomoji priemonė sukuria įsipareigojimus tretiesiems asmenims, kurie raštiškai prisiima atsakomybę užtikrinti dorą nepilnamečio įtariamojo elgesį ir tai, kad bus užtikrintas jo dalyvavimas procese. Ši kardomoji priemonė tiesioginių padarinių

nepilnamečiam įtariamajam nesukelia, jokios jo teisės ar laisvės nėra suvaržomos, todėl svarbu priežiūrai parinkti asmenį, kurio autoritetas turėtų didelę svarbą įtariamajam ir jis savo elgesiu nesukeltų neigiamų padarinių prižiūrinčiajam. Šiuos padarinius apibrėžia BPK 138 straipsnio 3 dalis – „Jeigu nepilnametis įtariamasis vengia atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą, asmenims, įsipareigojusiems jį prižiūrėti, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi gali būti paskirta iki penkių minimalių gyvenimo lygių (MGL) dydžio bauda.“

Svarbu paminėti, kad ši kardomoji priemonė gali būti taikoma asmeniui, iki jam sueina 18 metų, tuomet kardomąją priemonę paskyręs pareigūnas sprendžia kardomosios priemonės pakeitimo kita klausimą. Nepaisant to, kad šios kardomosios priemonės pavadinimas mus nukreipia konkrečiai į nepilnamečius įtariamuosius, tačiau jų atžvilgiu gali būti taikomos ir bet kurios kitos kardomosios priemonės, jei tai nepažeidžia vaiko interesų ir parinktos kardomosios priemonės yra proporcingos. Kaip teigia teisėtyrininkas G. Goda – „nepilnamečių bylose labai svarbus proporcingumo principas. Tokiose bylose svarbu stebėti, kad nepilnamečiam nebūtų padaryta pernelyg neigiama įtaka. Prieš taikant bet kokią nepilnamečio teises suvaržančią priemonę, turi būti labai atsakingai išsiaiškinama, ar tokios priemonės taikymas, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, yra būtinas ir tinkamas žingsnis. Visada turi būti tikrinama tokios priemonės netaikymo ar švelnesnės priemonės taikymo galimybė. Ypač tai pasakytina apie kardomųjų priemonių taikymą.“ (Vidaus reikalų ministerija, kvalifikacijos kėlimo kursų medžiaga, 2001, p.198).

2.2. Kardomųjų priemonių skyrimo probleminiai aspektai – proporcingumo principo taikymas kardomųjų priemonių skyrimo procese

Dažnas baudžiamasis procesas neapsieina be procesinės prievartos, kuri taikoma proceso dalyviams už greito ir išsamaus nusikalstamų veikų atskleidimo trukdymą ar siekiant proceso vientisumo ir nepertraukiamumo, taip pat – procesinės ekonomijos. Anot R. Jurkos „reikmė taikyti atitinkamą procesinę prievartą glūdi vienoje plokštumoje su šios prievartos baudžiamajoje byloje sąlygomis, pagrindais ir saugikliais, reikalingais siekiant išvengti galimo procesą vykdančių subjektų, t. y. ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuroro ar teismo, piktnaudžiavimo. Čia kalbama ne tik apie kardomųjų priemonių skyrimo bendrąsias nuostatas (BPK 11, 121 str.), pagrindus bei sąlygas, bet ir apie šių priemonių taikymo (realizavimo) proceso pagrįstumo ir teisėtumo kvestionavimą visame baudžiamajame procese“ (Jurka, 2009a, p. 64). Kardomosios priemonės pagrįstumo ir duomenų pakankumo jos skyrimui reikalavimas įtvirtintas kiekvieną kardomąją priemonę reglamentuojančiame straipsnyje bei bendruosius kardomųjų priemonių skyrimo pagrindus

nustatančiuose straipsniuose. Kardomosios priemonės apriboja amenims, kuriems yra taikomos, tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų nuostatomis garantuojamas pagrindines teise ir laisves, todėl visada išlieka diskusiniu klausimu, o jų paskyrimas, tam, kad būtų teisėtas ir nepažeistų ginamasmens teisių ir laisvių – proporcingas, pagrįstas ir argumentuotas. Ne vienas autorius Lietuvoje, nagrinėjęs prievartos priemonių temą yra pasisakęs, kad jokios laisvės negali būti absoliučios ir neribojamos – A. Vaišvila teigia, kad „teisė tai subjektinių teisių ir pareigų vienovė. Ji reiškia, kad individas negali legaliai apsaugoti savo intereso kitaip, kaip tik gerbdamas kito asmens tokią pačią teisę“ (Vaišvila, 2000. p. 95), A. Vingilė savo darbe išreiškia poziciją, jog „žmogaus teisės ir laisvės negali būti suvokiamos kaip absoliuti kategorija, nes žmogus turi ne tik teises, bet ir pareigas, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnis įtvirtina, kad įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“ (Vingilė, 2013, p. 309).

Kardomųjų priemonių skyrimo klausimais savo jurisprudencijoje ne kartą yra pasisakęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2009 m. balandžio 10 d. nutarime KT išaiškino, kad „tarp valstybės pasirinktų prievartos priemonių ir siekiamo teisėto bei visuotinai svarbaus tikslo privalo būti protingas ir adekvatus santykis. [...] Pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves galima, jeigu *inter alia* tokie ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus, apribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė, yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Iš konstitucinio proporcingumo principo kylantis reikalavimas asmens teisių ir laisvių įstatymu neriboti labiau, negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, be kita ko, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus: asmens teises ir laisves ribojantis įstatyme nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad sudarytų prielaidas įvertinti individualią kiekvieno asmens situaciją ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, atitinkamai individualizuoti konkrečias tam asmeniui taikytinas jo teises ribojančias priemones.“

Šis „protingas ir adekvatus“ santykis baudžiamajame procese laikytinas proporcingumo principu. Būtent proporcingumas ir laikytinas pagrindiniu probleminiu aspektu skiriant kardomasias priemones. E. Losis savo moksliniame darbe proporcingumą apibūdina kaip priemonę, nustatančią valstybės veiksmų, varžančių žmogaus teises, riba (Losis, daktaro disertacija, 2010). Pastebėtina, kad teismuose vis dar praktikuojamas itin dažnas griežčiausios kardomosios priemonės – suėmimo taikymas, o teismų sprendimai skirti šią kardomąją priemonę „šabloniškai“, todėl keliamas klausimas, ar griežčiausios kardomosios priemonės taikomos proporcingai, ar daugiau naudojamos kaip

„priemonė apsidraudimui“, nes asmeniui esant suėmimo atlikimo įstaigoje, daug lengviau organizuoti sklandų, nenutrūkstamą procesą bei užtikrinti, kad nebus daromos naujos nusikalstamos veikos. Tačiau ar toks sprendimas skirti suėmimą, kuris visapusiškai apriboja asmens pagrindines laisves ir teises, visais atvejais yra proporcingas? Kaip jau minėta, be suėmimo BPK numato dar 8 kardomasias priemones (neįskaitant specialiųjų), kurios savo sukeliama padariniais asmeniui yra švelnesnės, taip pat BPK numatyta galimybė taikyti šių tarpusavyje suderinamų kardomųjų priemonių kompleksą, kaip alternatyvą suėmimui. BPK įtvirtinę sąlygą, kad suėmimas gali būti skiriamas tik tais atvejais, kai tikslų negalima pasiekti švelnesnėmis kardomosiomis priemonėmis, todėl teismas, priimdamas nutartį dėl suėmimo skyrimo turi konstatuoti ne tik esančius pagrindiniu suėmimo skyrimui, bet ir argumentuoti, kodėl tikslų negalima pasiekti taikant švelnesnes kardomasias priemones. Ar tikrai teismuose laikomasi tokios praktikos plačiau aiškinsimės trečiojoje darbo dalyje analizuodami teismų praktiką, o šioje dalyje apibendrinsime kardomųjų priemonių skyrimo problematiką teoriniu lygmeniu.

Darbe ne kartą teigėme, kad kardomosiomis priemonėmis apriojamos asmenų teisės ir laisvės. Tačiau kaip ir asmens laisvės ir teisės nėra beribės, taip pat ir šių teisių apriojimas negali būti neproporcingas. BPK 11 straipsnis įtvirtina proporcingumo reikalavimą, nustato pareigą teisėsaugos pareigūnams prievartos priemones taikyti tik būtiniais atvejais, kai be jų nėra galima pasiekti proceso tikslų, ir šių priemonių taikymą nutraukti iškart, kai tai tampa nereikalinga. Teisės teorijoje išskiriami proporcingumo principo vertinimo kriterijai, tai – būtinumas, tinkamumas, pagrįstumas, pusiausvyra ir teisėtumas. Teisėtyrininkas G. Goda baudžiamojo proceso doktrinoje yra ne kartą aprašęs vertikaliojo proporcingumo nustatymo metodą, pagal kurį prievartos priemonių taikymas reiškia pareigą taikančiam subjektui, priimant kiekvieną sprendimą, lemiantį asmens teisių suvaržymą, nuodugnai tikrinti, ar toks suvaržymas nebus per griežtas (Goda, 2014, p. 132). Atliekant tokį tikrinimą teisėsaugos pareigūnas turi kelti tris pagrindinius klausimus – 1) Ar skiriant konkrečią prievartos priemonę bus pasiekti tikslai; 2) Ar tie patys tikslai negali būti pasiekti švelnesnėmis priemonėmis; 3) Ar rezultatas, kuris bus pasiektas pritaikius konkrečią priemonę bus pakankamai reikšmingas, lyginant suasmens, kuriam taikoma prievartos priemonė, patiriamais suvaržymais. Anot G. Godos „Šis reikalavimas įpareigoja siekiamą rezultatą lyginti su prievartos priemonės griežtumu, tai yra, pasverti kuri vertybė yra svarbesnė.“ Šiuo atveju galima daryti dvi išvadas – pirma – tiriant sunkesnes, pavojingesnes nusikalstamas veikas, yra pateisinamas griežtesnių prievartos priemonių panaudojimas, antra – net ir tiriant nusikalstamas veikas dėl sunkių ar labai sunkių nusikalstamų veikų padarymo, subjektas negali piktnaudžiauti taikydamas prievartos priemones. Apibendrinant galima teigti, kad reikalavimas taikyti proporcingumo principą skiriant kardomasias priemones (kaip vieną iš procesinės prievartos priemonių rūšių), drauzia kardomasias

priemonės skiriantiems subjektams piktnaudžiauti savo procesinėmis teisėmis bei kelia reikalavimą nustatyti proporcingą santykį tarp siekiamų tikslų ir skiriamų suvaržymų. Tokiu būdu nuo neproporcingai per didelės prievartos psaugomos asmens pagrindinės teisės ir laisvės.

Siekiant visapusiško kardomųjų priemonių išnagrinėjimo, proporcingumo principas reikalauja platesnės analizės. Proporcingumo principo taikymo reikalavimas galioja ne tik sprendžiant kalsuimą dėl kardomosios priemonės paskyrimo, bet ir viso proceso metu, taip pat ir sprendžiant kardomosios priemonės pratęsimo, pakeitimo kita ar panaikinimo klausimus, kadangi baudžiamasis procesas yra dinamiškas – atsižvelgiant į tyrimo eigą bei gaunamus duomenis, pagrįstai gali kisti poreikis prievartos priemonių taikymui. Proporcingumo principo įgyvendinimas reikalauja pirmiausia svarstyti švelnesnių kardomųjų priemonių nei suėmimas, skyrimą, o proceso metu nustatčius, kad kardomoji priemonė gali būti švelninama ar visai panaikinama, jei tampa nereikalinga – nedelsiant svarstyti šiuos klausimus. Kaip pažymi E. Losis „Prievartos priemonių taikymas baudžiamajame procese – itin jautri žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo sritis, kurioje netinkamas prievartos priemonės reglamentuojančių procesinių nuostatų aiškinimas ir taikymas gali lemti netinkamą įrodinėjimo dalyko suvokimą, kartu ir žmogaus teisių pažeidimus nepagrįstai pritaikius prievartos priemonę“ (Losis, 2011. p. 271). Iš E. Losio pateikiamo aiškinimo galime išskirti du probleminius prievartos priemonės taikymo aspektus: 1) netinkamas procesinių nuostatų aiškinimas ir taikymas; 2) tokio netinkamo taikymo nulemtas nepagrįstas žmogaus teisių pažeidimas. Tam, kad suvoktume proporcingumo svarbą kardomųjų priemonių skyrimo procese, detaliau aptarsime teisės teorijoje išskiriamus proporcingumo principo vertinimo kriterijus.

Darbe anksčiau jau išskyrėme tokius vertinimo kriterijus: būtinumas, tinkamumas, pagrįstumas, pusiausvyra ir teisėtumas. Proporcingumo principas tai tarsi „vertybinės svarstyklės“ baudžiamajame procese, kai balansuojama tarp vertybių, kurias siekiama apsaugoti ir vertybių, kurias būtina suvaržyti. Tokį poziciją savo moksliniame darbe išdėsto ir teisėtyrininkas G. Goda teigdamas, kad „Bet kuris proceso veiksmas atitinka proporcingumo reikalavimus, jeigu visuomenės interesas išaiškinti nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį bei jį nubausti nusveria atskiro žmogaus interesą“ (Goda, daktaro disertacija, 1995, p. 21). Taigi, proporcingumo principas, veikdamas kaip „svarstyklės“ susideda iš tam tikrų vertinimo kriterijų. Būtinumo kriterijus – tai kardomosios priemonės skyrimo klausimą sprendžiančio pareigūno manymas, jog neatlikus tam tikrų proceso veiksmų nusikalstamos veikos tyrimas komplikuosis. Kitaip tariant, tam, kad visuomenės interesas būtų apsaugotas, neįmanoma apsieiti be tam tikrų asmens teisių ir laisvių suvaržymo. Analizuojant Lietuvos teisės doktriną, būtinumo samptaros neaptikome, tačiau EŽTT byloje *Sunday Times v. United Kingdom* (1979) yra pasisakęs „Nepaisant to, kad būdvardis „būtinus“ nėra žodžio „privalomas“ atitikmuo ir nepasižymi tokiu lankstumu kaip „priimtinas“,

„įprastas“, „naudingas“, „pagrįstas“ ar „pageidaujamas“, tačiau jis turi labiau „primygtinio visuomenės spaudimo“ prasmę“. EŽTT savo jurisprudencijoje formuoja praktiką nacionaliniams teismams vertinant „primygtinio visuomenės spaudimo prasmę“ analizuoti žmogaus teisių suvaržymo būtinumą ir proporcingumą siekiamam tikslui, taip pat suvaržymą lėmusių priežasčių svarbą ir pakankamumą. Tai reiškia, kad atvejais, kai nustatoma, kad skiriant kardomąją priemonę buvo pažeistas būtinumo reikalavimas, nebėra prasmės toliau analizuoti proporcingumo principo kriterijų, pakanka konstatuoti, jog suvaržymas paskirtas nepagrįstai, pažeidus pagrindines asmens teisių ir laisvių suvaržymo sąlygas. Apibendrintai galima teigti, kad net ir esant laisvių ir teisių suvaržymo pagrindams, prievartos priemonių taikymas ne visada yra pateisinamas. Tam, kad toks suvaržymas būtų pripažintas teisėtu, jis turi atitikti būtinumo reikalavimą.

Kitas, ne mažiau svarbus vertinimo kriterijus yra tinkamumas. Šis kriterijus reiškia, kad parinkta kardomoji priemonė yra veiksmingiausia siekiamo tikslo kontekste. Norint nustatyti tinkamumą užsibrėžto tikslo siekimui reikia nustatyti tiesioginę koreliaciją tarp skiriamos priemonės ir siekiamo tikslo, rezultato. Šio vertinimo kriterijaus suvokimui taip pat pasitelkiame vieno žymiausių danų teisininko, aktyvaus žmogaus teisių gynėjo pateikiamą išaiškinimą, kuris sako, kad „Kuo stipriau teisė suvaržoma, tuo turi būti aukštesnis įrodymų lygis, kuo reikšmingesnė teisė suvaržoma, tuo reikalaujama aukštesnio faktinių duomenų lygio, kuo svarbesnis tikslas, tuo reikalaujama mažiau faktinių duomenų pateisinti priemonės taikymą, tai yra, nustatomas mažesnis įrodymų lygis“ (Christoffersen, 2009, p. 187). Tai reiškia, kad faktiniai ir norminiai proporcingumo principai elementai turi sąveikauti, o skiriama kardomoji priemonė turi atitikti faktines nagrinėjamos bylos aplinkybes t. y. kardomoji priemonė neturi asmens varžyti labiau, nei to reikalauja siekiamas tikslas. tinkamumo klasuimu yra pasisakęs ir EŽTT byloje *Van der Musselle v. Belgium* (1983) „Minimalaus prievartos priemonės efektyvumo laipsnio tikslui pasiekti reikalavimas yra svarbus užtikrinant, kad saugoma teisė nėra reikšmingesnė nei priešingas jai siekiamas tikslas, kurio pasiekimui įtakos neturės taikytina priemonė.“ Apibendrinant tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad kardomosios priemonės ir siekiamo rezultato proporcingumui nustatyti, svarbu visapusiškai ištirti teisiškai svarbias ir įrodymais pagrįstas faktines bylos aplinkybes. Tik esant jų tiesioginiam ryšiui, galima teigti, jog egzistuoja paskirtos kardomosios priemonės tinkamumo kriterijus.

Pagrįstumo kriterijų yra nagrinėjęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir 1997 m. vasario 13 d. priimtame nutarime išdėstė, kad „tarp asmens teisių ir laisvių ir visuomenės interesų neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų. Demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus, siekiant nepažeisti jų pusiausvyros. Vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių ribojimas. Pagal susiformavusią EŽTT

praktiką tokie apribojimai galimi, t. y. laikomi pagrįstais, jeigu atitinka dvi sąlygas: 1) yra teisėti ir 2) būtina reikalingi demokratinėje visuomenėje“. Pagal tokį LR KT išaiškinimą, darome išvadą, kad pagrįstumo kriterijų sudaro būtinumo ir teisėtumo reikalavimai. Būtinumą jau aptarėme anksčiau, todėl dabar aptarsime, kokias sąlygas turi atitikti kardomoji priemonė, kad būtų laikoma paskirta teisėtai (pagrįstai). Visuotinė lietuvių kalbos enciklopedija teisėtumą apibrėžia kaip valstybės (visuomenės) vieną svarbiausių veiklos principų, reiškiantį reikalavimą visiems teisės subjektams tiksliai ir nenukrypstamai įgyvendinti teisės normas. Teisėtumas kardomųjų priemonių kontekste reiškia, kad apribojimai gali būti nustatyti tik įstatymais, kurie yra aiškiai suformuluoti ir viešai paskelbti. Konstitucinis Teismas savo 2000 m. gruodžio 8 d. nutarime pateikė aiškiausią teisėtumo subkriterijaus sąsają su proporcingumo principu „Konstitucijoje įtvirtinti teisingumo ir teisinės valstybės principai yra universalūs, jais turi būti vadovaujamosi ir kuriant teisę, ir ją įgyvendinant. Šiais konstituciniais principais yra grindžiama visa Lietuvos teisės sistema. Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia, kad visos valstybės institucijos turi veikti remdamosi ir vadovaudamosi teise, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, paisoma prigimtinio teisingumo. Konstitucinis Teismas 1995 m. gruodžio 22 d. nutarime konstatavo, kad teisingumas yra vienas iš pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės, tikslų; jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų; jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos. Teisingumo ir teisinės valstybės principų turinys yra išreikštas įvairiose Konstitucijos nuostatose: žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės (18 straipsnis); įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ir pareigūnams visi asmenys lygūs (29 straipsnio 1 dalis); žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu (29 straipsnio 2 dalis); niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą (31 straipsnio 5 dalis); teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai (109 straipsnio 1 dalis) ir kt. Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti.“

3. Kardomųjų priemonių veiksmingumas ir tobulinimo galimybės

3.1. Kardomųjų priemonių veiksmingumo vertinimas

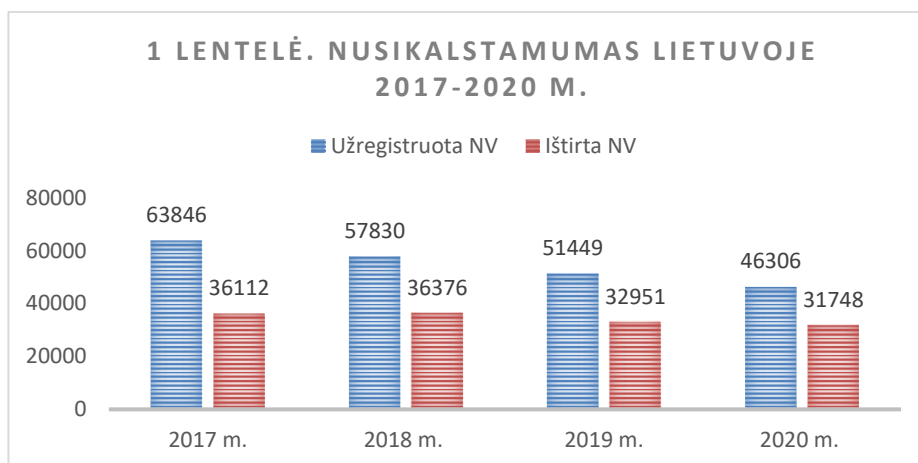
Dažnas baudžiamasis procesas neapsieina be procesinės prievartos, kuri, galima teigti, šiame procese yra neišvengiama. Taip pat daugeliu atvejų neišvengiamas ir trukdymas greitam ir visapusiškam bylos išnagrinėjimui. Tokius „trukdomuosius“ veiksmus gali daryti bet kuris proceso dalyvis, o kai kuriais atvejais ir asmuo, kuriam nėra suteiktas joks procesinis statusas, siekiant išvengti tokios procesą neigiamai veikiančios veiklos, BPK įtvirtintos procesinės prievartos priemonės. Darbo temai aktualus būtent kardomųjų priemonių institutas, kuris leidžia „atremti“ įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo veiksmus, neigiamai veikiančius procesą. Kardomosios priemonės, veikdamos kaip „buferinis“ mechanizmas leidžia išlaikyti proceso vientisumą, nenutrūkstamumą ir ekonomiškumą bei pasiekti BPK 1 straipsnyje keliamus tikslus ir tokiu būdu užtikrinti sėkmingą baudžiamąjį procesą. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje ne kartą yra akcentavęs, kad „Teisingumas yra vienas iš pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės, tikslų. [...] Jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos.“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas). Interesų priešprieša baudžiamajame procese visada egzistuoja – priešprieša tarp nusikalstamą veiką galimai padariusio asmens interesų ir valstybės, kuri gina pažeistą visuomeninį interesą, tarp asmens, kuriam skiriama kardomoji priemonė, tikslų sutrukdyti procesui ir tarp valstybės pareigūno, skiriančio kardomąją priemonę tikslų, siekiant užtikrinti nenutrūkstamą proceso eigą. Baudžiamąjį procesą galima vertybiškai laikyti nuolatine priešingų interesų kova, kurioje turi būti išlaikomas balansas tarp sėkmingo proceso užtikrinimo ir asmens, kurio atžvilgiu procesas pradėtas, teisių užtikrinimo.

Lietuvių – lotynų kalbos žodyne (Kuzavinis, 1996, p. 690) nurodoma, kad žodis „procesas“ kildinamas iš lotyniškojo *processum*, kuris lietuvių kalboje reiškia „judėjimą pirmyn“, todėl baudžiamasis procesas, kaip „judėjimas pirmyn“, yra aiški, nustatyta ir teisės aktuose įtvirtinta tvarka, taisyklės ir procedūros, būdai ir metodai, kurie yra taikomi siekiant išspręsti konfliktą, kuris kilo dėl nusikalstamos veikos padarymo. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambuleje įtvirtintas teisingos, atviros, darnios visuomenės bei teisinės valstybės siekis, kuris reiškia, jog valstybės paskirtis yra užtikrinti pagrindines žmonių teises bei laisves, viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama vardan visuomenės intereso valstybė turi pareigą užtikrinti žmogaus teisių ir

laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno žmogaus atskirai ir visos visuomenės bendrai, veiksmingą apsaugą, be kita ko, ir nuo nusikalstamų kėsinių. Tokia valstybės pareiga laikytina ir vienu iš prioritetinių valstybės uždavinių, kadangi nusikalstamomis veikomis ne tik pažeidžiamos asmenų teisės ir laisvės bei kitos vertybės, kurios yra ginamos, bet ir neigiamai veikiamos gyvenimo sąlygos, žmonių gyvenimo lygis, yra kėsiniams į visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindus (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas). Nekyla abejonių, kad nusikalstamos veikos yra didelis blogis ne tik asmenims atskirai, bet ir visai valstybei, todėl tokie neteisėti veiksmai, kuriais kėsiniams į valstybės saugomus gėrius, turi būti išaiškinti, o kalti asmenys tinkamai nubausti. Tačiau iki kaltų asmenų nubaudo, kuris yra galutinis proceso veiksmas, neretai yra ilgas ir įvairių trukdžių kupinas baudžiamasis procesas. Šių trukdžių pašalinimui Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje įtvirtintas kardomųjų priemonių institutas.

Ankstesnėse darbo dalyse jau aptarėme kardomųjų priemonių sistemą – kardomųjų priemonių paskirtį, tikslus, rūšis ir skyrimo pagrindus bei tvarką. Vengiant darbo paviršutiniškumo ir aprašomojo pobūdžio, šią darbo dalį skirsime kardomųjų priemonių veiksmingumo analizei. Siekiant įvertinti priemonių veiksmingumą, pasirinktas Europos žmogaus teisių teismo sprendimų, nacionalinių teismų praktikos bei Informatikos bei ryšių departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos (toliau – IRD) pateikiamos nusikalstamumo bei ikiteisminių tyrimų statistikos analizės būdas. Autorės nuomone, tam, kad darbe būtų pateikti kuo tikslesni analizės duomenys, pasirinktas analizuojamas laikotarpis - 2017 – 2020 metai, tam, kad būtų pakankamai atskleista kardomųjų priemonių skyrimo dinamika, įvertintas valstybės pareigūnų, skiriančių kardomasias priemones požiūrio pokytis (atsižvelgiant į tai kad Lietuvoje itin dažnai skiriama pati griežčiausia kardomoji priemonė - suėmimas). Taip pat laikotarpio pasirinkimą lėmė ir tai, kad ankstesni autoriai, analizavę kardomasias priemones, jų skyrimo statistiką, darbus rašė iki 2016 metų, todėl aktualu panagrinėti pokyčius iki šių laikų.

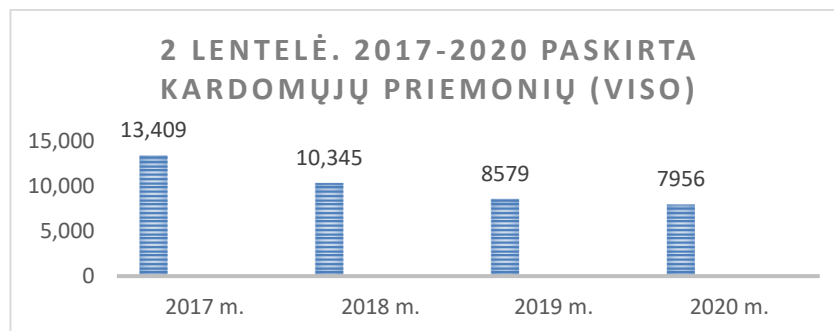
Tam, kad galėtume įvertinti atskirų kardomųjų priemonių skyrimo praktiką ir dinamiką baudžiamajame procese Lietuvoje, svarbu išsiaiškinti bendruosius nusikalstamumo rodiklius analizuojamu laikotarpiu.

Nusikalstamumas yra nuolat kintantis, dinamiškas, antagonistinis socialinis reiškinys ir neabejotinai yra vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių, kokią baudžiamąją politiką pasirenka valstybė. Darbe vadovaujames teisėtyrininko G. Švedo pateikiamu baudžiamosios politikos apibrėžimu, jog „baudžiamosios politikos pagrindą sudaro baudžiamasis įstatymas [...] bei jo įgyvendinimui skirti baudžiamojo proceso, bausmių vykdymo, operatyvinės veiklos, teismų, prokurorų, ikiteisminio tyrimo institucijų bei pareigūnų veiklą ir statusą reglamentuojantys įstatymai“ (Švedas, 2006, p. 24). Kaip jau darbe minėta anksčiau – vienas iš pagrindinių valstybės uždavinių yra užtikrinti maksimaliai saugias sąlygas visuomenės egzistavimui. Atsižvelgiant į teisės mokslininko G. Švedo pateiktą baudžiamosios politikos apibrėžimą, kuriame baudžiamojo proceso įstatymas yra viena iš baudžiamosios politikos įgyvendinimo priemonių, itin griežtos jo normos, taip pat turi įtakos ir nusikalstamumo mažėjimo tendencijoms. Vertinant 1 lentelėje pateiktą registruojamų nusikalstamų veikų skaičiaus pokytį, darytina išvada, kad nusikalstamumas Lietuvoje pastaruosius metus mažėja, taip pat gerėja ištiriamų nusikalstamų veikų procentas – 2017 metais ištirta 57 % registruotų nusikalstamų veikų, 2018 metais – 62 %, 2019 metais – 64 %, o 2020 metais – 68 %. Autorės nuomone, toks kriminogeninės situacijos gerėjimas sietinas su itin griežta⁵ baudžiamąja politika Lietuvoje, taip, neatmestina ir išvada, jog laiku pritaikytos tinkamos kardomosios priemonės taip pat prisideda prie sėkmingos ikiteisminio tyrimo ir bylos nagrinėjimo pabaigos.

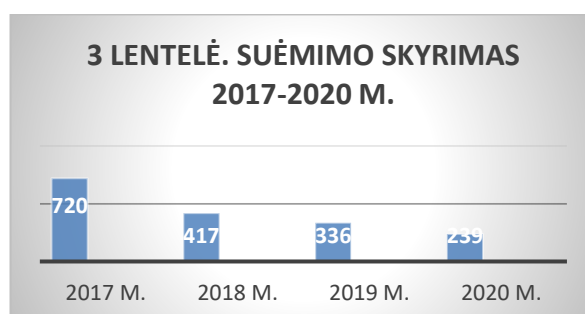
Baudžiamojo proceso kodeksas apibrėžia, kad ikiteisminio tyrimo metu ar bylos nagrinėjimo teisme metu asmeniui galima, bet nėra privaloma skirti kardomąją priemonę. Analizuodami žemiau pateikiamus duomenis vertinsime, kaip valstybės pareigūnai laikosi šios nuostatos. IRD duomenimis analizuojamu laikotarpiu kardomųjų priemonių (imant jas bendrai, o ne atskirai kurią nors vieną) skyrimo statistika pasiskirstė taip.

⁵ Tai, kad Lietuvos baudžiamoji politika yra viena griežčiausių Europoje, buvo konstatuota 2015 m. vasario mėnesį Lietuvos Aukščiausiajame Teisme vykusioje konferencijoje „Bausmė: ką sako įstatymas ir ko nori visuomenė“.

Apibendrinant lentelėje pateiktus duomenis ir vertinant juos 1 lentelėje pateiktų duomenų apimtyje, nustatyta, kad kardomoji priemonė 2017 metais buvo skirta 37 % atvejų, 2018 metais – 29 %, 2019 metais – 26 %, o 2020 metais - 25 % bylų. Apskaičiavus kardomųjų priemonių skyrimą procentaliai, darytina išvada, kad kardamosios priemonės skiriamos tikrai nedažnu atveju, o atsižvelgiant į nusikalstamumo mažėjimo tendencijas analizuojamu laikotarpiu, matomas ir proporcingas kardomųjų priemonių skyrimo mažėjimas. Siekiant, kad analizė būtų visapusiška, labai svarbu išsiaiškinti atskirų kardomųjų priemonių skyrimo statistiką bei atlikti nacionalinių ir tarptautinių teismų sprendimų analizę, siekiant išsiaiškinti kokiais pagrindais ir motyvais remiantis teismai priima sprendimus suėmimo paskyrimui ar termino pratęsimui.

Suėmimas. Netrukdomas bylos nagrinėjimas ir asmens dalyvavimo procese užtikrinimas neabejotinai priskirtinas baudžiamojo proceso reguliavimo sričiai bei atitinka baudžiamojo proceso paskirtį – greitai ir išsamiai atskleisti nujsikalstamą veiką. Užtikrintas įtariamojo ar kaltinamojo dalyvavimas procese palengvina procesą, jį pagreitina, taip pat nereikalauja papildomų žmogiškųjų bei finansinių valstybės išteklių asmens paieškoms – trumpėja proceso trukmė, o neatliekant papildomų veiksmų (pvz. neatliekant asmens paieškos) mažėja ir valstybės pareigūnų darbo krūvis, kuris gali būti perskirstytas kitų nusikalstamų veikų tyrimui. Kaip jau buvo minėta anksčiau, suėmimas, kaip griežčiausia kardomoji priemonė gali būti skiriama tik ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi, o skyrimo pagrindai ir tvarka buvo analizuoti antrojoje darbo dalyje, todėl šioje dalyje analizuosime tik suėmimo skyrimo praktiką. 2017 - 2020 metais suėmimo skyrimo statistika išsidėstė taip:

Svarbu paminėti, jog BPK 122 straipsnio dalyje įtvirtinta, jog kardomoji priemonė – suėmimas gali būti skiriamas tik nagrinėjant bylas dėl nusikaltimų, už kuriuos baudžiamasis įstatymas numato griežtesnę nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmę. Nors ši būtinoji sąlyga iš pažiūros išdėstyta aiškiai ir konkrečiai, tačiau derėtų atsižvelgti, kad terminuota laisvės atėmimo bausmė nusikalstamą veiką reglamentuojančiame straipsnyje gali būti nurodyta alternatyviai (Bučiūnas, Gruodytė, 2009, p. 153) - iš šiuo metu galiojančiame BK 231 nustatytų nusikalstamų veikų, 202 numato laisvės atėmimo bausmę, didenę nei vieneri metai. Tokia situacija gali sudaryti prielaidas nepagrįstai dažnam suėmimo taikymui. 2009 metais atliktoje Europos valstybių minimalių ikiteisminio tyrimo standartų ir pagrindų taikymo analizėje taip pat buvo konstatuota, kad toks suėmimo skyrimo Lietuvoje susiejimas su nustatyta nusikaltimo sankcija, didesne nei vieneri metai, neturi jokios pridėtinės vertės, kadangi beveik už visus nusikaltimus nustatyta tokia bausmė (*Almthout et al. An introductory summary of the study, 2009, p. 29*). Praktikoje labai svarbu, kad sprendžiant suėmimo klausimą nebūtų suabsoliutinama kažkuri viena iš BPK keliamų sąlygų ar pagrindų – būtina stropiai įvertinti visas aplinkybes, įtariamojo ar kaltinamojo galimus kėtinimus proceso trukdymui ir atskirai motyvuoti kiekvieno pagrindo buvimą. Dėl ribotos darbo apimties šioje dalyje nepateiksime visų aplinkybių analizės. Aptarsime tik išskirtiniausias, ir darbo autorės nuomone, svarbiausias bei dažniausiai pasitaikančias teismų praktikoje.

Lietuvoje praktiką dėl suėmimo paskyrimo ar termino pratęsimo formuoja Lietuvos apeliacinis teismas (toliau - LApT) kadangi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tokio pobūdžio skundų pagal kompetenciją nenagrinėja. LApT ne vienoje nutartyje dėl suėmimo paskyrimo ar termino pratęsimo yra pasisakęs, jog priimant sprendimą, teismai privalo atsižvelgti į tai, kad atimama laisvė asmeniui, kuris dar nėra pripažintas kaltu įsiteisėjusiu nuosprendžiu, todėl suėmimo taikymas turi preciziškai atitikti teisės aktų nuostatas bei proporcingumo ir protingumo principus, vadovautis EŽTT praktika (sprendimai baudžiamosiose bylose Ne. 1S-32-870/2021, 1S-75-518/2019). Jau kelerius metus LApT formuojamojo praktikoje matoma ir dar viena tendencija – kad kaltinimas sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo, už kurį gresia griežta laisvės atėmimo bausmė, padarymu pats savaime, nesant kitų pagrindų, nelaikytinas pakankamu pagrindu suėmimui taikyti. LApT 2016 metų informaciniame pranešime visuomenei yra nurodęs, jog turi būti atkreiptas dėmesys ir į tai, kad už suėmimą švelnesnių kardomųjų priemonių paskyrimas galimas taip pat ir tais atvejais, kai formaliai nustatomas bent vienas suėmimo skyrimo pagrindas, tačiau, teismo vertinimu, kardomųjų priemonių tikslai gali būti pasiekti paskyrus švelnesnes kardomasias priemones. Tolimesnėje dalyje apžvelgsime kaip ši formuojama praktika atsispindi LApT sprendimuose.

LApT spręsdamas suėmimo pratęsimo klausimą asmeniui, kaltinamam pagal BK 129 straipsnio 1 d. pasisakė „S. Š. kaltinamas galimai padaręs vieną labai sunkią nusikalstamą

veiką (BK 11 straipsnio 6 dalis). Už BK 129 straipsnio 1 dalyje numatytos nusikalstamos veikos padarymą baudžiamajame įstatyme nustatyta griežta bausmė – laisvės atėmimas nuo 7 iki 15 metų. Kaip žinia, gresianti griežta laisvės atėmimo bausmė tiek pagal nacionalinių, tiek tarptautinių teismų formuojamą praktiką, nėra absoliuti sąlyga neribotą laiką taikyti griežčiausią kardomąją priemonę, ir suimtas turi teisę būti paleistas proceso metu, tačiau suimtas gali būti paleistas į laisvę, nepaisant gresiančios griežtos bausmės, tik tuo atveju, kai kitos bylos aplinkybės leidžia pagrįstai manyti, jog jis nebėgs (nesislėps) nuo teismo. Tokių aplinkybių nagrinėjamu atveju teisėjų kolegija nenustatė. [...] Paskirta griežčiausia kardomoji priemonė – suėmimas varžo S. Š. teises bei laisves, tačiau jos suvaržytos nepažeidžiant proporcingumo principo ir proceso teisių. S. Š. laikomas suimtas ilgiau nei 6 (šešis) mėnesius, tačiau maksimalus leistinas suėmimo taikymo jam terminas baudžiamojo proceso metu nepažeistas (BPK 127 straipsnio 11 dalis). Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje ne kartą pažymėta, kad netrumpas suėmimo terminas savaime nepažeidžia Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnio 3 dalies reikalavimų. S. Š. taikomo suėmimo terminas yra pagrįstas jo asmenybę apibūdinančiomis aplinkybėmis, galimai jo padarytos veikos pavojingumu, sunkumu, pobūdžiu, siekiu užtikrinti viešojo intereso apsaugą ir pateisinamas tiek tarptautinių, tiek nacionalinių teisės aktų taikymo kontekste. Todėl teisėjų kolegija pritaria apygardos teismo išvadai, kad, kaltinamajam S. Š. paskyrus švelnesnes kardomasias priemones, nebus pasiekti BPK 119 straipsnyje nustatyti tikslai“ (2021 m. kovo 12 d. nutartis 1S-57-318/2021). Šiame sprendime LApT išdėstė poziciją, jog gresiančios bausmės dydis nėra laikomas absoliučia sąlyga. Spręsdamas suėmimo pratęsimo klausimą kaltinamajam S.Š. teismas vertino jo ankstesnius teistumus, socialinius ryšius, vertino aplinkybes, jog kaltinamasis bandė daryti poveikį liudytojams, asmenines savybes, polinkį alkoholio vartojimui ir kt. Atsižvelgiant į bylos nagrinėjimo metu nustatytas aplinkybes, į kaltinamojo polinkį pakartotinai nusikalsti, autorės nuomone teismas šioje byloje pagrįstai, motyvuodamas ir argumentuodamas taikė griežčiausią kardomąją priemonę – suėmimą, o švelnesnėmis kardomosiomis priemonėmis nebūtų pasiekti BPK 119 straipsnio tikslai. LApT formuodamas vienodą suėmimo skyrimo praktiką, analogišką poziciją išdėstė ir spręsdamas suėmimo klausimą kaltinamajam T.G. „Suėmimas skiriamas tik tada, kai egzistuoja BPK 122 straipsnio 7 ir 8 dalyse numatytos sąlygos ir bent vienas iš šiame straipsnyje (1 ar 5 dalyje) numatytų pagrindų. Ši kardomoji priemonė gali būti skiriama tik tada, kai švelnesnėmis priemonėmis negalima pasiekti BPK 119 straipsnyje numatytų tikslų ir tik tiriant bei nagrinėjant bylas dėl nusikaltimų, už kuriuos baudžiamasis įstatymas numato griežtesnę nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmę (BPK 122 straipsnio 8 dalis). T. G. yra kaltinamas padaręs nusikalstamas veikas, priskiriamas apysunkių, sunkių ir labai sunkių nusikaltimų kategorijoms, už

kuriuos numatyta žymiai griežtesnė nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmė. Baudžiamąjo proceso kodekse numatyti suėmimo skyrimo bei jo termino pratęsimo pagrindai yra alternatyvūs, todėl, skiriant šią kardomąją priemonę ar pratęsiant jos terminą, pakanka bent vieno iš jų [...] Iš tiesų, kaip teisingai skunde nurodė gynėjas, nusikaltimų sunkumas, pavojingumas ir gresiančios bausmės dydis nėra absoliuti sąlyga tęsti suėmimo terminą. Be nusikaltimo sunkumo bei gresiančios griežtos bausmės esant paminėtus suėmimo taikymo pagrindus turi patvirtinti ir kitos nustatytos faktinės aplinkybės“ (2021 m. vasario 15 d. nutartis Nr. 1S-41-387/2021).

Kitoje byloje LapT pasisakė, jog „Iš bylos duomenų matyti, kad kardomoji priemonė – suėmimas A. O. taikoma nuo 2018 m. balandžio 18 d., dėl kurios kaltinamasis patiria nepatogumų (t. y. negali rūpintis mažamečiais vaikais ir pan.), tačiau kiek ilgai ši procesinė prievartos priemonė turi būti taikoma ir kada jos taikymas praranda reikalingumą, kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia teismas, įvertinęs byloje esančius duomenis. Teisėjų kolegijos vertinimu, atsižvelgus į inkriminuojamų nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą, gresiančios bausmės griežtumą, į nagrinėjamos bylos sudėtingumą bei didelę bylos apimtį, taip pat atsižvelgiant į kardamosios priemonės taikymu siekiamus tikslus, nėra pagrindo teigti, kad A. O. teisės ir interesai yra suvaržomi, pažeidžiant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos bei BPK reikalavimus, dėl kurių kaltinamasis turėtų būti paleistas iš suėmimo, paskiriant kitas švelnesnes kardomasias priemones. Teisėjų kolegija pastebi, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje ne kartą yra nurodyta, jog ilgas suėmimo terminas savaimė nereiškia Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnio 3 dalies pažeidimą. A. O. taikomo suėmimo terminas yra pagrįstas jo ryšiais užsienyje, galimai jo padarytų veikų pobūdžiu, siekiu užtikrinti viešojo intereso apsaugą ir pateisinamas tiek tarptautinių, tiek nacionalinių teisės aktų taikymo kontekste. Tai, kad A. O. yra saistomas socialiniais ryšiais, nepaneigia nustatyto kardamosios priemonės – suėmimo – pagrįstumo. Be to, svarbu pažymėti ir tai, kad ši sudėtinga ir didelės apimties byla Kauno apygardos teisme nagrinėjama pagal iš anksto nustatytą pakankamai intensyvių teismo posėdžių grafiką, [...] Teisėjų kolegija neturi pagrindo sutikti ir su kaltinamojo gynėjo skunde nurodomais argumentais dėl BPK 127 straipsnio 2 dalyje nustatytų suėmimo taikymo terminų pažeidimų. Pagal BPK 127 straipsnio 11 dalį viso baudžiamąjo proceso metu suėmimas negali trukti ilgiau kaip du trečdalius didžiausios laisvės atėmimo bausmės, baudžiamajame įstatyme nustatytos už sunkiausių nusikaltimų, dėl kurio tiriama ir nagrinėjama byla. Atsižvelgiant į tai, jog kaltinamajam A. O. už BK 135 straipsnio 2 dalyje numatytos nusikalstamos veikos padarymą gresianti didžiausia laisvės atėmimo bausmė yra 12 metų, teisėjų kolegija konstatuoja, kad nagrinėjamu atveju suėmimo taikymo terminas atitinka BPK 127 straipsnio 11 dalies reikalavimus.“ (2021 m. vasario 21 d. nutartis Nr. 1S-40-487/2021). Šioje

byloje teismas taip pat akcentavo kaltinamajam gresiančios laisvės atėmimo bausmės dydį ir pagrįstai jį susiejo su taikomo suėmimo terminais. Be kita ko, vertino padaryto nusikaltimo sunkumą, kaltinamojo nusikalstamus ryšius, taip pat turimus socialinius ryšius užsienyje. LAPT atsižvelgdamas į visas byloje nustatytas aplinkybes įvertino, kad švelnesnių kaldomųjų priemonių taikymas kaltinamajam nėra galimas, nes tokiu būdu nebus pasiekti procesiniai tikslai.

Ilgo suėmimo termino motyvas sutinkamas kone kiekviename skunde, remdamiesi juo asmenys ar jų gynėjai prašo panaikinti suėmimą ar keisti jį švelnesnėmis kardomosiomis priemonėmis. Dėl pernelyg ilgos suėmimo trukmės Lietuvoje yra nekartą pasisakę EŽTT ir priėmęs sprendimus bylose *Lisovskij prieš Lietuvą* (2017), *Ščensnovičius prieš Lietuvą* (2018) bei *Velečka ir kiti prieš Lietuvą* (2019). Paskutinį sprendimą byloje *Mikočiūnas, Mikučiauskas ir Ališauskas prieš Lietuvą* EŽTT priėmė 2021 m. sausio 21 d.. Šiuo sprendimu konstatavo, jog apygardos teismui nuosprendyje atsižvelgus į pernelyg ilgą pareiškėjų suėmimo trukmę bei sušvelninus pareiškėjams paskirtas laisvės atėmimo bausmes pareiškėjams buvo pakankamai kompensuota, todėl paskelbė jų peticijas dėl tariamo Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnio (teisė į laisvę ir saugumą) 3 dalies pažeidimo nepriimtiniomis. Svarbu akcentuoti šiuos teismo sprendimo argumentus: *Vertindamas pareiškėjų suėmimo trukmę teismo nagrinėjimo metu (22 mėnesiai), EŽTT nesuabejojo nacionalinių teismų išvadomis, kad per visą vertinamą laikotarpį buvo pagrįstas įtarimas, jog pareiškėjai padarė jiems inkriminuojamas nusikalstamas veikas. Teismas atkreipė dėmesį, kad Lietuvos teismai, nagrinėdami pareiškėjų suėmimo pagrindus, kruopščiai įvertino visus reikšmingus veiksnius ir savo sprendimus, be kita ko, grindė konkrečiomis pareiškėjų bylos aplinkybėmis, jų asmenine situacija, kriminaline praeitimi ir ryšiais užsienyje. Todėl Teismas buvo įtikintas, kad nacionaliniai teismai nenaudojo „bendrų ir abstrakčių“ argumentų tęsiant pareiškėjų suėmimą, o jų nurodomos priežastys buvo reikšmingos ir pakankamos. EŽTT teigiamai įvertino tai, kad spręsdami dėl suėmimo pratęsimo teismai pakartotinai vertino ir galimybę taikyti švelnesnes kardomasias priemones. Įvertinęs faktines bylos aplinkybes, Teismas padarė išvadą, kad tiek ikiteisminio tyrimo valdžios institucijų veiksmai ikiteisminio tyrimo metu, tiek teismų veiksmai organizuojant baudžiamosios bylos, kurios metu pareiškėjai buvo kildomajame kalinime, nagrinėjimą atitiko „reikiamo stropumo“ standartą pagal Konvencijos 5 straipsnio 3 dalį. Remdamasis savo praktika kitose bylose, Teismas pakartojo, kad bausmės švelninimas dėl pernelyg ilgos proceso trukmės iš esmės neatima iš suinteresuoto asmens aukos statuso, kaip apibrėžta Konvencijos 34 straipsnyje. Tačiau šiai bendrai taisyklei taikoma išimtis, kai nacionalinės valdžios institucijos aiškiai arba iš esmės pripažino Konvencijos pažeidimą ir atlygino patirtą žalą. Toks bausmės sušvelninimas taip pat gali tinkamai atlyginti 5 straipsnio 3*

dalies pažeidimu padarytą žalą tais atvejais, kai nacionalinės valdžios institucijos per protingą laiką neišnagrinėjo pareiškėjo, laikyto kardomajame kalinime, bylos. Teismas atkreipė dėmesį, kad bausmės švelninimas Lietuvos teismų praktikoje taip pat pripažįstamas kaip veiksminga teisinės gynybos priemonė žalai atlyginti. Atsižvelgęs į faktines bylos aplinkybes, Teismas pažymėjo, kad pareiškėjams skiriant bausmes buvo atsižvelgta į bendrą suėmimo trukmę, o pirmosios instancijos teismas nuosprendyje aiškiai pabrėžė pernelyg ilgą pareiškėjų suėmimo trukmę, pripažindamas, kad jų teisėtus lūkestis, jog byla būtų išnagrinėta per įmanomai trumpiausią laiką nebuvo tinkamai įvykdytas. Siekdamas tai kompensuoti, teismas nusprendė sušvelninti atitinkamas pareiškėjams paskirtas bausmes bei aiškiai nurodė, kad pareiškėjams paskirtos laisvės atėmimo bausmės už tokius nusikaltimus turėtų būti minimalios (arba artimos minimalioms). 1993 metais Lietuvai ratifikavus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją Lietuva pripažino ir EŽTT jurisdikciją, bei tokiu būdu įsipareigojo paklusti šio teismo sprendimams, priimtiems Lietuvos atžvilgiu. EŽTT priimami sprendimai yra reikšmingi baudžiamajam procesui dviem aspektais – 1) remiantis šiais sprendimais koreguojami baudžiamieji įstatymai; 2) remiantis šiais sprendimais aiškinamas baudžiamųjų įstatymų nuostatų turinys. Šiame teismo sprendime teismas apžvelgė ilgo suėmimo taikymo „kompensavimą“ skiriant švelnesnę bausmę ir tokią situaciją prilygino žalos atlyginimui. EŽTT vertino nacionalinių institucijų veiksmus procese siekiant bylos išnagrinėjimo, faktinius duomenius, pagrindžiančius įtariamojo kaltumą ir nustatė, kad ilgas suėmimo terminas buvo pagrįstas ir būtinas bylos išnagrinėjimui.

Visiškai priešingą sprendimą EŽTT priėmė byloje *Velečka ir kiti prieš Lietuvą* (2021) konstatuodamas, kad Lietuva pažeidė Konvencijos 5 straipsnio 3 dalį, nes 5 metus trukęs suėmimas nesuderinamas su šiame straipsnyje įtvirtintomis asmens garantijomis (teisė į laisvę ir saugumą) nepaisant bylos sudėtingumo ir suėmimo pagrindų pagrįstumo, kadangi nacionalinės institucijos neparodė „reikiamo stropumo“ organizuodamos teisminį nagrinėjimą pareiškėjui esant suėmime. Taip pat, spręsdamas suėmimo termino pagrįstumo klausimą EŽTT atkreipė dėmesį, jog ypatingai ilga suėmimo trukmė kelia rimtą susirūpinimą ir reikalauja, kad tokio ilgo termino pateisinimui valdžios institucijos pateiktų itin svarias priežastis. EŽTT pasisakė, kad bylos sudėtingumas ir faktas, kad byla susijusi su organizuotu nusikalstamumu, nėra pateisinamos priežastys itin ilgam suėmimo terminui.

Be suėmimo termino ir sankcijoje nustatytos laisvės atėmimo bausmės dydžio, bene visose teismo nutartyse dėl suėmimo skyrimo ar termino pratęsimo teismas vertina grėsmę, kad asmuo bėgs (slėpsis). Pagrindas, jog asmuo bėgs (slėpsis) (angl. *fleeing*) įtvirtintas ir Konvencijoje bei teisės aktuose yra įtvirtinusios visos Europos Sąjungos valstybės (ang. *the risk of absconding*)

(Kalmthout, 2009, p. 61). BPK 122 straipsnio 2 dalis detalizuoja, kas turi būti vertinama, siekiant nustatyti šio pagrindo buvimą – tai asmens šeiminei padėtis, nuolatinė gyvenamoji vieta, darbo sanykiai, ankstesni teistumai, sveikatos būklė, turimi ryšiai užsienyje ir kt. Kaip teigia teisėtyrininkai Balčiūnas ir Gruodytė, kad šis aplinkybių sąrašas nėra išsamus, kadangi BPK nepateikia „kitų aplinkybių sampratos“, o šių aplinkybių vertinimas susiformavo teismų praktikoje (Balčiūnas, Gruodytė, 2009, p. 154). LApT pažymi, kad „Pratęsdamas suėmimo terminą BPK 122 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu pagrindu, t. y. įžvelgiant kaltinamojo pasislėpimo nuo teismo riziką, apygardos teismas tinkamai įvertino kaltinamajam pagal įstatymą gresiančios bausmės dydį, kaltinamojo ryšius užsienyje ir jo socialinius ryšius Lietuvos Respublikoje. Teismų praktikoje nuosekliai laikomasi pozicijos, kad konkrečioje byloje realiai gresianti griežta laisvės atėmimo bausmė, BPK 122 straipsnio 1 dalies 1 punkto prasme, vertinant kartu su kitomis aplinkybėmis, gali būti pripažįstama pagrindu taikyti suėmimą, nes tokioje situacijoje rizika, kad įtariamasis ar kaltinamasis, būdamas laisvėje, vengs baudžiamojo persekiojimo ir galimai bėgs (slėpsis) nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ar teismo, yra išties pagrįsta. Apie galimą asmens pasislėpimo riziką sprendžiama ne tik atsižvelgiant į gresiančios bausmės griežtumą, bet ir vertinant BPK 122 straipsnio 2 dalyje nurodytas aplinkybes, t. y. kaltinamojo šeiminei padėti, nuolatinės gyvenamosios vietos turėjimą ar neturėjimą, darbo santykius, sveikatos būklę, ankstesnį teistumą, ryšius užsienyje ir kitas aplinkybes.“ (2021 m. vasario 21 d. nutartis Nr. 1S-40-487/2021). Pažymėtina, kad BPK 122 straipsnio 2 dalyje nustatytos vertintinos aplinkybės sutampa su BPK 121 straipsnio 4 dalyje nustatytomis karodmųjų priemonių skyrimo aplinkybėmis. Tai suponuoja išvadą, kad tos aplinkybės, kurimis grindžiama būtinybė taikyti kardomąsias priemones, tuo pačiu gali pagrįsti ir šio pagrindo egzistavimą (Goda *et al.* 2011, p. 229). EŽTT nagrinėjamosiose bylose formuoja praktiką, kad tikimybės, jog asmuo bėgs (slėpsis) negalima grįsti vien tik gresiančios bausmės dydžiu, o būtina atsižvelgti į visas aplinkybes (*Bykov v. Russia*, 2010), taip pat teismas yra pasisakęs, kad atsižvelgiant į nekaltumo prezumpcijos principą, pagrindo, kad asmuo gali pabėgti, negalima grįsti vien kaltinimų sunkumu (*Letellier V. France 1991*). Pasitaiko ir tokių nacionalinių teismų sprendimų dėl kardomosios priemonės skyrimo, kai motyvuojamoje dalyje teismas nustato teigiamas asmens savybes (vedęs, dirba pagal verslo liudijimą, nustatyti socialiniai ryšiai Lietuvos Respublikoje), tačiau suabsoliutina nusikalstamos veikos pobūdį bei gresiančios bausmės griežtumą ir laiko tai pakankamu pagrindu manyti, kad būdamas laisvėje įtariamasis bėgs slėpsis“ (Panevėžio apygardos teismas, baudžiamoji byla 1S-173-134/2015). Autorės nuomone teismai turėtų vengti tokių nelogiškų sprendimų, kuomet teigiamai charakterizuojamam asmeniui paskiriamas suėmimas suabsoliutinant vieną sąlygą, nes tokie sprendimai prieštarauja aukštesnio teismo formuojamai praktikai. Tokį argumentą išsako ir

teisės praktikas E. Losis, teigdamas, jog „netinkamas teisminės praktikos aiškinimas lėmė tai, kad nusikaltimo sunkumas *de facto* tapo savarankiškas griežčiausių prievartos priemonių skyrimo pagrindas, pažeidžiantis proporcingumo principą (Losis, 2011, p. 316).

Dėl duomenų pakankamumo paminėtina LapT teisėjų kolegijos 2021 m. vasario 15 d nutartis. Joje teismas pasisakė, kad „*Remiantis BPK 121 straipsnio 2 dalies nuostatomis, kardamosios priemonės gali būti skiriamos tik tuo atveju, kai yra pakankamai duomenų, leidžiančių pagrįstai manyti, kad įtariamasis (kaltinamasis) galėjo padaryti nusikalstamą veiką, tačiau šioje proceso stadijoje surinkti duomenys neanalizuojami ir nevertinami BPK 20 straipsnio prasme. Duomenų pakankamumo kriterijus yra vertinamasis, todėl, skiriant ar pratęsiant kardomąją priemonę, nebūtina turėti tiek duomenų, kiek jų reikia, priimant apkaltinamąjį nuosprendį. Be to, tokiu atveju kaltės klausimas taip pat iš esmės nesprendžiamas, nes tai daroma nagrinėjant bylą teisiamajame posėdyje pirmosios instancijos teisme. Aukštesniajam teismui pateikti baudžiamosios bylos duomenys analizuojami tik ta apimtimi, kuri reikšminga kardamosios priemonės suėmimo termino pratęsimo teisėtumo ir pagrįstumo klausimui teisingai išspręsti. Dėl to teisėjų kolegija, nagrinėjanti kaltinamojo gynėjo skundą dėl kardamosios priemonės – suėmimo termino pratęsimo, neanalizuoja suimtajam pareikšto kaltinimo pagrįstumo. Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų kolegija, susipažinusi su baudžiamosios bylos medžiaga, daro išvadą, kad esančių faktinių duomenų visuma – liudytojo A. Z., iš dalies įtariamųjų V. J., H. B. parodymai, parodymų patikrinimo vietoje, apžiūrų protokolai, specialisto išvados, Nyderlandų Karalystės Haaglanden teismo ekspertizės biuro pareigūnų surinktos informacijos protokolai, Nyderlandų teismo ekspertizės instituto tyrimo išvados ir ataskaitos bei kita baudžiamosios bylos medžiaga leidžia pagrįstai manyti, jog kaltinamasis T. G. galėjo padaryti jam inkriminuojamas nusikalstamas veikas.*“ (baudžiamoji byla Nr. 1S-40-487/2021). Analogiški motyvai dėl duomenų pakankamumo sutinkami beveik visose nutartyse, todėl šis vertinimo kriterijus laikytinas labiau formaliu ir autorės nuomone, yra taikomas šabloniškai.

Atsižvelgiant į tai, kad asmeniui pritaikius griežčiausią kardomąją priemonę – suėmimą apribojama jo judėjimo, kilnojimosi ir susižinojimo laisvės, maksimaliai užtikrinamas asmens dalyvavimas procese ši kardomoji priemonė vertintina kaip tikrai veiksminga proceso ekonomiškumo ir trukmės atžvilgiu. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad toks laisvės apribojimas padaro asmeniui fizinę, psichologinę ir emocinę žalą, asmens įkalinimas visuomenėje stigmatizuojamas, todėl galimi liekamieji reiškiniai ateityje, būtina atsižvelgti į skiriamos kardamosios priemonės proporcingumą ir pagrįstumą. Skiriant kardomąją priemonę – suėmimą, būtina remtis ne tik nacionaliniais teisės aktais, bet ir EŽTT formuojama praktika, jog suėmimas gali būti skiriamas tik kaip *ultima ratio*. Atlikus teisės aktų ir teismų sprendimų analizę, autorė priėjo nuomonės, kad

Lietuvos baudžiamajame įstatyme nustatyta per daug nusikaltimų, už kuriuos numatyta didesnė nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmė – tokia situacija suteikia teisę valstybėms pareigūnams pagal kompetenciją beveik visų nusikaltimų atveju skirti kardomąją priemonę suėmimą.

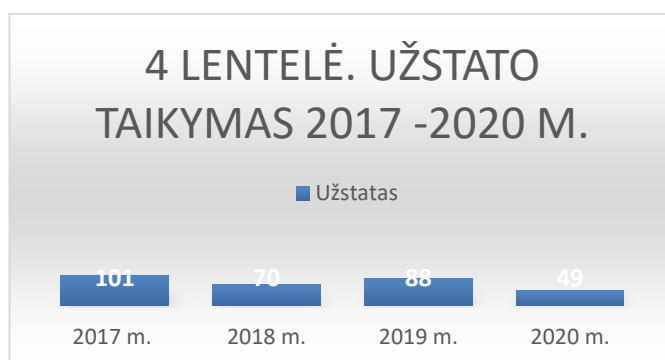
Apskaičiavus kardomosios priemonės – suėmimo skyrimo procentą nuo visų atitinkamais metais skirtų kardomųjų priemonių, nustatyti tokie rezultatai – 2017 metais kardomosios priemonės – suėmimo skyrimas, lyginant su bendru visų skirtų kardomųjų priemonių skaičiumi nustatyta, kad suėmimas skirtas 5,36 % atvejų, 2018 metais – 4,03 %, 2019 metais – 3,91 %, o 2020 metais – 3,00 %. Tokie skaičiai neleidžia manyti, kad yra piktnaudžiaujama suėmimo paskyrimu, nors pagal BPK 122 str. 8 dalies reglamentavimą. Apžvelgus daugiau nei 70 sprendimų dėl suėmimo skyrimo ar termino pratęsimo nustatyta, kad teismai konstatuoja realų ir pagrįstą suėmimo skyrimą. Teismai formuoja praktiką, kad turi būti vertinamas visų aplinkybių, sąlygų ir pagrindų suėmimo skyrimui kompleksas, argumentuodami savo sprendimus remiasi EŽTT praktika. Nors suėmimas yra vertintinas kaip tikrai veiksmingas procesine prasme, nuo 2014 metų pastebimas šios kardomosios priemonės skyrimo mažėjimas. Galimai tam įtakos turi kintantis valstybės pareigūnų požiūris, ypač atsižvelgiant į faktą, kad Lietuva ilgą laiką „pirmavo“ Europos Sąjungoje pagal suimtų ar laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų skaičių⁶, didėjanti orientacija į EŽTT keliamus reikalavimus bei Konvencijos saugomas asmenų laisves, o taip pat ir BPK nuostatų švelninimas.

Nuo 2013 metų LApT pradėjo formuoti praktiką, pagal kurią, esant pagrindams ir sąlygoms suėmimas, kaip griežčiausia kardomoji priemonė, aukštesnės instancijos teismo keičiama viena ar keliomis švelnesnėmis priemonėmis. LApT pradėjus formuoti tokią praktiką kilo nuogastavimų, jog LApT panaikinus suėmimą susiklostys situacijos, kad asmuo, iki jam bus paskirta nauja kardomoji priemonė, liks be jokių procesinių draudimų, tačiau tokie nuogastavimai buvo išspręsti racionaliai – suėmimas dažniausiai būdavo panaikinamas tada, kai į prokuratūros ar teismo depozitinę sąskaitą būdavo sumokamas užstatas. Į tokią praktiką teigiamai sureagavo ir įstatymų leidėjas 2015 metais pakeisdamas BPK ir aukštesnės instancijos teismui įtvirtindamas teisę pakeisti suėmimą kita kardomąja priemone.

Užstatas. Užstatas teoriniame lygmenyje vertinamas kaip viena iš griežčiausios kardomosios priemonės – suėmimo, skaičiaus mažinimo alternatyvų ir pakankamai veiksmingas bei efektyvus būdą užtikrinti įtariamojo ar kaltinamojo dalyvavimui procese. Užstato veiksmingumas pasižymi tuo, kad sukelia asmeniui realią finansinių nuostolių grėsmę, jei jis nesilaikys kartu su užstatu jam paskirtų sąlygų. Tuo pačiu užstatas turi ir pozityvųjį elementą – paskirtų sąlygų nesilaikymas lemia užstato perėjimą valstybei. Dr. S. Bikelis savo darbe pateikia interviu su advokatu šio išdėstyta

⁶ Teisingumo ministro išsakyta nuomonė: „Teisingumo ministras E. Jankevičius – Lietuvoje mažėja ir toliau mažės įkalinčių asmenų.“

nuomonę ginčyjant prokurorų prašymus dėl suėmimo skyrimo ar termino pratęsimo „Dažniausiai pradėdame nuo užstato, nes jis yra vienintelė priemonė, kai galime parodyti iniciatyvą, be to, tik į jį teismai daugiau mažiau dar kreipia dėmesį. Nes, tarkime, suėmimo pakeitimo į namų areštą argumentai yra dirbtiniai, nėra tokių rimtų argumentų, į kuriuos teismas galėtų įsiklausyti, kai prašoma paskirti namų areštą, intensyvią priežiūrą ar pan. Tai užstatas yra vienintelis realus dalykas, kur tu gali parodyti realią iniciatyvą, kad tu tikrai kažką darysi ta linkme“ (Bikelis, 2018, p. 116). Tačiau praktikoje užstatas, nors dėl savo efektyvumo ir yra giriamas, bet Lietuvoje yra taikomas palyginti retai:

2017 metais užstatas taikytas vos 0,3 % atvejų nuo visų išnagrinėtų nusikaltimų, 2018 metais – 0,2 %, 2019 metais 0,3 %, o 2020 metais – 0,2 %. Autorės nuomone, toks žemas šios kardomosios priemonės taikymo procentas rodo, kad kardomoji priemonė nėra išnaudojama iki galo. 2016 metais Europos ir Lietuvos teisės mokslininkai atliko mokslinį tyrimą „Link suėmimo kaip kraštutinės priemonės“ (ang. *DETOUR*), kuriame buvo nagrinėjama švelnesnių už suėmimą kardomųjų priemonių taikymo problematika. Šio tyrimo metu mokslininkai nustatė, kad užstato taikymas yra plačiausiai paplitęs Airijoje, tačiau kontinentinėje Europoje šios kardomosios priemonės taikymas yra itin retas. Kaip teigiama apibendrintose tyrimo išvadose „Užstatą taikyti vengiama tiek vertybiniu pagrindu (teigiama, kad laisvė ir saugumas neturi būti perkama, taip pat keliamas asmenų lygybės klausimas, esą įtariamųjų teisių (labai radikalaus) ribojimo klausimai neturėtų būti sprendžiami atsižvelgiant į jų mokumą), tiek abejojant dėl užstato efektyvumo užkardant įtariamojo pabėgimą, taip pat ir dėl neretai kylančių įtarimų, kad užstatas gali būti mokamas iš nelegaliai įgytų lėšų“ (*DETOUR, National report on Lithuania, 2016, p. 36*). Žemas kardomosios priemonės – užstato taikymo procentas rodo, kad nuo 2016 metų požiūris mažai pasikeitęs. Deja, Informatikos ir ryšių departamentas oficialioje statistikoje dėl kardomosios priemonės – užstato skyrimo nedetalizuoja, kiek iš jų buvo skirta prokurorų nutarimais, o kiek – teisėjų (ar teismo) nutartimis. Platesnis statistikos duomenų atskleidimas visuomenei, leistų atlikti gilesnę analizę ir nustatyti, kuriame tyrimo ar bylos nagrinėjimo etape ši priemonė yra veiksmingesnė. Priežastis, kodėl

užstatas teoriniu lygmeniu vertinamas kaip labai veiksminga ir efektyvi kardomoji priemonė, tačiau praktikoje pasižymi retu taikymu, stengsimės atskleisti nagrinėdami teismų praktiką.

Analizuojant LITEKO teismų sistemoje viešai prieinamus teismų sprendimus, autorė daro išvadą, kad didžioji dauguma teismų sprendimų susiję su užstato perdavimo valstybei klausimu. Peržiūrėjus daugiau nei 200 teismų sprendimų, susijusių su kardomųjų priemonių skyrimu 2017 - 2020 metais, neaptikta nė vieno sprendimo, kuriame būtų nagrinėtas neteisėto ar nepagrįsto kardomosios priemonės – užstato, skyrimo klausimas. Absoliuti dauguma sprendimų apėmė užstato perėjimą valstybei, nagrinėjant užstato davėjų skundus. Tokia situacija leidžia daryti išvadą, kad užstatas nėra veiksminga priemonė – jis neužtikrina asmens dalyvavimo procese, neatgraso jo nuo ketinimų bėgti (slėptis) ar kitaip trukdyti procesui, net ir tais atvejais, kai užstato suma siekia kelias dešimtis tūkstančių eurų. Analizuojant teismų sprendimus nustatyta, kad visais atvejais užstatas taikomas kompleksiskai su kitomis kardomosiomis priemonėmis, tačiau net ir kardomųjų priemonių „rinkinys“ ne visada padeda pasiekti BPK 119 straipsnio tikslų.

Vienas iš paminėtinų teismų sprendimų yra Panevėžio apygardos teismo nagrinėtoje byloje, kurioje žemesnės instancijos apygardos teismas nutrimiti 2016 metais kardomąją priemonę – suėmimą įtariamajam pakeitė į švelnesnių kardomųjų priemonių kompleksą - 30 000 eurų užstatą, dokumentų paėmimą ir įpareigojimą periodiškai registruotis policijos įstaigoje, o prokuroro nutarimu papildomai skirtas ir rašytinis pasižadėjimas neišvykti. Nutartyje įtariamajam buvo išaiškintos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau BPK) 133 straipsnio 4 dalyje numatytos pareigos, t. y. kad jis privalo šaukiamas atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą, teisėją ar į teismą, nekliudyti proceso eigai, nedaryti naujų nusikalstamų veikų. Užstato davėjui buvo išaiškinta, kad įtariamajam pažeidus BPK 133 straipsnio 4 dalies reikalavimus, užstatas pereis valstybei. Ši byla pasiekė apeliacinę instanciją, o nuteistasis pasislėpė nuo baudmės vykdymo. Teismas, spręsdamas užstato perdavimo valstybei klausimą pateikė išaiškinimą ne tik dėl užstatato skyrimo pagrindų, bet ir galiojimo: *Iš nagrinėjamame teikime nurodytų duomenų akivaizdu, kad I. V. nuo baudmės vykdymo pagal įsiteisėjusį nuosprendį pasislėpė po to, kai jam buvo nurodyta atvykti į Panevėžio AVPK paskirtos laisvės atėmimo baudmės atlikimui ir todėl yra paskelbta I. V. paieška. Apygardos teismo nuosprendžio rezoliucinėje dalyje nurodyta, kad šio nuosprendžio priėmimo metu galiojusios kardomosios priemonės, tame tarpe ir užstatas, paliekamos galioti iki nuosprendžio įsiteisėjimo ir panaikinamos nuosprendį pradėjus vykdyti. Pažymėtina, kad sutinkamai su BPK 133 straipsniu, kardomoji priemonė užstatas skiriama ir taikoma įstatymu neapibrėžtą laiką, t. y. jos taikymo terminas įstatymu nėra nustatytas, todėl šios kardomosios priemonės taikymas pasibaigia tik ją panaikinus. BPK 139 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad paskirta kardomoji priemonė panaikinama, kai tampa nebereikalinga,*

o sutinkamai su šio straipsnio 3 dalies nuostata, kai priimamas apkaltinamasis nuosprendis, kardamosios priemonės baigiamos taikyti pradėjus baudmės vykdymą. Esant šioms aplinkybėms akivaizdu, jog, priešingai, nei teigiama užstato davėjos atsiliepime, I. V. kardomųjų priemonių sąlygų privalėjo laikytis ne iki nuosprendžio įsiteisėjimo, bet iki nuosprendyje nurodyto taikomų kardomųjų priemonių panaikinimui reikšmingo įvykio, t. y. iki bus pradėtas nuosprendžiu paskirtos baudmės vykdymas, o nuosprendyje esanti teiginio dalis dėl kardomųjų priemonių palikimo galioti iki nuosprendžio įsiteisėjimo yra teisiškai nereikšminga ir jokių teisinių pasekmių nesukelia, šiuo atveju – kardomųjų priemonių taikymo iki nuosprendžio vykdymo pradėjimo nepanaikina. [...] Tuo tarpu BPK 119 straipsnyje nurodyta, kad kardamosios priemonės skiriamos siekiant užtikrinti ne tik įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms bet ir nuosprendžio įvykdymą. Nutartimi skiriant (pakeičiant iš suėmimo) I. V. kardomąsias priemones, konkrečiai – užstatą, jam buvo išaiškintos BPK 133 straipsnio 4 dalyje numatytos šia kardomąja priemone nustatomos pareigos, tame tarpe ir pareiga nekliudyti proceso eigai, o užstato davėjai R. V. buvo išaiškinta, kad jei I. V. nevykdys nustatytų pareigų pažeidus BPK 133 straipsnio 4 dalies reikalavimus, užstatas pereis valstybei. Nagrinėjamu atveju akivaizdu, kad I. V., po nuosprendžio įsiteisėjimo pasislėpė nuo nuosprendžio paskirtos baudmės atlikimo. Šioje vietoje pažymėtina, kad baudžiamasis procesas dėl įvykdytos nusikalstamos veikos, nesibaigia nuosprendžio paskelbimu ar (ir) jo įsiteisėjimu, o šis procesas baigiasi tik tada, kai išnyksta visos nuteistam asmeniui sukeltos pasekmės, t. y. jis apima ir baudmės atlikimą, ir BK 97 straipsnyje numatytą laikotarpį po baudmės atlikimo, kada nuteistas asmuo laikomas turinčiu teistumą. Esant šioms aplinkybėms, priešingai nei teigiama užstato davėjos atsiliepime, I. V. taikoma kardomąja priemone užstatu buvo nustatyta ir pareiga įstatymo nustatyta tvarka pradėti atlikti jam paskirtą baudmę (nes tik po to, sutinkamai su BPK 139 straipsnio 3 dalimi, kardamosios priemonės baigiamos taikyti), o šios pareigos I. V. akivaizdžiai neįvykdė, todėl užstato davėjos R. V. sumokėtas užstatas turi pereiti valstybei“ (baudžiamoji byla Nr. T-34-350/2019).

Kitoje byloje LApT sprendamas užstato grąžinimo jo davėjui klausimą pasisakė, jog BPK 133 str. reglamentuoja su užstato taikymu susijusius klausimus. Šio straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad nutarime ar nutartyje skirti kardomąją priemonę – užstatą turi būti nurodyta, jog įtariamajam išaiškinta jo pareiga šaukiamam atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą, teisėją ar į teismą, nekliudyti proceso eigos, nedaryti naujų nusikalstamų veikų ir, kad jis pasižada šią pareigą vykdyti, o užstato davėjas įspėtas, kad, jei įtariamasis nevykdys šios pareigos, užstatas pereis valstybei. Visų kardomųjų priemonių, taip pat ir užstato, taikymas yra susijęs su BPK 119 straipsnyje įtvirtintų tikslų siekimu, t. y. užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą

procesė, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat siekiama užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms. Taigi, vienas iš baudžiamojo proceso įstatyme numatytų kardomųjų priemonių taikymo tikslų yra užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms. Tačiau, ar kaltinamasis (įtariamasis) padarė nusikalstamas veikas, ar ne, gali konstatuoti tik išsamiai ir nešališkai išnagrinėjęs bylą teismas. Priešingu atveju, t. y. remiantis tik prokuroro pateiktu dokumentu – pranešimu apie įtarimą ar kaltinamuoju aktu, konstatuojant, kad kaltinamasis (įtariamasis) padarė nusikalstamas veikas, būtų pažeistas nekaltumo prezumpcijos principas. BPK nustatyta, kad asmuo kaltu pripažįstamas tik priimant apkaltinamąjį nuosprendį. Nutraukiant baudžiamąjį procesą suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui, kaltinamojo kaltės klausimas nesprendžiamas, nes apkaltinamojo nuosprendžio jau nebegalima priimti, todėl nėra prasmės to daryti. Nutraukiant bylą, suėjus senaties terminui, kaltinamasis nepripažįstamas kaltu, t. y. nekonstatuojama, kad jis padarė nusikalstamą veiką.

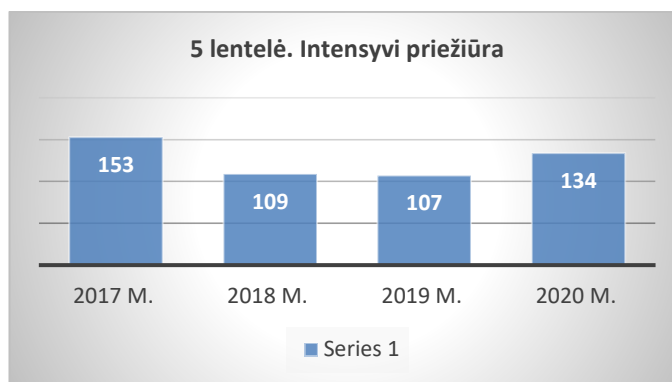
Iš bylos medžiagos matyti, kad A. K. 2008 m. balandžio 23 d. buvo pareikštas įtarimas dėl naujos nusikalstamos veikos [...] galimai padarytos užstato taikymo metu, todėl Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros [...] nutarimu šioje byloje buvusiam įtariamajam A. K. skirtas 25 000 Lt užstatas perduotas valstybei, motyvuojant tuo, kad A. K. pažeidė užstato sąlygas, nevykdė pareigos nedaryti naujų nusikalstamų veikų. Tačiau toks Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros [...] nutarimas yra neteisėtas ir nepagrįstas, be to, pažeidžiantis nekaltumo prezumpcijos principą, nes A. K. skirtas 25 000 Lt užstatas perduotas valstybei vien dėl to, kad A. K. buvo pareikštas įtarimas dėl galimai padarytos naujos nusikalstamos veikos, t. y. nepriėmus ir neįsiteisėjus apkaltinamajam teismo nuosprendžiui. Iš Lietuvos teismų informacinės sistemos LITEKO matyti, kad Radviliškio rajono apylinkės teismo [...] nutartimi A. K. baudžiamoji byla, kurioje jis buvo kaltinamas [...] nutraukta, suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui. Nagrinėjamu atveju negalima konstatuoti, kad A. K. užstato taikymo metu buvo padaręs naują nusikalstamą veiką, nes suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui, jo kaltės klausimas nesprendžiamas. Nesant įsiteisėjusio apkaltinamojo nuosprendžio, joks asmuo negali būti laikomas kaltu. Asmens teisės ir laisvės negali būti ribojamos vien tuo pagrindu, kad baudžiamasis procesas prieš asmenį baigtas suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui, bet ne išteisinamuoju nuosprendžiu. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad užstatas nepagrįstai perduotas valstybei, todėl jis grąžintinas užstato davėjai. A. K. skundas tenkinamas. (Baudžiamoji byla Nr. 1S-7-483/2016).

Sprendžiant švelnesnių kardomųjų priemonių galimybę paminėtina ši LAPT nutartis: Aukštesniojo teismo vertinimu, atsižvelgus į kaltinamojo asmenybę charakterizuojančius duomenis – ryšius užsienyje, tai, kad jam jau buvo paskelbta paieška, ankstesnį teistumą, galimai padarytų

nusikaltimų pavojingumą, jų pobūdį ir mastą, gresiančios bausmės griežtumą, galima daryti išvadą, jog BPK 119 straipsnyje nustatyti kardomųjų priemonių taikymo tikslai šiuo metu nebus pasiekti, pritaikius tik švelnesnes kardomasias priemones – dokumento paėmimą bei rašytinį pasižadėjimą neišvykti. Kaip matyti iš baudžiamosios bylos duomenų, teismo posėdžio metu buvo svarstomas švelnesnės kardamosios priemonės – užstato taikymo klausimas, tačiau kaltinamasis nurodė neturintis galimybės sumokėti 10 000 Eur dydžio užstato. Atsižvelgiant į nustatytas aplinkybes, darytina išvada, kad kaltinamajam kardamosios priemonės – intensyvios priežiūros terminas šiame baudžiamojo proceso etape pratęstas pagrįstai. Žemesnės instancijos teismo. nutartis yra teisėta ir pagrįsta, naikinti ją skunde nurodytais argumentais nėra teisinio pagrindo.” (Baudžiamoji byla Nr. 1S-50-870/2021). Paminėtose nutartyse naginėjais atvejais teismai vertino užstato galiojimo klausimą, atsižvelgė į kaltinamojo finansines galimybes užstato skyrimui bei vertino BPK 119 str. keliamus tikslus ir nustatė, kad užstatas nepadėjo šių tikslų pasiekti.

Kaip rodo teismų praktika, teismams dažniau tenka spręsti ne užstato paskyrimo, o užstato sąlygų nesilaikymo ir iš to kylančių pasekmių klausimus. Didelis skundų, dėl užstato perėjimo valstybei skaičius rodo, kad ši kardomoji priemonė nėra tokia veiksminga, kaip ją mato teoretikai. Manytina, kad tai viena iš priežasčių, kodėl užstatas Lietuvoje skiriamas labai retai. Lietuvoje užstato dydis nėra ribojamas, diskrecija nustatyti užstato dydį priskirta šią kardomąją priemonę skiriančiam pareigūnui (nors Europoje Lietuva yra vienintelė valstybė, kurioje įtvirtinta žemutinė užstato riba – tai 30 MGL), atsižvelgiant į subjekto turtinę padėtį ir bylos aplinkybes, tačiau ir tokios sąlygos nelemia didesnio skiriamos kardamosios priemonės skaičiaus. Nors pats užstato skyrimo procesas yra paprastas, neproblematiškas, o pati priemonė turėtų padėti lengviau pasiekti BPK 119 straipsnyje keliamus tikslus, tačiau teismų praktikoje matomas didelis nagrinėjamų užstato sąlygų pažeidimų skaičius rodo, kad šios kardamosios priemonės efektyvumas yra žemas.

Intensyvi priežiūra. Salyginai nauja kardomoji priemonė LR BPK įtvirtinta 2015 metais, bet dėl techninio įgyvendinimo Lietuvoje pradėta taikyti tik 2016 metų viduryje. Darbe anksčiau jau aptarėme, kad intensyvi priežiūra taikoma trimis formomis – 1) kaip kardomoji priemonė; 2) kaip probacijos priežiūros priemonė; 3) kaip kriminalinė bausmė. Kaip kardomoji priemonė intensyvus stebėjimas Lietuvoje 2017 – 2020 metais buvo skiriamas:

Intensyvi priežiūra mokslininkų laikoma puikia alternatyva suėmimui, todėl svarbu išsiaiškinti, ar tokio paties požiūrio laikosi ir praktikai (ikiteisminio tyrimo teisėjai, teismas) sprenddami šios kardamosios priemonės taikymo klausimus. Į šį klausimą mėginsime atsakyti pasitelkdami teismų praktikos analizę.

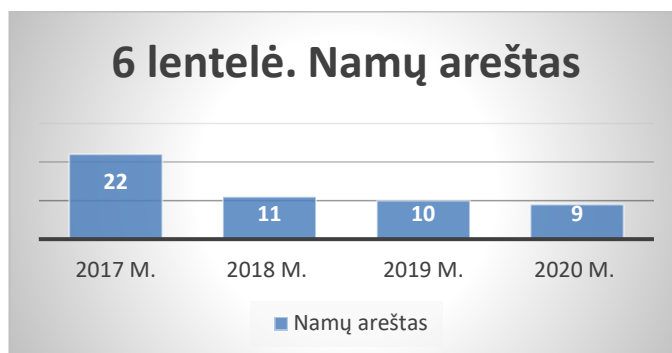
LApT sprendamas intensyvios priežiūros termino pratęsimo klausimą kaltinamajam, kuriam ši kardomoji priemonė taikoma 15 mėnesių, argumentuodamas dėl šios kardamosios priemonės būtinumo, proporcingumo ir tinkamumo pasisakė - *Nors taikoma intensyvi priežiūra varžo kaltinamojo teises ir laisves, tačiau šia kardomąja priemone siekiama baudžiamojo proceso įstatyme nustatytų tikslų ir ji kaltinamajam kelia tam tikrų nepatogumų. Skundą nagrinėjančio teismo vertinimu, atsižvelgus į inkriminuojamos nusikalstamos veikos pavojingumą bei kaltinamajam gresiančios atsakomybės pobūdį, taip pat atsižvelgiant į kardamosios priemonės tikslus, nėra pagrindo teigti, kad kaltinamojo teisės bei interesai yra suvaržomi, pažeidžiant proporcingumo principą. Šios priemonės taikymas suteikia kaltinamajam galimybes palaikyti jo šeiminius, socialinius ryšius. Kaltinamasis, su nedideliais, tačiau būtiniais apribojimais gali pilnavertiškai naudotis ne tik teise į darbą, būdamas savo gyvenamojoje vietoje, rūpintis šeima ir artimaisiais, bet ir leisti laisvalaikį. Taikomos kardamosios priemonės trukmė nepažeidžia BPK reikalavimų, taip pat ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatų, EŽTT praktikos. (Baudžiamoji byla Nr. 1S-48-487/2020). Šioje nutartyje teismas pabrėžė taikomos kardamosios priemonės privalumus ir jų teikiamą naudą kaltinamojo interesams. Motyvuodamas kardamosios priemonės tinkamumą teismas teigė, jog atsižvelgus į pareikšto kaltinimo ir kaltinamajam taikomų suvaržymų pobūdį, konstatuotina, kad siekis pašalinti galimą trukdymo procesui ir naujo nusikalstamo elgesio riziką šiuo metu pateisina taikomą kardomąją priemonę, o nustatytos intensyvios priežiūros sąlygos yra adekvačios ir pateisinamos tiek Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, tiek ir baudžiamojo proceso įstatymo taikymo kontekste.*

Nuoseklios praktikos formavimą patvirtina ir kita LApT nutartis - *Tiek pačios kardamosios priemonės (intensyvios priežiūros), tiek nustatytų kardamosios priemonės sąlygų negalima vertinti*

kaip neproporcingai suvaržančių kaltinamojo teises ir laisves, pažeidžiančių Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas. Nustatytos intensyvios priežiūros taikymo sąlygos – buvimas nuolatinėje gyvenamojoje vietoje nuo 20.00 val. iki 6.00 val., nors ir apriboja judėjimo laisvę, bet su šiais sąlyginai nedideliais apribojimais R. K. gali iš esmės pilnavertiškai naudotis teise į darbą, taip pat gali gyventi pakankamai aktyvų socialinį gyvenimą. Pažymėtina, jog kardomoji priemonė – intensyvi priežiūra yra procesinė prievartos priemonė, kuria suvaržomos asmens teisės ir laisvės siekiant įstatyme numatytų tikslų, todėl natūralu, kad dėl šios priemonės taikymo kyla tam tikrų nepatogumų asmeniui, kurio atžvilgiu taikomos šios priemonės. Nors R. K. kardomoji priemonė – intensyvi priežiūra taikoma jau pakankamai ilgai tačiau atsižvelgiant į R. K. asmenybę ir jam inkriminuojamų nusikalstamų veikų pobūdį, o taip pat įvertinus nustatytas intensyvios priežiūros sąlygas, šiuo metu nėra pagrindo konstatuoti, jog dėl kardomosios priemonės – intensyvios priežiūros taikymo kaltinamasis R. K. patiria neproporcingus suvaržymus. (Baudžiamoji byla Nr. 1S-275-518/2020). Šių nutarčių (taip pat ir kitų autorės analizuotų, tačiau darbe dėl mažos apimties neakcentuotų) argumentai rodo, kad sprendami švelnesnės nei suėmimas kardomosios priemonės taikymo klausimą, teismai pabrėžia asmens socializacijos svarbą, itin daug dėmesio skiria proporcingumo principo įgyvendinimui. Atlikta teismų praktikos analizė rodo, kad intensyvi priemonė dažniausiai skiriama kompleksiskai su kitomis tarpusavyje derančiomis kardomosiomis priemonėmis – dokumentų paėmimu ir užstatu. Šios priemonės veiksmingumas pasižymi tuo, kad stebint asmens judėjimą elektroninio ryšio priemonėmis, lengvai nustatoma asmens buvimo vieta, jo judumas, sudarytos dienotvarkės laikymasis – sąlyginai nedideliais kaštais vykdoma efektyvi asmens kontrolė, taip užtikrinamas asmens dalyvavimas procese. Teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad dažniausiai intensyvi priežiūra asmeniui taikoma kaip kardomosios priemonės švelninimas, po tam tikro suėmimo praleisto laiko/ Tai, kad teismai įvertinę bylos aplinkybes vis dažniau taiko intensyvią priežiūrą, o LAPT formuoja praktiką, kai suėmimas keičiamas intensyvia priemone (pvz. byla Nr. 1S-13-453/2020, 1S-54-387/2019 ir kt.) rodo, jog teismai taip pat pripažįsta šios priemonės efektyvumą bei atsižvelgdami į EŽTT formuojamą praktiką vis dažniau taiko kardomąsias priemones, ne taip stipriai ribojančias asmenų laisvę, kaip suėmimas.

Namų areštas. Ši kardomoji priemonė, ribojanti asmens laisvės teisę, taip pat pasižymi prievartiniu pobūdžiu. Ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, skirdamas šią kardomąją priemonę, kartu nurodo ir konkrečius apribojimus, kurių įtariamasis/kaltinamasis privalo laikytis. Namų areštu apribojama asmens judėjimo laisvė, nustatant papildomas sąlygas – ir kontaktas su išoriniu pasauliu. Nors namų arešto laikymosi sąlygų kontrolę vykdo policijos įstaiga, autorės nuomone,

pati viena (nrtaikant kompleksiskai su kitomis kardomosiomis priemonėmis) ši kardomoji priemonė nėra labai veiksminga. Tai atskleidžia ir mažas jos taikymas Lietuvoje:

Autorės vertinimu, ši kardomoji priemonė iš esmės negali užtikrinti, kad ją taikant bus pasiekti LR BPK 119 straipsnio tikslai. Tokiam teiginiui pagrįsti svarbus Vidaus reikalų ministro įsakymas „Dėl kardomosios priemonės – namų arešto – vykdymo kontrolės instrukcijos“ (2000) – šiame teisės akte nustatyta, kad teismo nutartyje nenurodžius konkretaus patikrinimų skaičiaus ar jų periodiškumo, asmuo turi būti tikrinamas ne rečiau kaip kartą per 7 dienas. Net ir nustačius nutartyje dažnesnį patikrinimų skaičių, asmuo gali daryti naujas nusikalstamas veikas (pvz. iš namų išeidamas naktį), ieškoti uždraustų ryšių su kitais asmenimis (ryšio priemonėmis ir pan.), namų areštas taip pat negarantuoja, kad asmuo nesislėps nuo proceso ir kitaip jam netrukdytų. Apžvelgus namų arešto taikymo praktiką, galima teigti, kad ši kardomoji priemonė dažniau taikoma finansinėse bylose, plėšimų ir vagysčių bylose, retesniais atvejais – nužudymų bylose. Atlikus teismų sprendimų paiešką LITEKO sistemoje, rasta daugiau nei 30 sprendimų pagal prokurorų skundus, prašant sugriežtinti namų areštą dėl šios kardomosios priemonės sąlygų nesilaikymo.

Paminėtina teismo nutartis, priimta 2019 metais nagrinėjant bylą, kurioje R.Š. buvo kaltinta pagal BK 129 str. 2d., kaltinamajai buvo paskirtas suėmimas, kuris po 4 mėnesių pakeistas į švelnesnę kardomąją priemonę – namų areštą. Kaltinamajai be pateisinamų priežasčių nepasirodžius teismo posėdžiuose, prokuroras kreipėsi į teismą dėl suėmimo. Aukštesnis teismas skundą tenkino motyvodamas, kad pareigūnai, vykdydami namų arešto sąlygų laikymosi kontrolę patikrinimo metu nustatė kaltinamosios neblaivumą, pašalinius asmenis, sekančią dieną neatvyko į teismo posėdį. Kelių dienų laikotarpyje pareigūnai patikrinimo metu kaltinamosios namie nerado. Taip pat jau bylos nagrinėjimo metu buvo nustatyta, kad kaltinamoji pažeidžia viešąją tvarką ir prekiauja alkoholiniais gėrimais, verčiasi neteisėta komercine veikla. *Teisėjo vadovavimo procesui principas apima teisėjo pareigą užtikrinti bylos eigą, visais atvejais užtikrinti proceso operatyvumo bei koncentracijos principus, užkirsti kelią bet kokioms galimybėms vilkinti baudžiamosios bylos nagrinėjimą, baudžiamojo proceso dalyviams piktnaudžiauti procesu ar kitomis teisėmis. BPK 1*

straipsnyje imperatyviai nustatyta, kad baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas. BPK 142 straipsnyje įtvirtinta kaltinamojo pareiga nurodytu laiku atvykti į teismą. Kaltinamasis, negalėdamas atvykti, apie neatvykimą ir jo priežastis iš anksto turi pranešti teismui, o be svarbios priežasties neatvykusiam kaltinamajam gali būti skiriamas atvesdinimas, taikoma švelnesnė kardomojo priemonė pakeista į griežtesnę. Kaip matyti iš bylos duomenų, apie objektyvias priežastis, kliudančias atvykti į teismo posėdį, R. Š. teismo neinformavo ir neatvyko išskirtinai tik dėl nuo jo valios priklausančių aplinkybių bei pasirinkto neatsakingo elgesio varianto. Be kita ko, tokios aplinkybė teisėjų kolegijai suponuoja, kad R. Š. piktnaudžiauja savo procesinėmis teisėmis ir procese elgiasi nesąžiningai. Antai, kiekvienas asmuo savo teisėmis turi naudotis protingai, nepiktnaudžiauti jomis, laikytis įstatymais įtvirtintos tvarkos, užtikrinti, jog byla būtų išnagrinėta per kuo trumpiausią laiką, nes tik tokiu būdu garantuojamas teisinių santykių stabilumas, įgyvendinamas teisinio saugumo principas. (Baudžiamoji byla Nr. 1S-237-318/2019). LAPT konstatavo, kad žemesnės instancijos teismas tinkamai pakeitė namų areštą griežtesne kardomąja priemone.

Žemas namų arešto taikymo skaičius, dažnas namų arešto keitimas griežtesne kardomąja priemone rodo, kad ir praktikoje ši kardomoji priemonė nėra veiksminga. Pastebima tendencija, kad namų areštas kaip kardomoji priemonė dažniausiai yra skiriama jau bylai esant teisme, vietoje kurią laiką tęsiamos suėmimo. Nebuvo rasta sprendimų, kuriuose namų areštas būtų taikytas pavieniui – visais atvejais taikomas kompleksiskai su kitomis kardomosiomis priemonėmis, taip siekiant sustiprinti kardomųjų priemonių poveikį ir pasiekti proceso tikslus.

Įpareigojimas gyventi skyrium ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusio asmens arčiau nei nustatytu atstumu. Ši kardomoji priemonė baudžiamojo proceso teisėje naudojama kaip nukentėjusiojo apsaugos priemonė. Analizuojant praktinius įpareigojimo gyventi skyrium aspektus nustatyta, kad dažniausiai ši priemonė taikoma tiriant smurto artimoje aplinkoje atvejus. 2017 - 2020 metų laikotarpiu IRD duomenimis ši kardomoji priemonė buvo skirta:

Vertinant šios kardomosios priemonės efektyvumą, keltina prielaida, kad didžiausias efektyvumas ir veiksmingumas pasiekiamas ikiteisminio tyrimo metu. Atsižvelgiant į nukentėjusio asmens pažeidžiamumą, įtariamasis gali bandyti jį paveikti, palenkti „savo naudai“, todėl labai svarbus tampa kardomosios priemonės taikymas laike. Šia kardomąja priemone ne tik siekiama BPK 119 straipsnio tikslų, bet ji veikia ir kaip nukentėjusiojo apsaugos mechanizmas, nes vedinas keršto troškimo įtariamasis gali vėl bandyti pakenkti nukentėjusiajam. Tačiau būtent čia autorė ir išvelgia probleminę vietą – įpareigojimą gyventi skyrium gali paskirti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas. Aplinkybių nustatymas, prokuroro kreipimasis į teismą su prašymu skirti kardomąją priemonę ir posėdžio, kuriame bus priimamas sprendimas, užtrunka ne mažą laiką tarpą. Tokia teisinė situacija yra tobulintina, suteikiant teisę prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui taip pat skirti šią kardomąją priemonę.

Iš IRD pateiktų statistinių duomenų matome, kad ši kardomoji priemonė taikoma tikrai dažnai. Nors matomas akivaizdus šios priemonės taikymo mažėjimas (beveik per pusę nuo 2017 metų), tačiau tai sietina su nusikalstamumo Lietuvoje mažėjimu. Toliau apžvelgsime, kokiais argumentais teismai remiasi, spręsdami šios kardomosios priemonės būtinumą klausimą.

Baudžiamojoje byloje, kurioje J.A. buvo kaltinamas smurto naudojimu prieš sutuoktinę, jam buvo paskirta kardomoji priemonė gyventi skyrium nuo nukentėjusiosios R. A., nebendrauti ir neieškoti ryšių su ja, bei nebendrauti ir neieškoti ryšių su galimai įvykį mačiusiais asmenimis K. Š., L. Š., nesiartinti prie nukentėjusiosios arčiau nei 30 metrų atstumu, nesilankyti adresu. Aukštesnės instancijos nagrinėdamas kaltinamojo skundą rėmėsi argumentais, jog *pirmosios instancijos teismas padarė pagrįstą išvadą, kad yra pakankamas pagrindas manyti, kad kaltinamasis J. A. gyvendamas kartu su nukentėjusiaja gali daryti analogiškas nusikalstamas veikas ir gali bandyti neteisėtai ją paveikti. Šią teismo išvadą patvirtina pareikšto kaltinimo pobūdis, t. y. kad J. A. galimai nusikalstamą veiką padarė prieš savo šeimos narį. Be to, pateikti duomenys rodo, kad 2017 m. gruodžio 7 d. prokuroro nutarimu vadovaujantis BPK 212 straipsnio 1 dalies 5 punktu J. A. atžvilgiu buvo nutrauktas ikiteisminis tyrimas dėl smurto prieš sutuoktinę R. A., pagal BK 140 straipsnio 2 dalį - teismas atsižvelgė į tai, kad kaltinamasis analogiško pobūdžio nusikalstamą veiką padaro nebe pirmą kartą, įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu, paskirta nustačius, kad yra pagrindas manyti, jog kaltinamasis J. A. gyvendamas kartu su nukentėjusiaja gali daryti prieš nukentėjusiają analogiškas nusikalstamas veikas ir gali bandyti neteisėtai ją paveikti. Kaltinamojo skunde nurodytos aplinkybės, kad J. A. nėra bendro vaiko su nukentėjusiaja biologinis tėvas bei tai, kad šiuo metu jis gyvena sodo namelyje, nepritaikytame gyventi žiemą, šiuo*

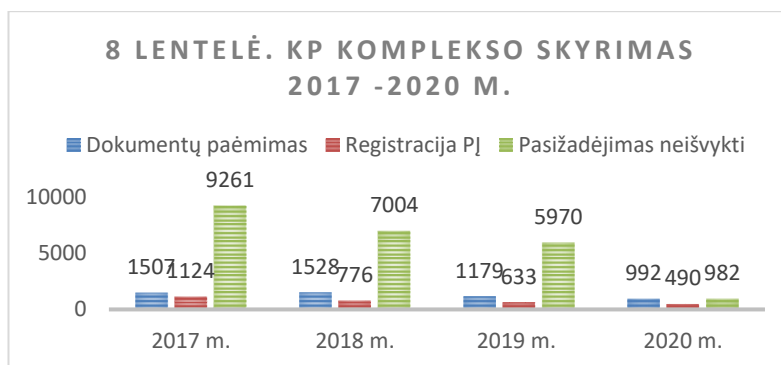
konkrečiu atveju nėra pakankamos panaikinti ar pakeisti kaltinamajam skirtą kardomąją priemonę (Baudžiamoji byla Nr. 1S-98-397/2020). Kaip darbe buvo minėta anksčiau, kalbant apie įpareigojimo gyventi skyrium taikymo pagrindus, teismas neturi pareigos atsižvelgti, ar asmuo, kuriam taikoma ši kardomoji priemonė turi kur gyventi – šiuo atveju teismas skundo argumento, kad kaltinamojo laikina gyvenamoji vieta nėra pritaikyta, nelaikė pakankamu kardomajai priemonei panaikinti, taip nuosekliai laikydamasis formuojamos praktikos.

Įdomi ir paminėtina kita LAPT nutartis, kurioje asmeniui, kaltintam BK 140 str. numatytos veikos padarymu paskirtas įpareigojimas gyventi skyrium bei nesiartinti prie nukentėjusiosios (sutuoktinės) arčiau nei nustatytu atstumu - *skundo argumentai, jog dėl nuteistajam taikomos kardomosios priemonės A.C. patiria nepatogumus, nepaneigia kardomosios priemonės – įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiosios bei paskirtų įpareigojimų pagrįstumo. Įstatymų leidėjas aukščiau iškelia visuomenės, ypatingai artimos aplinkos subjektų rato, saugumo interesus, todėl skunde nurodyta aplinkybė, kad A. C. negali gyventi aptariamame name, nesuteikia pagrindo naikinti paskirtą kardomąją priemonę. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys, jog bet kurios kardomosios priemonės taikymas yra neatsiejamai susijęs patiriamais nepatogumais ir suvaržymais. Visgi šie suvaržymai nėra savitiksliai, jais siekiama konkrečių procesinių tikslų, šiuo konkrečiu atveju visapusiškai apsaugoti nukentėjusiosios interesus, eliminuoti bet kokią galimybę prieš nukentėjusiąją panaudoti neleistiną poveikį ar atlikti neteisėtus veiksmus, kas visgi yra svarbiau už nuteistajam ar jo artimiesiems tenkančius patirti kardomosios priemonės sukeltus laikinus nepatogumus (baudžiamoji byla Nr. 1S-98-397/2020). Šioje nutartyje teismas pabrėžė nukentėjusiojo apsaugos svarbą ir laikydamasis nuoseklios praktikos, nukentėjusiojo interesus kėlė aukščiau kaltinamojo, dar kartą pabrėždamas, jog šios priemonės tikslas – nukentėjusiojo apsauga ir šis tikslas turi viršenybę BPK keliamiems tikslams, kurių užtikrinimui galima įpareigojimą gyventi skyrium skirti kartu su kitomis kardomosiomis priemonėmis.*

Darbo autorės nuomone, šios kardomosios priemonės veiksmingumas priklauso nuo jos pritaikymo laiko – kuo anksčiau priemonė būtų pritaikyta, tuo labiau apsaugomas nukentėjusysis. Proceso prasme priemonės veiksmingumas pasireiškia tuo, kad įtariamasis, kaltinamasis negali paveikti nukentėjusiojo ir tokiu būdu trukdyti tyrimui ar bylos nagrinėjimui, taip pat, jo atžvilgiu daryti naujų nusikalstamų veikų. Tačiau tam, kad procesas vyktų nenutrūkstamai, būtina taikyti ir papildomas kardomasias priemones, padėsiančias užtikrinti asmens dalyvavimą procese. Vertinant statistinius duomenis, gana dažnas šios kardomosios priemonės skyrimas leidžia daryti išvadą, kad teismai kardomąją priemonę vertina kaip veiksmingą, o teismų praktikos analizė rodo, kad įpareigojimą laiko savalaikiu ir būtinu nukentėjusiojo interesų apsaugai. Tačiau, autorės nuomone, būtina atlikti atitinkamų teisės aktų pataisas išplečiant subjektų, galinčių skirti įpareigojimą gyventi

skiriam, ratą ir įtvirtinant šios kardamosios priemonės laikymosi kontrolės mechanizmą, kurio šiuo metu nėra.

Dokumentų paėmimas, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinis pasižadėjimas neišvykti. Šias kardomasias priemones ir jų taikymą praktikoje vartinsime bendrai, kadangi atliktos analizės metu nustatyta, kad didžiaja dauguma atvejų taikomas visų šių kardomųjų priemonių kompleksas.

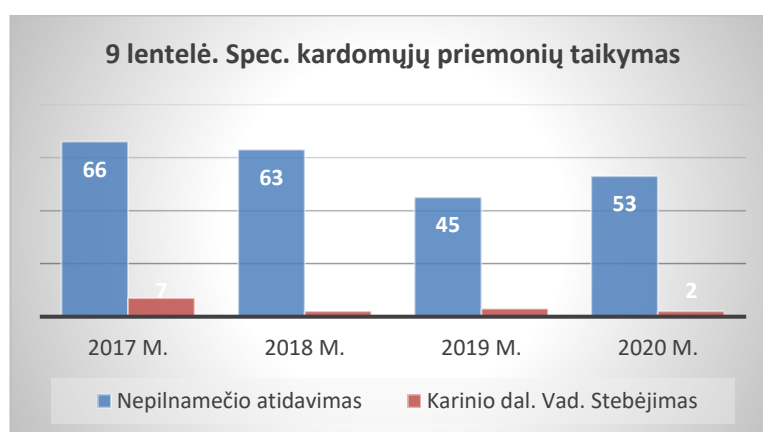
Šių kardomųjų priemonių skyrimo statistika gerokai išsiskiria savo mastu nuo prieš tai darbe aptartų. Tai sietina su keliais aspektais – 1) Švelnesnis kardomųjų priemonių laipsnis ir sukeliama padariniai; 2) Platesnis subjektų, galinčių skirti kardomasias priemones, ratas. Šios priemonės LR BPK įtvirtintos kaip švelniausios, nesukeliančios tokių rimtų apribojimų kaip, pavyzdžiui, suėmimas ar namų areštas. Jų taikymas yra gerokai paprastesnis ir greitesnis – gali būti pritaikomas pačioje ikiteismo tyrimo pradžioje, pareigūnui nusprendus apie kardomųjų priemonių būtinybę. Iš esmės šios priemonės veiksmingos tik taikant jas kartu, nes taikant pavieniui būtų sunku pasiekti BPK tikslus.

Visos šios priemonės veiksmingos tada, kai yra duomenų, kad asmuo gali pabėgti nuo tyrimo į užsienį. Dokumentų paėmimas apsunkena asmeniui sienos kirtimą (nors Šengeno erdvės šalyse sienų kontrolės nebėra), rašytinis pasižadėjimas neišvykti taip pat sukelia asmeniui įpareigojimus nepalikti šalies teritorijos, o įpareigojimas periodiškai registruotis leidžia asmenį laikyti pareigūnų žinioje, o jam dingus – laiku pastebėti ir pradėti paieškos procedūras. Šių kardomųjų priemonių veiksmingumas stipriai priklauso nuo bylos aplinkybių, ko siekiama – svarbu įvertinti asmens darbinę veiklą, ar, tarkime, kardomoji priemonė, jei tai įpareigojimas registruotis, bus suderinama su darbo laiku, svarbu charakterizuoti asmenį – jei jis turi polinkį nusikalsti, net ir kardomųjų priemonių kompleksas greičiausiai nebus toks veiksmingas kaip viena griežčiausia kardomoji priemonė. Labai svarbus išlieka proporcingumas, kurį teismai nuolat akcentuoja savo sprendimuose.

LApT nagrinėdamas skundą dėl kardomųjų priemonių paskyrimo ir jų sąlygų laikosi nuoseklios praktikos - *Iš baudžiamosios bylos medžiagos matyti, kad įtariamajam (buvusiam kaltinamajam) Š. P. šiuo metu yra taikomos keturios kardamosios priemonės – užstatas, dokumentų*

paėmimas, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje ir rašytinis pasižadėjimas neišvykti, kurių pagrindinis tikslas – užtikrinti įtariamojo (buvusio kaltinamojo) dalyvavimą procese (baudžiamoji byla Nr. 1S-271-870/2020). Kaltinamajam iš tiesų jau yra taikomos dvi kardomosios priemonės, tačiau teisėjų kolegijos vertinimu, dokumentų paėmimas, atsižvelgiant į kaltinamojo galimai padarytų nusikalstamų veikų bei jo asmens pavojingumą, inkriminuotų nusikalstamų veikų pobūdį, grėšiančią bausmę, yra adekvati kardomoji priemonė, užtikrinsianti netrukdomą bylos nagrinėjimą teisme. Tik taikomų kardomųjų priemonių visuma suteiks pakankamą garantiją, kad kaltinamasis dalyvautų bylą nagrinėjant teisme (baudžiamoji byla Nr. 1S-178-870/2020). Daugelyje nutarčių, kuriose teismai taiko kelias kardomasias priemones, jų veiksmingumas ir grindžiamas būtent kompleksiskumu, konstatuojama, kad pavienėmis priemonėmis nebus pasiekti BPK tikslai. Iš to, kad teismai nagrinėdami asmenų ar jų gynėjų skundu, dėl neproporcingai suvaržomų asmenų teisių (jų nuomone) sprendimus pakeičia labai retais atvejais ir tik tada, kai pateikiami stiprūs argumentai, įrodantys, vienos ar kitos kardomosios priemonės neproporcingus suvaržymus. Tokia praktika rodo, kad teismuose taip pat palankiai vertinamas švelnesnių kardomųjų priemonių taikymas komplekse, toks būdas laikomas veiksmingu siekiant procesinių tikslų.

Specialiosios kardomosios priemonės. Darbe jau buvo aptarta, kad nepilnamečio atidavimas prižiūrėti ir karinio dalinio vadovybės stebėjimas nuo kitų kardomųjų priemonių išsiskira savo subjektiškumu. Būtent tai, kad nusikalstamą veiką padaro specialus subjektas ir gana mažas šių asmenų padarytas nusikalstamų veikų skaičius lemia, kad praktikoje šios priemonės taikomos gana retai. IRD duomenimis, jos buvo taikytos:

Autorės nuomone, dėl itin reto šių kardomųjų priemonių taikymo labai sunku spręsti apie jų veiksmingumą ar taikymo problemiškumą. Teismų sistemoje LITEKO nerasta viešai prieinamų sprendimų, kuriais remiantis būtų galima atlikti platesnę analizę, todėl siekdami įvertinti priemonių veiksmingumą vadovausimės loginiu statistinių duomenų analizės metodu.

Antroje dalyje jau aptarėme kardomąją priemonę – nepilnamečio atidavimą priežiūrai ir jos probleminius aspektus. Pagrindinė problema yra pats subjektas ir jo pažeidžiamumas bei tai, kad ši kardomoji priemonė taikant turi būti suderinta su vaiko interesais. Autorės nuomone, šios kardomosios priemonės veiksmingumas yra kvestionuotinas. Tais atvejais, kai vaikas atiduodamas priežiūrai tėvams, kyla grėsmė dėl nepakankamo jų autoriteto, ypač tais atvejais, kai nusikalstamą veiką nepilnametis jau padarė būdamas jų žinioje. Tokiu atveju šios kardomosios priemonės skyrimas sukelia didesnius padarinius asmenims, kurie prisiima įpareigojimus, bet ne pačiam nepilnamečiui. Dėl nepakankamos socialinės, psichologinės brandos, toks subjektas gali neįvertinti iš šios kardomosios priemonės kylančios atsakomybės ir pareigų, tokiu atveju, priemonė tampa visiškai neveiksminga ir gali sukelti tik neigiamus padarinius tėvams ar rūpintojams, kurie įsipareigoja užtikrinti nepilnamečio dalyvavimą procese. Net ir tada, kai nepilnametis perduodamas specialiajai įstaigai, o ne tėvams, nėra garantijų, kad priemonė bus veiksminga, priešingai, kyla emocinės ir psichologinės žalos grėsmė, kai vaikas išplešiamas iš savo įprastos socialinės aplinkos. Labai silpnas atrodo iš šios kardomosios priemonės sąlygų laikymosi kontrolės mechanizmas, kurį vykdo policijos įstaigos. Autorės nuomone, į šį kontrolės procesą turėtų būti įtraukta vaiko teisių tarnybos specialistų ir su jais dirbančių psichologų komanda, nes dėl nepakankamos vaiko brandos veiksmingų rezultatų galima pasiekti ne prievartinėmis priemonėmis, o pagalba ir teisingo požiūrio formavimu.

Karinio dalinio vadovybės stebėjimo veiksmingumas priklauso nuo priemonių, kurių imasi vadovybė. Kaip žinia, karinės struktūros yra paremtos griežta struktūra bei drausme. Greičiausiai tai yra vienas iš veiksnių, kodėl šių struktūrų subjektai padaro itin mažai nusiklastamų veikų. Ši kardomoji priemonė BPK reglamentuojama labai formaliai, o karinio dalinio vadovybei paliekama diskrecija pačiai parinkti priemones, kurias taikys kario stebėjimo metu. Priemonė laikytina veiksminga, nes tikrąją karo tarnybą atliekantis asmuo dalinyje gali būti stebimas visą parą, atsižvelgiant į jo elgesį stebėjimo metu, parenkamos tinkamiausios priemonės bei užtikrinamas kario dalyvavimas procese. Skundų, kad ši priemonė būtų pritaikyta nepagrįstai ar neteisėtai praktikoje analizuojamu laikotarpiu nepastebėta.

3.2. Kardomųjų priemonių tobulinimo galimybės

Kardomųjų priemonių sistema, įtvirtinta baudžiamojo proceso kodekse turi savo struktūrą, tikslus ir priemones. Atlikus teisės aktų, reglamentuojančių kardomųjų priemonių skyrimą, taip pat mokslinės teisinės literatūros analizę ir praktines problemas, nustatytos probleminės vietos ir pateikiamos tobulinimo galimybės.

Suėmimas, kaip kardomoji priemonė, Baudžiamojo proceso kodekse reglamentuota labai plačiai ir išsamiai ir tai yra vienintelė taip plačiai reglamentuojama kardomoji priemonė. Tačiau platus reglamentavimas „neapsaugo“ nuo ydingų nuostatų įtvirtinimo. Autorės nuomone keistinas BPK reglamentavimas dėl 122 straipsnio 8 dalies nuostatos, kad suėmimas gali būti skiriamas tik nagrinėjant bylas dėl nusikaltimų, už kuriuos baudžiamasis įstatymas numato griežtesnę nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmę. Kaip jau minėta net 202 nusikaltimai numato laisvės atėmimo bausmę didesnę nei vieneri metai, o tai sudaro sąlygas teismams beveik visais atvejais taikyti suėmimą – tai ypač pastebima žemesnių instancijų teismų sprendimuose, kai yra suabsoliutinamas šios sąlygos egzistavimas. Toks vienos sąlygos suabsoliutinimas prieštarauja EŽTT ir Lietuvos apeliacinio teismo formuojamai praktikai. Siekiant to išvengti, siūlytina keisti LR BPK 122 str. 8 d. reglamentavimą, nustatant gresiančios laisvės atėmimo bausmės ribą iki 3-5 metų.

Autorės nuomone, užstato reglamentavimas LR BPK nėra pakankamai išsamus, o užstato dalykas turėtų būti išplečiamas. Dabartinis kardomosios priemonės – užstato reglamentavimas numato, kad užstato dalyku gali būti tik pinigai. Pakeitus šios kardomosios priemonės reglamentavimą ir nustatčius, kad užstato dalyku gali būti ir nekilnojamas turtas, šią kardomąją priemonę būtų galima taikyti daug veiksmingiau ir efektyviau. Nes dabartinis reglamentavimas apriboja galimybę šią kardomąją priemonę taikyti plačiau – asmenims, kurie turi nekilnojamojo turto, ypač, jei tai yra jų namai, bet neturi santaupų užstatui sumokėti (arba galimybės pingų pasiskolinti, nes neretai tai būna nemažos sumos), nors teismas ir svarsto galimybę dėl užstato skyrimo, asmenys nurodo neturintys galimybės jį sumokėti. Taip pat, preziumuojant, kad asmuo kaip užstatą panaudos ne pinigus, o gyvenamąjį būstą, kuris yra gyvybiškai svarbus kiekvienam žmogui, siekdamas jo neprarasti stropiau laikysis užstato sąlygų ir netrukdydys baudžiamojo proceso eigai.

Namų areštas yra vis dar viena rečiausiai taikomų kardomųjų priemonių, nors ir nėra jokių specifinių apribojimų jos taikymui, kaip, tarkime, specialusis subjektas ar specifinė nusikalstama veika. Tai suponuoja apie nepakankamą šios kardomosios priemonės kontrolės mechanizmo reglamentavimą. Pastebėta, kad LR BPK namų areštą reglamentuojančioje normoje subjektu minimas tik įtariamasis, tačiau praktikoje namų areštas dažniausiai taikomas kaltinamajam, kuriam

tam tikrą laiką prabuvus suėmimo, kardomą priemonę švelninama į namų areštą. Toks ydingas reglamentavimas turėtų būti keistinas, pataisant LR BPK 132 straipsnį ir įtraukiant ne tik įtariamojo, bet ir kaltinamojo savoką. Taip pat keistina ir 132 straipsnio 1 dalies konstrukcija, kurioje šiuo metu nurodoma, kad asmeniui skiriant namų areštą draudžiama bendrauti su tam tikrais asmenimis – toks dabartinis reglamentavimas nustato tiesioginį draudimą bendrauti, tačiau neapsaugo nuo ryšių ieškojimo per kitus asmenis, todėl turėtų draudimas turėtų būti išdėstytas taip „[...] nebendrauti ir neieškoti ryšių su tam tikrais asmenimis.“

Kardomosios priemonės - įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu skyrimas autorės nuomone pasižymi pagrindine problema – šią kardomąją priemonę gali skirti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, o tokia procedūra užtrunka ilgesnį laiko tarpą. Kaip jau minėta, ši kardomoji priemonė skirta nukentėjusiojo apsaugai, o tam tikro pobūdžio nusikalstamosiose veikose (ypač nukentėjusiajam patyrus smurtą) apsauga jam reikalinga iškart. Dabartinis reglamentavimas laikytinas ydingu ir yra tobulintinas, suteikiant teisę prokurorui, o neatidėliotinais atvejais ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui skirti šią kardomąją priemonę. Atsižvelgiant į tai, kad ši prievartos priemonė apriboja asmens teisę į būstą, į potencialiai jo gyvenamąją vietą, reglamentavimu galėtų būti nustatyta, kad neatidėliotinais atvejais ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras skiria šią kardomąją priemonę laikinai, tarkime, savaitės ar dviejų laikotarpiui, kol sprendimą priims ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas.

Intensyvios priežiūros reglamentavimas BPK 131¹ straipsnyje laikytinas nepakankamu, neišsamiu. Nors intensyvios priežiūros skyrimui taikomi bendrieji kardomųjų priemonių skyrimo pagrindai, atsižvelgiant į tai, kad tai viena griežčiausių priemonių, apribojančių asmens laisvę, būtinas detalesnis BPK 131¹, įtvirtinant atskirai proporcingumo ir individualizavimo būtinybę, atsižvelgiant į konkretų atvejį, nusikaltimo sunkumą ar asmens keliamą riziką visuomenei. Pagrindinė šios kardomosios priemonės taikymo problema, be kita ko lemianti ir žemus taikymo statistikos rodiklius – ribotos techninės galimybės, nepakankamas elektroninio monitoringo prietaisų skaičius, bei jų techninės savybės, neapimančios tam tikrų vietovių (GPS signalo prasta kokybė). Būtinas didesnis valstybės finansavimas šios kardomosios priemonės techniniam įgyvendinimui.

IŠVADOS

1. Baudžiamojo proceso įstatymas neapibrėžia kardomųjų priemonių sampratos, tačiau samprata pateikta BPK komentare, sakančiame, kad – „kardomosios priemonės, tai griežčiausios procesinės prievartos priemonės, kurias pagal savo kompetenciją skiria prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas.“ Komentare pateikiamas apibrėžimas yra labiau orientuotas į subjektus, turinčius teisę skirti kardomasias priemones. Šio magistro darbo pagrindu siūloma tokia kardomųjų priemonių samprata: „Kardomosios priemonės tai baudžiamojo proceso įstatyme nustatytos prievartos priemonės ir būdai, kurie gali būti taikomi įgaliotų baudžiamojo proceso subjektų nusikalstamą veiką galimai padariusiam asmeniui, atimant jam galimybę baudžiamojo proceso trukdymui, naujų nusikalstamų veikų darymui bei užtikrinant jo dalyvavimą procese ir nuosprendžio įvykdymą.
2. Kardomosios priemonės yra viena iš baudžiamojo proceso prievartos priemonių rūšių, įtvirtintų Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse. Kardomosios priemonės pasireiškia modeliuojant įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo elgesį procesui reikiama linkme. Kitos procesinės prievartos priemonės nuo kardomųjų priemonių skiriasi subjektų ratu ir taikymo tikslais, nes pagrindė yra naudojamos bylai reikšmingų duomenų surinkimui ar patikrinimui. Todėl, apibrėžiant kardomųjų priemonių vietą baudžiamajame procese, galima teigti, kad tai yra sklandaus proceso užtikrinimo priemonė, kurią galima panaudoti tiek baudžiamojo proceso pradžioje, tiek ir pabaigoje, užtikrinant nuosprendžio vykdymą.
3. Kardomasias priemones galima suskirstyti į 4 pagrindines grupes pagal tai, kokia asmens teisė yra ribojama – 1) Asmens laisvę ribojančios kardomosios priemonės; 2) asmens nuosavybės teises ribojančios kardomosios priemonės; 3) Kardomosios priemonės, ribojančios kilnojimosi laisvę; 4) specialiosios kardomosios priemonės (turinčios specialųjį subjektą. Visi šie apribojimai negali būti betiksliai – taikant kardomasias priemones siekiama užtikrinti tokį asmens elgesį, kuris leistų pasiekti baudžiamojo proceso tisklus. Atsižvelgiant į tai, kad kiekviena kardomoji priemonė yra įsikišimas į tarptautiniu bei nacionaliniu lygmeniu garantuojamas pagrindines žmogaus teises ir laisves, kardomųjų priemonių skyrimas yra ribojamas nustatytais specialiais pagrindais ir sąlygomis bei turi atitikti proporcingumo, protingumo bei teisėtumo principus.
4. Kardomųjų priemonių veiksmingumas yra vertinamasis kriterijus. Konkrečios kardomosios priemonės veiksmingumas nustatomas kiekvieno ikiteisminio tyrimo ar bylos nagrinėjimo metu ją skiriančiam valstybės pareigūnui individualizuojant kardomąją priemonę atsižvelgiant į subjekto asmenines savybes, socialinius ryšius, ankstesnius teistumus, kitas

svarbias bylos aplinkybes. Kiekvienoje byloje ir kiekvienam nusikalstamą veiką galimai padariusiam subjektui poveikį galima padaryti skirtingomis kardomosiomis priemonėmis, o teismai formuoja praktiką, visada pirmiausia svarstyti švelnesnių kardomųjų priemonių taikymą, o tik nustačius, kad jomis neįmanoma siekti proceso tikslų – spręsti griežtesnių kardomųjų priemonių skyrimo klausimą. Suėmimas, visais atvejais yra veiksmingiausia kardomoji priemonė, kadangi maksimaliai apriboja asmens socialinius ryšius, atima judėjimo galimybę, taip pat asmuo nebegali daryti naujų nusikalstamų veikų ar kitaip trukdyti procesui. Tačiau EŽTT formuojama praktika nukreipia nacionalinius teismus suėmimą taikyti tik kaip *ultima ratio*. Kiekvienos parinktos kardomosios priemonės veiksmingumą atitinkamoje situacijoje turi įvertinti ją skiriantis pareigūnas, o tokį pasirinkimą išdėstyti priimame sprendime (nutarime, nutartyje, *etc.*) pagrįsdamas reikšmingais argumentais, motyvuoti sąlygų bei pagrindų atitinkamos kardomosios priemonės skyrimui, buvimą.

5.1. Nors kardomųjų priemonių sistema, įtvirtinta Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje, yra nuosekli, aiškiai ir pakankamai plačiai reglamentuota, tačiau vietomis – keistina. Teismų praktikoje (ypač žemesnių instancijų teismų) vis dar pastebimas vienos iš egzistuojančių sąlygų suėmimo skyrimui suabsoliutinimas – t.y. kad suėmimas gali būti skiriamas kai asmeniui gresia didesnė nei 1 metai terminuota laisvės atėmimo bausmė. Magistrinio darbo pagrindu siūlytina keisti BPK 122 str. 8 d. reglamentavimą, padidinant gresiančios laisvės atėmimo bausmės ribą iki 3-5 metų, kadangi dabartinis BK numato net 202 nusikaltimus, už kuriuos numatyta didesnė nei 1 metų laisvės atėmimo bausmė, o tai suteikia sąlygas per dažnam suėmimo skyrimui;

5.2. Dabartinis kardomosios priemonės – užstato dalyko reguliavimas yra per siauras. Dabartinis reguliavimas, kuomet užstato dalykas gali būti tik pinigai, atima galimybę platesniam šios kardomosios priemonės taikymui tarp tų asmenų, kurie turi nekilnojamojo turto, tačiau neturi pakankamos piniginės sumos užstatui sumokėti;

5.3. Būtina keisti nuostatą, jog kardomąją priemonę - įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo gali skirti tik teismas. Ši kardomoji priemonė, atliekanti nukentėjusiojo apsaugos funkciją, turi būti skirta nedelsiant, kai nukentėjusiajam kyla grėsmė. Dėl šios priežasties mažėja priemonės veiksmingumas;

5.4. Intensyvi priežiūra tiek teoriniu, tiek praktiniu lygmeniu yra labai palankiai vertinama dėl savo veiksmingumo, tačiau jos taikymas vis dar yra gana žemas dėl techninių galimybių. Būtinai papildomas valstybės finansavimas šios kardomosios priemonės technologinei plėtrai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497;
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987;
3. Jungtinių Tautų Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288;
4. Vaiko teisiapsaugos konvencija (1989). *Valstybės žinios*, 1995, 60-1501;
5. Jungtinių Tautų standartinės minimalios teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklės (Pekino taisyklės) (1985);
6. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014;
7. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341;
8. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741;
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir Baudžiamojo proceso kodeksu pakeitimo ir papildymo įstatymas (1994), *Valstybės žinios*, 60-1182;
10. Lietuvos Respublikos kariuomenės drausmės statuto pakeitimo įstatymas (2011). *Valstybės žinios*, 143-6704;
11. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, VIII-723;
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gegužės 9 d. nutarimas Nr. 581 „Dėl Lietuvos Respublikos nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo koncepcijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 581;
13. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2008 m. vasario 29 d. įsakymas Nr.V-163 „Dėl karo tarnybos statuto patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 30-1057;
14. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2005 m. gegužės 9 d. įsakymas Nr. V-561 „Dėl karių etikos kodekso patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 63-2248;
15. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2014 m. gruodžio 15 d. įsakymas Nr. 1V-863 „Dėl intensyvios priežiūros vykdymo ir kontrolės taisyklių patvirtinimo“, TAR, 19993;
16. Vidaus reikalų ministro 2000 m. birželio 27 d. įsakymas Nr. 288 „Dėl kardomosios priemonės – namų arešto –vykdymo kontrolės instrukcijos“ *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 54-1593;

17. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2015 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. I-306 „Dėl rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės patvirtinimo“. TAR, 19096;
18. Lietuvos Respublikos kariuomenės drausmės statutas (1999). *Valstybės žinios*, 51-1635;

Specialioji literatūra

1. ABRAMAVIČIUS A., ČEPAS, A., DRAKŠIENĖ A. Baudžiamoji teise: bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius 1998;
2. ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija*. Vilnius: Saulelė, 2007;
3. AŽUBALYTĖ R. *Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos*. Vilnius: Industrus. 2009 ;
4. AŽUBALYTĖ R., LOSIS E. *Už procesinį pažeidimą taikytinos prievartos priemonės*. Socialinių mokslų studijos. Vilnius. 2009;
5. BENDONIENĖ A., BOGUŠIENĖ V. ir kt. atsakomasis redaktorius A. Kinderys. *Tarptautinių žodžių žodynas, trečia pataisyta laida*. Vilnius. 2004;
6. BIKELIS, S. *Kardomosios priemonės – užstato – reguliavimo ir taikymo vertybinės ir praktinės dilemos*. Teisės problemos. Nr. 1(95), 2018;
7. BUČIŪNAS, G., GRUODYTĖ, E. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Registrų centras, 2009;
8. GODA, G. *Kardomasios kalnimas ir žmogaus teisių apsauga (lyginamoji teisinė analizė): daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 1995;
9. GODA, G. *Procesinės prievartos priemonės samprata*. Teisė, Nr. 32, 1998;
10. GODA G. *Nepilnamečio teisinė padėtis BP*. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. Vilnius: VRM, 2001;
11. GODA G., et.al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003;
12. GODA, G. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. VĮ Registrų centras, 2014;
13. GODA G., KAZLAUSKAS M. *Naujo baudžiamojo proceso kodekso kūrimas: kūrimo prielaidos, struktūra, naujovės*. Teisės problemos, 1999, Nr. 3(25). Vilnius;
14. GODA G., KAZLAUSKAS M. *LR Baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius. VĮ Teisinės informacijos centras. 2003;

15. GODA G., KAZLAUSKAS M., KUČONIS P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005;
16. JURKA, R. *Suėmimo atitikties ultimum remedium principui diskusiniai klausimai*. Teisės problemos, 2009a. Nr. 2(64);
17. JURKA R., et. al. *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009;
18. KURSEVIČIUS, M., „Kardomųjų priemonių sistema baudžiamajame procese: lyginamasis aspektas“, magistro baigiamasis darbas, 2006 m;
19. KUZAVINIS, K. *Lotynų – lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996;
20. LOSIS, E. *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010;
21. LOSIS, E., Įrodinėjimo dalykas taikant prievartos priemones, Baudžiamasis procesas: nuo įrodinėjimo iki teorijos, Vilnius 2011;
22. MILINIS, A, et. al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, I dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
23. NIKARTAS, S., BIKELIS, S. *Teisės e-aktualijos*. Nr.1 (16). ISSN 2335-8998, 2019 m.
24. ŠALČIUS, M. *Kardomųjų priemonių tikslų ir įtariamojo procesinio statuso įgijimo santykio problematika*. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka: mokslinių straipsnių rinkinys, Kaunas. 2011;
25. ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006;
26. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija: vadovėlis*. Justitia, 2000
27. VINGILĖ, A. *Probleminiai kardomųjų priemonių taikymo aspektai*. Mokslinių straipsnių rinkinys Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka. 2013 (9);
28. ALMTHOUT, A.M.; MORGENSTER, C.; KNAPEN, M. M., et. al. *An introductory summary of the study: An analysis of minimum standards in pre-trial detention and the grounds for regular review in the Member States of the EU*, 2009;
29. CHRISTOFFERSEN J. *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*. Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2009;
30. KALMTHOUT, A. *Pre- trial Detention in the European Union, Italy*, 2009;
31. KEMPEN, V. *Pre-trial detention. Human rights, Criminal procedural law and Penitentiary law*. Cambridge/Antwerp/Portland: Intersentia, 2012.
32. TRECHSEL, S., et. Al. *Human rights in a criminal proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, Nr. 7-254;
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 57-2552;
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 42-1624;
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 10 d. nutarimas . *Valstybės žinios*. Nr. 42-1624;
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 15-314.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimas. TAR, Nr. 2985;
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 06 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 105-3318;
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 9/95;
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas .*Valstybės žinios*. Nr. 65-2400;
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 31-2541;

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

1. *N. C. v. Italy* [EŽTT] Nr. 24952/94, [2002-12-18]. ECLI:CE:ECHR:2002:1218 JUD002495294.
2. *The Saunday Times v. United Kingdom* [EŽTT] Nr. 6538/74, [1979-04-26]. ECLI:CE:ECHR:1980:1106 JUD000653874.

3. *Baranowski v. Poland* [EŽTT], Nr. 39742/05, [2008-01-02]. ECLI:CE:ECHR:2000:0328 JUD002835895.
4. *Kawka v. Poland* [EŽTT], Nr. 19817/04, [2008-07-29]. ECLI:CE:ECHR:2008:0627 JUD003388596.
5. *Süveges v. Hungary* [EŽTT], Nr. 50255/12, [2016-01-05]. ECLI:CE:ECHR:2016:0105 JUD005025512.
6. *Toshev v. Bulgaria* [EŽTT], Nr. 56308/00, [2006-08-10]. ECLI:CE:ECHR:2006:1002 JUD000512605.
7. *Van der Musselle v. Belgium* [EŽTT], Nr. 8919/80, [1983-11-01]. ECLI:CE:ECHR:1983:1123 JUD000891980.
8. *Mikočiūnas, Mikučiauskas ir Ališauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 56998/16, [2021-01-21].
9. *Bykov v. Russia* [EŽTT], Nr. 24271/03, [2010-10-14]. ECLI:CE:ECHR:2009:0310 JUD000437802.
10. *Letellier v. France* [EŽTT], Nr. 12369/86, [1991-06-26]. ECLI:CE:ECHR:1991:0626 JUD001236986.
11. *Balčiūnas prieš Lietuvą*, [EŽTT], Nr. 17095/02, [2010-10-20]. ECLI:CE:ECHR:2010:0720 JUD001709502.
12. *Barfuss prieš Čekiją*, [EŽTT], Nr. 35848/97, [2000-07-31], ECLI:CE:ECHR:2000:0731 JUD003584897.

Nacionalinių teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 50 „Dėl teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą apibendrinimo apžvalga“ ;
2. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2021 m. vasario 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje G. J. Nr. 1S-32-870/2021;
3. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2021 m. vasario 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje T. G. Nr. 1S-41-387/2021;
4. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2021 m. vasario 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje A. O. Nr. 1S-40-487/2021;

5. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2021 m. kovo 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje E. P. Nr. 1S-50-870/2021;
6. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2021 m. kovo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje S. Š. Nr. 1S-57-318/2021;
7. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2020 m. birželio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje R. C. Nr. 1S-186-487/2020;
8. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2020 m. rugpjūčio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje O. K. Nr. 1S-48-487/2020;
9. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2020 m. rugsėjo 7 d. nutartis baudžiamojoje K. K. byloje Nr. 1S-178-870/2020;
10. Lietuvos apeliacinio teismo teisėjo 2020 m. rugsėjo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Š. P. Nr. 1S-271-870/2020;
11. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2020 m. rugsėjo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje R.K. Nr. 1S-275-518/2020;
12. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. kovo 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje R. B. Nr. 1S-75-518/2019;
13. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. rugsėjo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje R.Š. Nr. 1S-237-318/2019;
14. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2016 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje A. K Nr. 1S-7-483/2016;
15. Kauno apygardos teismo 2020 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje J. A. Nr. 1S-98-397/2020;
16. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas. 2019 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-34-350/2019;
17. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. balandžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje A. S., Nr. 1S-173-134/2015.

Kiti šaltiniai

1. Visuotinė lietuvių enciklopedija, elektroninė versija, <https://www.vle.lt/straipsnis/teisetumas/>
2. Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema, interaktyvus <http://lkiis.lki.lt/>;
3. Žmogaus teisių stebėjimo instituto tyrimo „Suėmimas: policijos, prokurorų ir ikiteisminio tyrimo teisėjų požiūris“ medžiaga, Vilnius. 2013;

4. Publikacija internete, <https://www.lat.lt/naujienos/lietuvos-baudziamoji-politika-viena-griezciausiu-europoje/160>;
5. Lietuvos apeliacinis teismas, 2016 metų informacinis pranešimas, <https://www.apeliacinis.lt/doclib/ayvhlckpb5yat5b51kzmvfgcz4wexh1m>;
6. Publikacija internete „Teisingumo ministras E. Jankevičius – Lietuvoje mažėja ir toliau mažės įkalintų asmenų. Interaktyvus, <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/teisingumo-ministras-e-jankevicius-lietuvoje-mazeja-ir-toliau-mazes-ikalintu-asmenu-skaicius>.

Santrauka

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija bei Lietuvos Respublikos Konstitucija yra pagrindiniai dokumentai, užtikrinantys asmens teisių ir laisvių apsaugą ir neliečiamumą, kaip pagrindinę šiuolaikinių demokratijų vertybę. Tačiau net ir šiaip itin svarbiais dokumentais garantuojamos teisės ir laisvės negali būti absoliučios ir eina koja kojoni kartu su pareigomis – visų pirma – su pareiga gerbti kito asmens, visuomenės ir valstybės interesus. Kai šie interesai yra pažeidžiami, valstybėje įsijungia visuomeninio intereso apsaugos mechanizmas ir pradedamas baudžiamasis procesas. Tam, kad šis procesas būtų sklandus, visapusiškas, greitas ir ekonomiškasis, o nusikalstama veika atskleista ir kalti asmenys nubausti – būtinai atvejais valstybė turi taikyti kardomasias priemones. Darbe yra aptariamos kardamosios priemonės, jų taikymo pagrindai ir sąlygos tais atvejais, kai yra pakankamai duomenų, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką ir būtina užtikrinti jo atžvilgiu pradėto baudžiamojo proceso sklandžią eigą iki nuosprendžio asmuo bus pripažintas kaltu, o tuomet – ir nuosprendžio įvykdymą. Darbe detaliam analizuojami Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinti kardomųjų priemonių skyrimo pagrindai ir tvarka, keliami taikymo probleminiai klausimai. Atlikta kardomųjų priemonių taikymo praktikoje analizė, siekiant įvertinti kardomųjų priemonių sistemos Lietuvoje veiksmingumą – vertinti 2017 -2020 metų kardomųjų priemonių skyrimo oficialūs statistiniai duomenys, analizuota nacionalinių teismų praktika, vertinta, ar ji atitinka EŽTT jurisprudencijos nuostatas. Nustačius sistemos trūkumus, pateiktos tobulinimo galimybės. Darbas svarbus tiek teorine, tiek ir praktine prasme. Svarbu supažindinti visuomenę su kardomųjų priemonių taikymo mechanizmu, nes visuomenėje vis dar gajus manymas, kad bet koks žmogaus teisių apribojimas yra siejamas su bausme, tačiau bausmė gali būti skiriama tik kaltu pripažintam asmeniui, o įtariamajam ir kaltinamajam galioja nekaltumo prezumpcija. Praktine prasme svarbios pateiktos tobulinimo galimybės, kurios leistų kardomąsiais priemonėmis taikyti efektyviau, jos būtų veiksmingesnės, tokiu būdu būtų dar lengviau pasiekiami procesiniai tikslai.

SUMMARY

The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Constitution of the Republic of Lithuania are main documents ensuring the protection and inviolability of individual rights and freedoms as a fundamental value of modern democracies. However, even the rights and freedoms guaranteed by otherwise vital documents can not be absolute and go hand in hand with the duty – above all – the duty to respect the interests of the other person, society and the state. When these interests are violated, the mechanism of protection of the public interest is activated in the state and criminal proceedings are initiated. In order for this process to be fluent, comprehensive, fast and cost-effective, and for the perpetrators to be punished, the state must take precautionary measures if necessary. The thesis discusses pre-trial detention measures, the grounds and conditions for their application in cases where there is sufficient evidence that a person has committed a crime offense and it is necessary to ensure the fluent running of criminal proceedings until convicted and then enforce. The thesis analyzes in detail the grounds and procedure for the imposition of pre-trial detention measures enshrined in the Law of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania, and raises problematic issues of application. An analysis of the application of pre-trial detention measures in practice was performed in order to assess the effectiveness of the pre-trial detention system in Lithuania. After identifying the shortcomings of the system, opportunities for improvement are presented. The thesis is important in both theoretical and practical terms. It is important to make the public aware of the detention mechanism, as there is still a widespread perception in society that any restriction of human rights is linked to punishment, but punishment can only be imposed on a convicted person and the suspect and accused are presumed innocent. In practical terms, the improvements presented are important in order to make pre-trial detention more efficient, thus furthering the achievement of procedural objectives.